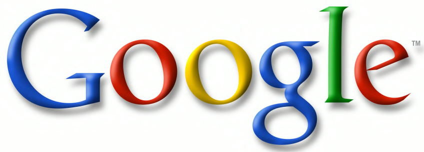
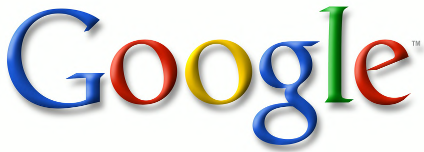

Nederlandsch Archievenblad.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1895—1896.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1896.

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

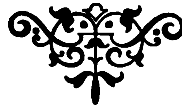
1895—1896.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1896.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

1895/6. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

BENOEMD:

MR. J. ACQUOY, tot rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente Utrecht.

Tot kantonrechter-plaatsvervanger in het kanton 's Hertogenbosch Mr. A. C. BONDAM, rijksarchivaris in de prov. Noord-Brabant.

De jaarlijksche Algemeene Vergadering der Vereeniging zal dit jaar, wegens buitengewone redenen te Amsterdam op 26 Juni a.s. plaats vinden. Daar zal blijkens de agenda aan de orde zijn de bespreking eener eventuëele wijziging van art. 103, al. 2 der Gemeentewet, in verband met een artikel van MR. S. GRATAMA in den jaargang 1894/5 p. 81 vlg. (zie ook p. 3 vlg. hierachter). Voorts is door Mr. J. E. HEERES een voorstel gedaan, ter bereiking eener snellere wijze van werken.

Te Delft wordt gevraagd een doctor of doctorandus in de Staatswetenschappen op een tractement van *f* 1600.— om dan tevens als gemeente-archivaris op te treden.

In verband met de beschouwing van Mr. BONDAM over de legesheffing, kan gemeld worden dat B. en W. van Dordrecht, het bezwaarlijke der bestaande bepalingen inziende, juist dezer dagen de leges-tarieven hebben verlaagd.

Door het gemeentebestuur te Edam zijn voor eenigen tijd maatregelen genomen ter beschrijving en regeling van het oude archief. Een nominale staat der oude charters is nu aanwezig, en over korten tijd zal het geheel geïnventariseerd zijn. De archivaris van Leiden, mr. DOZY, houdt zich met de zaak bezig.

In een voor eenigen tijd gehouden gemeenteraadszitting van Roermond kwam o. a. het praeadvies van B. en W. omtrent den door den Minister van Binnenlandsche Zaken voorgestelden ruil van archieven aan de orde. De Minister heeft voorgesteld om in ruil voor de archieven door Roermond in den loop van jaren gekocht of op andere wijze verkregen, en behoorende tot het oud-Geldersche archief, aan de stad af te staan alle archiefstukken, berustende in rijksarchiefdepôts en betrekking hebbende op Roermond. B. en W. adviseerden aan den wensch van den Minister in zooverre tegemoet te komen, dat na plaats gehad hebbende schifting door deskundigen aan het rijk zal worden afgestaan, wat blijkt tot de rijksarchieven te behooren, doch dan moet eerst een herziening van den indertijd zonder medewerking van het gemeentebestuur opgemaakten inventaris plaats hebben.

Zoo kunnen onmogelijk tot het oud-Geldersche archief worden gerekend de stukken betrekking hebbende op Gulik, Kleef en Brabant, de charters bedoeld in deel II van den inventaris, waarvan wordt erkend, dat zij behooren, deels aan het archief van de stad en deels aan het Overkwartier. De Minister stelt zelfs voor, de op de stad betrekking hebbende archieven alle aan Roermond over te geven; zoo dus deze stukken in een ander rijksarchief-depôt bewaard worden, zouden ze naar Roermond worden gezonden; bij gevolg behooren ook die, welke hier waren, daar te blijven. Overigens erkende de Raad met voldoening, dat de weg tot minnelijke schikking thans is geopend en drukte hij de hoop uit, dat de zaak spoedig tot een goed einde mocht komen.

De heer Drekmans was het met het advies van B. en W. eens; ook hij wenschte de zaak in der minne geregeld te zien, doch daar het geheele land de oogen op Roermond gevestigd houdt, en de archiefquaestie in alle couranten is besproken geworden, raadde hij behoedzaamheid aan en drukte hij de hoop uit, dat B. en W. de eer der stad in dezen zullen weten hoog te houden. De Raad besloot daarna met algemeene stemmen, dat B. en W. den Minister zullen antwoorden in bovenvermelden zin.

26 Mei j.l is in den Raad van Roermond weer de archieven-quaestie ter sprake gekomen. Op voorstel van een raadslid werd besloten openbaarheid te geven aan de met de regeering gewisselde stukken welke in een geheime zitting van 25 Maart ter tafel zijn gebracht. De stukken werden voorgelezen en een korte beraadslaging volgde. Daarna nam de Raad met algemeene stemmen het praeadvies van B. en W. aan, strekkende om den Minister van Binnenlandsche Zaken mede te deelen:

„Dat het niet de bedoeling van den Raad was den Minister de vrije beschikking op *al* de stukken te geven die op den inventaris voorkomen, doch alleen over de documenten behoorende tot een der genoemde verzamelingen en verder over andere rijksarchieven, die mochten worden

aangetroffen, wanneer het recht van het rijk door de wijze van verkrijging kan worden aangetoond.

Dat de Raad handhaaft de goedgunstige beslissingen, aan den Minister ter kennis gebracht bij missive van 27 Maart jl., doch dat het in de gegeven omstandigheden, ook met het oog op de eer en de waardigheid der gemeente, niet mogelijk is in deze verdere concessiën te doen."

Het verslag van den toestand der gemeente Zierikzee over 1894 vermeldt het volgende:

„Omtrent het aanstellen van een archivaris of commies-archivaris werd bij de behandeling der gemeentebegrooting voor 1895 geen eenstemmigheid verkregen, doch werd aangenomen een motie van het raadslid FOKKER, waarbij werd verzocht maatregelen te nemen voor een betere zorg voor het archief."

Centralisatie van het archiefwezen.

Amice!

Vergun mij in dezen eenvoudigen vorm eenige bedenkingen te uiten tegen Uw voorstel in zake de zorg voor de Gemeentearchieven, waarvoor thans art. 103 2e lid der Gemeentewet van kracht is. In ons vakblad, allereerst bestemd voor ons zelven, die elkander veelal persoonlijk kennen, ligt deze vorm, dunkt mij, voor de hand.

Ge zult in hetgeen ik heb in te brengen, wel geen kleinzielig verzet zien tegen opgedrongen voogdij, ook al is die in 't belang der zaak. Het zou even dwaas zijn als het toeschrijven van Uwe beschouwing aan de zucht de machtsfeer van den Rijksarchivaris uittebreiden.

Na deze vrijwaring sta op den voorgrond dat de aanhef van Uw artikel bij mij geen tegenspraak vindt. De secretaris kan in den regel niet de man zijn, die zorg draagt voor de oudere archiefstukken, die slechts bij uitzondering voor de administratie benoodigd zijn. Ik zeg met U: artikel 103 *b* moet vervallen, vervanging van het woord *secretaris* door dat van *archivaris* is geene oplossing der kwestie. De gewraakte zinsnede zou alleen gered kunnen worden door de plaatsing van *nieuw* voor het woord archief. Ik ben geen voorstander van het Belgische systeem alle afgedane stukken dadelijk naar den archivaris te verzenden en de archivalia der laatste 25 jaren of korter zal de secretaris toch wel in orde kunnen houden. Maar hem de zorg daarvoor opzettelijk op te dragen, komt mij overbodig voor.

Uit Uwe beschouwing zou ik opmaken dat gij den secretaris geen enkel

afgedaan stuk wilt toevertrouwen, maar wellicht staat gij met Uwe uitdrukking: nieuw archief nog op het oude standpunt, n.l. archief na 1813.

Gij stelt vervanging van artikel 103 *b*, door een nieuwe redactie voor, maar zult met mij eens zijn dat deze niet thuis behoort in den titel *Van den Secretaris*. Waar aan dezen de zorg voor het oud-archief wordt ontnomen, moet iedere bepaling daaromtrent naar elders worden overgebracht en wel naar artikel 179, handelende over hetgeen opgedragen is aan het Dagelijksch Bestuur der Gemeente. Tusschen de letters *u* en *v* kan aldaar worden ingelascht: *de zorg voor het oud-archief*. Evenals omtrent letter *f* in artikel 181 nadere bepalingen worden gemaakt, kan in een afzonderlijk artikel evenzoo dat oud-archief worden omschreven, zooals wij dit in onze eerste vergadering vaststelden en kan de benoeming van een archivaris facultatief worden gesteld.

Daarmede zou ik de zaak, wat de Gemeentewet betreft, voldoende geregeld achten en scheiden zich onze wegen. Of liever, en dit is het verschil tusschen ons, wat gij als overal geldende regel wilt zien toegepast, acht ik alleen als noodmaatregel gewettigd.

Uwe eerste conclusie op blz. 83 dat aan de in iedere gemeente aanwezige ambtenaren de zorg voor het archief niet met gerustheid kan worden opgedragen, is in hare algemeenheid onjuist, immers waar voor hunne taak berekende gemeentearchivarissen bestaan. De gevolgtrekking dat *dus* [1]) van Rijkswege moet worden ingegrepen, is dan ook slechts in die mate juist als gemelde conclusie het is. Onmiddellijk daarop doet gij dan ook eene concessie en spreekt van plaatsen, waar voldoende krachten bij het archief werkzaam zijn. Maar zijn dat dan geen in die gemeente aanwezige ambtenaren? Om de beteekenis dier concessie, die gij zelf gevoeldet noodig te zijn te annulleren, beweert gij dat *eenig* [1]) toezicht van regeeringswege op *enkele* [1]) punten *misschien* [1]), *niet geheel* [1]) overbodig kan worden geacht.

Het doet mij genoegen, dat gij deze bewering zoo bij uitstek aarzelend uitspreekt. De wenschelijkheid van dat toezicht, door U blijkbaar ook weinig meer dan problematiek geacht, kan ik hoegenaamd niet inzien, waar, zooals gij zelf zegt, voldoende, in aantal en capaciteiten, krachten bij het archief werkzaam zijn. Gij licht Uwe bewering dan ook niet toe. Een dusdanig toezicht zal vaak eene onschuldige formaliteit zijn, maar kan bij verschil van opvatting tot botsingen leiden, die zeker ten nadeele van het archief strekken. Er is bij de op onze vergaderingen aanwezige collega's tot dusver eene gelukkige overeenstemming geweest van opinie op bijna alle hoofdpunten, maar ik herinner mij toch een verschil bij eene principieele kwestie, n.l. of de oude inrichting van het archief dan wel die van het bestuur de grondslag moest zijn der tot stand te brengen inrichting. De minderheid voor het laatste was zeker zeer klein, maar

[1]) Ik cursiveer.

daargelaten hoe de afwezigen er over dachten, zult gij toch wel het goed recht van beide opinie's erkennen. Ik geef dit als voorbeeld, maar er is nog zooveel voor onze vergaderingen te bespreken, dat de eenstemmigheid wel eens meer gemist zal worden.

Bij ondergeschiktheid geeft natuurlijk de opinie van den chef den doorslag en in het belang der zaak zal de subalterne ambtenaar zich hebben te schikken. Maar er is m. i. geen enkele reden om den Gemeentearchivaris, zoo hij voor zijn taak berekend is, aan het gevaar bloot te stellen zijn archief tegen eigen overtuiging in te moeten beheeren. Ik merk hierbij nog op, dat daargelaten de leidende beginselen, bij de toepassing grondige kennis van het archief in kwestie noodig is en de een enkel maal inspecteerende die onmogelijk kan hebben.

Eindelijk, kan men aannemen, dat bij éenzelfde corps ambtenaren anciënniteit of snelle bevordering tengevolge van buitengewone geschiktheid recht geeft tot de onderstelling althans, dat de hooger geplaatste ook de man is, die het best op de hoogte is, tegenover den Gemeentearchivaris vervalt dat argument geheel en al en is er geen reden aan te nemen dat per se de Rijksambtenaar beter inzicht heeft dan de door de Gemeente aangestelde.

Ik heb wellicht wat lang uitgeweid over Uwe, door Uzelf, duid mij de expressie niet ten kwade, zoo verwaterde bewering, als zou Rijkstoezicht ten allen tijde nuttig zijn. Het ligt evenwel zoozeer voor de hand te beweren dat, waar het Gemeentearchief goed beheerd wordt, dat toezicht geen kwaad kan, dat ik het niet onnoodig achtte op het gevaar en dus het onwenschelijke er van te wijzen.

Een meer principieel argument is de autonomie der Gemeente, een kostelijk beginsel, echt Nederlandsch in dien zin dat het in onze historie geworteld is.

Uwe bestrijding van het denkbeeld, dat die autonomie het toezicht en eventueel ingrijpen ook in deze materie per se uitsluit, lijdt, dunkt mij geen tegenspraak. Maar bij de voorbeelden, die gij noemt, erkent gij zelf als rechtsgrond dat de Gemeente niet tot de goede vervulling harer taak in staat blijkt, dat haar bestuur het belang der Gemeente verwaarloost, m. a. w. dat het ingrijpen een noodmaatregel is. Wat het toezicht betreft, de Regeering oefent in alle opzichten toezicht op de Gemeentehuishouding uit en het is niet noodig dit omtrent het archiefwezen bepaaldelijk aan Gedeputeerde Staten op te dragen.

De Gemeentebesturen hebben het recht hunne archieven, die hun eigendom zijn, te plaatsen, te beheeren en te doen inventariseeren, zooals zij zelf het wenschelijk achten. Alleen waar verwaarloozing te constateeren valt, ligt het op den weg en is het, evenals op ieder ander terrein, de plicht van het Rijksbestuur tot verbetering te dwingen.

Verwaarloozen de Gemeenten niet en hebben zij „bevoegde deskundigen" aangesteld, dan is er geen reden tot inmenging, tot „contrôle over den

geleidelijken voortgang der werkzaamheden". Contrôle alleen tegen verwaarloozing heeft recht van bestaan. Is de opvatting van het archiefbeheer van den Gemeentearchivaris een andere dan de door het meerendeel zijner collega's gehuldigde, dan kan dit voor den boven hem gestelde, d. i. het Dagelijksch Bestuur, reden zijn om advies in te winnen en daarna naar gelang van omstandigheden te handelen; elke ongevraagde inmenging heeft dat Bestuur het recht en de plicht met een krachtig „hands off" te beantwoorden.

Gij zult mij, waarde vriend, niet „met zoet gefluit" verlokken mijn protest tegen Uwe opvatting te laten varen door Uwe herinnering, dat de Gemeentearchivaris zelve er profijt van kan hebben tegenover een onredelijk, bekrompen Gemeentebestuur op bescherming van hoogerhand te kunnen rekenen. Ik acht te zeer van belang het ongeschonden behoud onzer gemeentelijke zelfregeering, *waar deze de haar toevertrouwde belangen goed behartigt*, dan dat ik uit eigenbelang die gaarne zonder bepaalde noodzaak zou zien verkort.

Maar hoe, indien het archief wel verwaarloosd wordt? Ik begrijp van U dat gij dan dadelijk den Rijksarchivaris aan het werk wilt zetten, maar ik zou even consequent liever eerst een anderen weg zien ingeslagen. Voor archiefbeheer is m i. steeds een plaatselijk deskundige preferent; hij zal allicht zijn taak meer con amore en lokale kennis verrichten.

Maar het is natuurlijk niet van iedere gemeente te vergen, dat zij, al kon zij er een vinden, een archivaris aanstelt. Zij kan zich evenwel in tal van gevallen voortreffelijk met anderen daartoe combineeren. De steden in het Noorderkwartier van Holland, om een enkel voorbeeld te noemen, zouden zich zeer wel over eene gezamenlijke keuze kunnen verstaan.

Alleen wanneer hiertoe geen geneigdheid bestaat, moet het Rijk wel doen wat des Gemeentebestuurs is. Ik zou dan evenwel het geheele archief liefst in het Rijksdepôt zien opgenomen. Een bijkomende grond daartoe is voor mij, dat daardoor weêr voor dat archief hersteld wordt het rampzalig uit elkander scheuren door de overbrenging der rechterlijke archiefstukken naar de Rijksarchieven. Maar dit daargelaten, zou ik vreezen dat het Gemeentearchief, dat geordend uit het Rijksdepôt overgebracht wordt naar zijne vroegere bewaarplaats, aldaar, aan zich zelf overgelaten binnen korter of langer tijd weêr in wanorde geraakt. In inspectiereizen van den Rijksarchivaris zie ik ten deze geen afdoende waarborg, althans voor grootere provinciën. Acht men het plaatsen in de Rijksdepôts van alle archieven, die niet van gemeentewege onder voortdurend deskundig toezicht staan te bezwaarlijk, dan is, dunkt mij, de aangewezen weg, die welken gijzelf ter loops aanduidt, het verdeelen der provinciën in districten, ieder met een archief-inspecteur. Voor de kleinere gewesten zou wellicht een enkele volstaan, indien hij zich uitsluitend met de betrokken Gemeentearchieven bemoeide.

Maar zooals gezegd, aan zijn ressort behooren de Gemeenten of groepen van Gemeenten, die zelven voldoende voor hunne archieven zorgen, te zijn onttrokken.

De door U aan het slot van Uw artikel voorgestelde bepaling vindt dus bij mij instemming, wat de eerste zinsnede betreft. In beginsel althans en behoudens het hierboven gezegde omtrent plaatsing en redactie. Maar gij laat trouwens deze blijkbaar zelf voor het oogenblik in het midden.

De tweede zinsnede evenwel acht ik overbodig en gevaarlijk.

Hetgeen men tot behoud der archieven bereiken *moet*, kan ook zonder dat worden verkregen; maar hetgeen een streven naar centralisatie bereiken *wil*, wordt, onschuldig als de bepaling er uitziet, er door in de hand gewerkt en gewettigd. En dat streven is mijns inziens verderfelijk.

CH. M. DOZY.

Naar aanleiding van „Centralisatie van het archiefwezen", door Mr. Ch. M. DOZY.

Amice!

In den door U gekozen vorm zal ik mij veroorloven een enkele kantteekening te maken op uw aan mij gericht schrijven, in zake de wijziging van art. 103 al. 2 der Gemeentewet. Evenals gij zelf u van te voren wilt vrijwaren voor het verwijt een oratio pro domo te houden, in den slechten zin van het woord, evenzoo zal ik dienen te laten voorafgaan, dat ik, waar ik over de gemeentearchivarissen en hunne werkzaamheid het een en ander zal moeten zeggen, dat misschien minder aangenaam klinkt, het verre van mij is iemand persoonlijk onaangenaam te willen zijn of zelfs maar aan een bepaald persoon te hebben gedacht.

En dan, het verheugt mij te kunnen constateeren, dat, wat het ingrijpen van het rijksgezag betreft, tusschen ons geen principiëel verschil bestaat, daar gij het goed recht daarvan erkent. Maar, en hier ligt m. i. het groote verschil tusschen ons, waar en wanneer zal het gerechtvaardigd zijn?

Gij zegt: dan niet, als de „gemeentelijke zelfregeering de haar toevertrouwde belangen goed behartigt". Maar ik vraag u in gemoede, of gij nu niet eenvoudig de quaestie verplaatst. Immers deze uitspraak brengt ons geen stap verder, waar het geldt practische toepassing. Immers over de vraag, of de belangen „goed" of niet worden behartigd, kan verschil van gevoelen bestaan. Een verschil, waarover ik de beoordeeling ook voor een deel aan het rijksgezag wil toegekend zien, en wel vertegenwoordigd door zijne ambtenaren, de rijksarchivarissen, als de daartoe bevoegde en aangewezen personen. Echter onder zoodanige waarborgen, dat Gedeputeerde Staten, aan wie op zoovele punten toezicht op de ge-

meentebesturen is opgedragen, een stem in het kapittel behouden, terwijl op den voorgrond moet staan, dat de zorg voor het archief aan het gemeentebestuur, en wel aan B. en W. is en blijft toevertrouwd. Dit en meer niet ligt in mijne conclusie. Hoe de nadere uitwerking zal moeten zijn, wordt daarin niet gezegd. Het is mij niet mogen gelukken, hierin een verderfelijken centralisatiegeest te zien. Dit zal dan waarschijnlijk ook wel toe te schrijven zijn aan het verschillend standpunt, van waaruit wij de zaak beschouwen.

Toch ligt het niet in mijne bedoeling om een debat over enkele punten, de nadere uitwerking betreffende en door u aangeroerd, te vermijden. En zoo wijs ik u er dan op, dat uit uw schrijven zelf blijkt, hoe verschillend „goede behartiging" kan zijn. Aanvankelijk meende ik, dat naar uw oordeel de aanwezigheid van een gemeentearchivaris deze verzekerde, maar op p. 5 zie ik toch, dat gij „verwaarloozing" van archieven in gemeenten denkbaar acht, ook waar „bevoegde deskundigen" zijn. Is dit zeer zeker juist, dan moet de aanwezigheid van een gemeentearchivaris niet als een palliatief tegen alle controle en toezicht, ook van het rijksgezag worden beschouwd. Daarbij — hier kom ik op eenigszins gevaarlijk terrein, maar de zaak moet besproken — verheelen wij ons maar niet het feit, dat de aanstelling van een gemeentearchivaris een zaak is, die in een ommezien is te doen. Hebt gij dan uw „bevoegden deskundige", is de aanwezigheid van den eerste den beste, die door den Raad wordt aangesteld, voldoende om „verwaarloozing" te voorkomen en „goede behartiging" te waarborgen? Gij zult wel de laatste zijn om hierop toestemmend te antwoorden. Welnu, laat dan ook gerust die — vergeef mij de uitdrukking — phrase vallen en blijf bij de vraag, waarom alles in dezen draait, n.l.: zullen de gemeentebesturen in dezen zoo goed als onafhankelijk zijn evenals tot nog toe? Of zullen wij in de wet schrijven, dat juist wat betreft hunne archieven, die ja hun eigendom zijn, echter niet in den zin van art. 625 van het B. W., maar publiekrechtelijk, tengevolge waarvan hun recht oneindig meer is beperkt — het toezicht der hoogere besturen min of meer stringent, in ieder geval scherper dan op andere punten zal moeten zijn?

Min of meer, dit hangt van verschillende omstandigheden af, en wel naarmate in de gemeenten geene, onbevoegde of wel bevoegde deskundigen aanwezig zijn. Het springt in het oog dat de in iedere gemeente aanwezige ambtenaren als de burgemeester, de secretaris, de ontvanger, — gij zult nu waarschijnlijk inzien dat gij mijne, zooals gij het noemt, eerste conclusie minder juist hebt gelezen en dat uw uitval daartegen ongemotiveerd is [1]) — tot de laatste niet kunnen worden gerekend. Ook

[1]) Aan een zelfde oorzaak meen ik te moeten toeschrijven, dat gij mij toedicht: dat ik „den secretaris geen enkel afgedaan stuk" wil „toevertrouwen." Vergel. p. 85 van den vorigen jaargang.

zullen de meeste, bepaaldelijk in kleinere gemeenten met de zorg der archieven speciaal belaste ambtenaren daartoe niet te rekenen zijn, hetgeen zeer zeker evenmin kan worden ontkend, als hun euvel geduid En eindelijk waar de deskundigen werkelijk „bevoegd" zijn, daar komt het mij voor, dat het toezicht hun niet lastig kan zijn. Behalve wat betreft de reeds door mij aangewezen punten, kan het zoo iemand niet anders dan aangenaam zijn, te weten, bij wien hij met zijne bezwaren, de algemeene regeling betreffende — voor de bijzondere zal hij zelf de eenig competente man zijn — kan aankloppen. De rijksarchivaris in de provincie zal anderer-zijds daarvoor zijn aangewezen, juist omdat hij bij het door mij voorgestane stelsel een overzicht hebbende ook over de andere gemeentearchieven van het gewest daarop licht ruimer blik zal hebben, en daardoor bij ordening en beschrijving tevens uniformiteit in de hand zal kunnen werken. De gemeentearchivaris, ik bedoel nu als hij is bevoegd deskundige, werkt om een vergelijking te maken, op zijn terrein in de diepte; de rijksarchivaris in de provincie steunt hem daarin met zijn raad en bezorgt, dat zijn arbeid zooveel mogelijk met dien van anderen parallel loope.

Bij de uitoefening van het toezicht staat de gemeentearchivaris in veel onafhankelijker positie tegenover den rijksarchivaris, dan deze tegenover zijn chef, het hoofd der rijksarchieven, daar de autoriteiten, die in dezen naar mijn denkbeeld ten slotte zullen hebben te beslissen, allicht meer voor den eerste zullen gevoelen. Het zullen dan ook meer vragen zijn de werkzaamheden betreffende, die tusschen de beide bedoelde personen aanleiding tot verschil kunnen geven, dan wel de zoodanige, die in verband staan met financiëele quaesties. En eindelijk, gij spreekt van het zich bloot stellen „aan het gevaar zijn archief tegen eigen overtuiging in te moeten beheeren", zooals gij het wel eenigszins pathetisch uitdrukt. Welk gevaar gij eigenlijk bedoelt, is mij niet recht helder. Als rijksarchivaris in een provincie moet ik eerlijk verklaren, dat moge onder de voor ons bestaande omstandigheden mijne meening door hoogere autoriteiten niet zijn gedeeld, dit voor mij nog nooit aanleiding is geweest om mij de vraag te stellen, of ik mijn post wel verder mocht behouden. Bovendien zal men overal wel van dergelijk gevaar kunnen spreken, waar men niet is geheel vrij en onafhankelijk.

En zelfs een gemeentearchivaris is dat niet. Mij wil het toeschijnen, dat eenige beperking der vrijheid, waar deze zooveel andere voordeelen medebrengt, niet per se is te verwerpen. Te meer daar de vrijheid feitelijk dan toch zoo groot niet is, en van andere zijde zelfs zeer is en wordt beperkt.

En zeker niet waar het belang der zaak in de gemeentewet een verandering eischt, die, zooals zij door mij wordt voorgesteld, een betere regeling mogelijk maakt. Een betere regeling, die in algemeene trekken slechts kan worden aangeduid in de genoemde wet, waar m. i. ook geen plaats is voor nadere uitzonderingen.

Van daar ook dat ik mij bij mijne conclusie op dit standpunt heb gesteld. Ik wensch die dan ook ongewijzigd in behandeling te brengen, afgezien van de nadere toelichting o.a. wat de kosten betreft door mij in mijn vorig betoog gegeven. Dit met het oog op de mededeelingen door mr. A. C. Bondam in dit nommer, omtrent wat reeds van wege verschillende provinciale besturen in dezen gedaan is Mij schijnt, dat ook dit alles zonder een algemeene regeling stukwerk blijft, hoeveel verdienstelijks ook reeds is verricht. Doch dit kan worden daargelaten, immers de conclusie laat dit over aan de nadere regeling, voorloopig door den Koning te geven, tot tijd en wijle de algemeene wet op het archiefwezen mocht in het leven treden.

Naar mijn inzien liggen dan toch nog in de door mij voorgestelde bepaling de volgende denkbeelden, die het mij wenschelijk schijnt uit te spreken. Denkbeelden, wier practische uitvoerbaarheid door mij in het licht is gesteld, waartoe dan ook mijn vorig schrijven tevens diende. Het komt mij voor, dat deze denkbeelden meer bijzonder het onderwerp der discussie voorloopig moeten zijn, en waarover door het al of niet aannemen der stelling kan worden beslist.

1°. De gemeentebesturen zijn verplicht tot en in de eerste plaats belast met de zorg voor hunne archieven.

2°. Zij hebben daarop geen onbeperkt recht; en kunnen dus bij de vervulling hunner taak in dezen worden onderworpen aan toezicht van regeeringswege, terwijl zij omgekeerd daarvoor staatshulp moeten kunnen inroepen.

3°. Uit den aard der zaak is aangewezen de rijksarchivaris, in overleg met Gedeputeerde Staten, als zijnde de autoriteit, aan welke in het algemeen de controle op de bedoelde besturen is toevertrouwd.

Dit zijn de hoofdgedachten die bij aanneming mijner stelling in het votum der vergadering zullen zijn neergelegd. Hierbij is de benoeming door den Raad, en daarmede de gelijkstelling in rang met den secretaris slechts een zeer bijkomende omstandigheid. Zij is er in opgenomen, omdat in de Gemeentewet dat voorschrift eigenaardig behoort.

Vergun mij ook juist met het oog daarop, om derhalve niet te zeer in ondergeschikte punten te vervallen, dat ik niet bespreek uw plan om voor verschillende steden bij *gezamenlijk overleg* harer besturen, archivarissen te laten aanstellen. Mij wil het voorkomen, dat mijn denkbeeld tal van moeilijkheden, die uit de verwezenlijking van het uwe zouden ontstaan, vermijden zal.

Ik wil echter niet eindigen dan na er op te hebben gewezen, dat gij aan het slot van het schrijven aan uw stelsel geheel ontrouw wordt, immers waar de gelegenheid tot berging aan billijke eischen beantwoordt, zoude ik meenen, dat, een geheel geordend en goed beschreven gemeente-archief zonder bezwaar terug kan worden gezonden, als het maar voldoende wordt

schoon gehouden en tegen verwarring gewaakt. Ik zou denken dat dan de „gemeentelijke zelfregeering de haar toevertrouwde belangen goed behartigt", en zie niet de minste reden haar archief, op het behoud waarvan zij heeft getoond althans eenigen prijs te stellen, eenvoudig in 's rijks bewaarplaats te laten blijven. Naar mijn inzien zal een jaarlijksch bezoek van den rijksarchivaris in de provincie of van een zijner ondergeschikten een uitstekend middel zijn om gemeentearchieven in band en regel te houden, die neiging betoonen „om aan zich zelf overgelaten weêr in wanorde" te geraken.

Na vriendschappelijke groete:

ASSEN, Mei 1895. t. t.

SEERP GRATAMA.

Regeling der oude gemeente- en polder-archieven.

Naar aanleiding van het artikel van mr. GRATAMA in no. 3 van den vorigen jaargang van ons Blad over de regeling der gemeentearchieven, en met het oog op de aanstaande behandeling dier zaak in onze algemeene vergadering, zal het, meende het bestuur, den leden welkom moeten zijn alsnog een en ander te vernemen over hetgeen ten dezen tot nog toe al zoo gedaan is, vooral voorzoover dit geschiedde op instigatie van hoogerhand. Daarom heb ik uit hetgeen mij door ondervinding en welwillende mededeeling mijner ambtgenooten en uit de verschillende provinciale publicatiën bekend was en werd, de mededeelingen opgesteld, die hieronder worden afgedrukt om zoo mogelijk nog vóór de algemeene vergadering den leden onder de oogen te worden gebracht.

Noordbrabant. In het begin van april 1883 ontdekte mijn voorganger mr. KROM in een der grootere gemeenten dezer provincie het voornemen tot vernietiging van een groote massa bescheiden van het oude archief. Deze waren daartoe aangewezen en afgezonderd door iemand, die door de gemeente was ter hulp geroepen voor de ordening van het gemeente-archief. Gelukkig wist mr. KROM de opruiming der hem van veel waarde gebleken bescheiden alstoen tegen te houden. Bovendien kwam tengevolge van zijne bemoeiing ten dezen de circulaire van den minister van Binnenlandsche Zaken van 14 april 1883 no. 992 afd. K. W. aan de Commissarissen des Konings.

In deze circulaire werd het, zoowel uit een administratief als uit een historisch oogpunt, ten zeerste afgekeurd dat oude gemeente-bescheiden werden verkocht en vernietigd zonder voorafgaand onderzoek en buiten voorlichting van erkende deskundigen, reden waarom de archivaris in de provincie werd aangewezen om vooraf te worden gehoord. Eerst nadat

door hem na ingesteld onderzoek verklaard ware dat tegen de voorgenomen vervreemding of vernietiging geenerlei bedenking bestond, mocht deze voortaan geschieden.

Was dit reeds een goed gevolg van mr. KROM's bemoeiing — altijd voorzoolang dergelijke circulaire niet vergeten wordt [1] —, een beter volgde spoedig in de uitlokking door den minister van een besluit der Staten van Noordbrabant om zich de verbetering van den toestand der oude archieven van gemeenten en waterschappen in deze provincie aan te trekken De minister wees er op, dat zoo oude als nieuwe archieven veelal noch geordend noch geïnventariseerd waren en hier en daar in woningen van particulieren waren geborgen. Daarom gaf Zijn Excellentie in overweging om, ten einde te voorkomen dat merkwaardige documenten verloren geraken of met ondergang bedreigd worden, in navolging van hetgeen ten opzichte der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Zuidholland en in andere provinciën geschiedt, op de begrooting der enkel provinciale inkomsten en uitgaven een kleine som uit te trekken, ten einde die beschikbaar te stellen ter voorziening in de kosten, aan de beschrijving en ordening der oude gemeente-archieven verbonden.

De Gedeputeerde Staten herinnerden daarop de Provinciale Staten hunnerzijds dat de toestand van een aantal oude archieven in Noordbrabant herhaaldelijk gebleken was betreurenswaardig slecht te zijn, terwijl toch, zeiden zij, „een goede ordening der archieven is een zaak van aanbelang, waar-„op ten allen tijde veel prijs werd gesteld." Wijl van vele gemeenten en waterschapsbesturen afdoende maatregelen tot verbetering niet te wachten waren, waarvoor het hun gewoonlijk aan voorlichting en bijstand ontbrak van deskundigen, ten dezen onontbeerlijk, stelden zij voor een begrootingspost te openen.

Dit voorstel werd in de zomerzitting der Staten van 1883 aangenomen. De post luidde aldus: „Bijdrage ter bevordering van eene be-„hoorlijke bewaring van gemeente- en waterschaps-archieven, *f* 500.—." Nadien is deze post jaarlijks op de enkel provinciale begrooting gebleven. Hoe er uitvoering aan het loffelijk besluit werd gegeven, kan blijken uit de jaarlijksche verslagen, door mijn voorganger en mij daarover uitgebracht en alle in druk verschenen. [2] Kort samengevat mag ik het omschrijven aldus: een aantal gemeenten zagen hunne oude bescheiden door den archivaris in de provincie bijeengezocht en in hun verband hersteld, geordend en geïnventariseerd. Deze bleken daarbij dikwijls nog onmiddellijk praktisch belang op te leveren, en in elk geval admini-

---

[1]) De circulaire van 14 april 1883 bleek reeds spoedig te zijn voorbijgezien. Daarom werd zij vernieuwd bij die van 13 dec. 1888, no. 2495 afd. K. W., waarbij de burgemeesters op de wacht gesteld werden.

[2]) Dat over 1884 in de Notulen der Prov. Staten van Noordbrabant van de zomerzitting in 1885, de volgende in het jaarlijksche Provinciale Verslag en ook in de Bundels met archiefverslagen, jaarlijks van wege het Rijk verschijnende.

stratief" en historisch van veel waarde te zijn. Bovendien werd voor de geheele provincie een beschrijving en herstelling ondernomen van de oude registers van doop, trouw en overlijden (begraven), welke reeds voor het grootste gedeelte is voltooid. De kosten bestonden voor de betrokken besturen in de aanschaffing van omslagen, portefeuilles, banden enz., een rek of kast, of dergelijke, en, waar de financiën het toelieten en het belang der zaak voldoende werd begrepen, ook nog het drukken van den opgemaakten inventaris. De noodzakelijke reis- en verblijfkosten werden door de provincie vergoed, de arbeid, studie en tijdsopoffering niet in rekening gebracht.

Op grond dat bij het behoorlijk ordenen en regelen der oude gemeente-archieven door bekwame handen in de eerste plaats de belangen betrokken zouden zijn van de gemeenten en van de waterschappen zelven en dat deze derhalve (al) de kosten zouden moeten dragen, werd intusschen reeds in 1885 de post aanvankelijk slechts als memoriepost voorgesteld. Na een nieuwe tusschenkomst echter van den minister werd zij overeenkomstig een nader voorstel van Gedeputeerde Staten gehandhaafd. „Dat „bij de ordening dezer zoo verwaarloosde archieven in de eerste plaats „het belang der gemeenten en der waterschappen betrokken is, sluit „geenszins uit dat daarmede in ruimeren zin ook een provinciaal belang „is gemoeid." Aldus op 8 juli 1885 de minister Heemskerk. En zoowel de verschillende afdeelingen der Statenvergadering zomerzitting 1885, als de commissie van rapporteurs voor de begrooting dienstjaar 1886, hebben daarop het verleenen eener „bijdrage" alleszins gewettigd geacht.

„Bijdrage." Dit is van den beginne het begrip geweest dat in den post is gelegd. En zoo behoort het, m. i., ook te wezen. De gemeenten (en waterschappen) moeten hunne archieven niet geheel zonder kosten in orde gebracht, beschreven, geplaatst en beheerd zien. Hoogstens mag dat in die enkele gevallen, als zelfs voor het verkrijgen van een goed raadhuis de financieele kracht te kort schiet of de ruimte daarin geheel ontbreekt: dan moet de gemeente het middel van geheelen afstand van haar oud-archief aan het Rijk ter bewaring in het provinciale archiefgebouw aangrijpen. Wie iets heeft moet betalen om een zaak in orde en goeden toestand te krijgen, verkeert ongeveer in gelijke positie als wie door zijn zorg en inspanning daartoe gekomen is. Beiden zullen veel beter waken voor het behoud van het eenmaal verworvene dan hij, wien de zaak als 't ware in den schoot werd geworpen, wien tot loon van zijn verwaarloozing en wanorde zijn eigen rommel gratis wordt geredderd. Er zijn voorzeker bestuurders die, een slordigen toestand aanvaard hebbende en dien — zelfs nog afgezien van eenig inzicht in het belang der zaak van een goed geregeld archief — uit een oogpunt van orde en regelmaat betreurende, voor de regeling van wege de provincie niet alleen dankbaar zullen zijn, maar daarna ook even goed voor de bewaring

waken zullen als wanneer zij zelf orde geschapen of zich daarvoor opoffering getroost hadden. Maar daar er zijn zeker niet minder, met wie het omgekeerde het geval zal zijn en die bij de minste zelfs tijdelijke behoefte aan ruimte of andere aanleiding de oude bescheiden zonder eenig bezwaar zullen verschoppen of abandonneeren. Hun onverschilligheid voor die oude bescheiden is slechts geëvenredigd aan hun gemis aan inzicht of begrip van het groote nut van een goed geregeld en deskundig beheerd archiefwezen, en wordt door de gemakkelijkheid, waarmede zij hunne verzuimen of moedwil, ongevraagd en kosteloos, hersteld zagen, nog slechts vergroot. Het gaat er mede als met de boeken eener volksbibliotheek. Als de lezers niets betalen, worden de boeken meer gehavend dan wanneer zij telkens iets, al zij het maar een cent per deel, moeten offeren. Zoo was mijn eigen ondervinding in het bestuur van zulk een instelling.

Nog sterker en duidelijker is aan dit begrip van bijdrage, aan het mededragen der kosten door de gemeenten en waterschappen gehecht in **Utrecht.** Daar werd in 1883 een soortgelijk schrijven ontvangen als aan de Gedeputeerde Staten alhier door den Minister was gericht. Daaruit vloeide een voorstel aan de Staten dier provincie voort om op de enkel provinciale begrooting een post van *f* 1000 te brengen voor de „kosten verbonden aan de beschrijving en regeling van oude gemeente- „en waterschapsarchieven." Blijkens de toelichting werd daarmede bedoeld den aan te wijzen deskundige een geldelijke belooning toe te leggen, in verhouding tot den omvang van den door hem te verrichten arbeid.

De commissie, in wier handen dit voorstel werd gesteld, rapporteerde gunstig en met de meest volkomen instemming, echter met den raad aan Gedeputeerde Staten om zich te bepalen tot het verleenen van *subsidies* tot een maximum van *f* 1000 per jaar en het aanwijzen van den deskundige, die zich met de werkzaamheden zal belasten. Daarop werd het voorstel met 36 tegen slechts 3 stemmen aangenomen.

Bij de uitvoering is vervolgens als beginsel aangenomen om van de telkens vooraf voor ieder archief geraamde kosten door de gemeente of het waterschap een billijk aandeel, liefst de helft, maar overeenkomstig de draagkracht ook wel minder, te doen betalen, en door de provincie de rest. Daartoe wordt telkens een accoord tusschen de drie partijen getroffen, waarbij reiskosten bijna geheel worden vermeden, wijl de archieven steeds voor den duur van het werk naar Utrecht worden getransporteerd. Inventarissen werden door de provincie gedrukt en daartoe als bijlagen toegevoegd aan het jaarverslag van den verzorger. Hiertoe is door Gedeputeerde Staten de chartermeester bij het provinciaal archief aangewezen, wijl de archivaris, die tevens stedelijk archivaris van Utrecht is en dus de handen vol had, voor dezen arbeid den noodigen tijd miste,

en zich tot het uitoefenen van toezicht en het verleenen van zijn onmisbaren steun bepalen moest.

De omschrijving van den post op de begrooting is in 1893 nog aangevuld, ingevolge gebleken behoefte, met de veenderijarchieven. Gebrek aan werk is er intusschen nog nooit geweest. De gemeenten vragen tot dusverre blijkbaar om strijd de ordening aan. Zij zullen te meer op prijs stellen met de ordening en beschrijving harer oude archieven niet achter te blijven bij die, welke er door haar verlichtere besturen het eerst bij waren, naarmate ook zij zelven er geldelijk belangrijk toe bijdragen en er dus eer mede inleggen.

Ontegenzeggelijk echter ligt er een bezwaar tegen die wijze van vereeniging van het bijzondere en het algemeene belang te Utrecht in de kans dat voor de verder volgende, meest minder draagkracht hebbende, gemeenten en polders de eisch van het mede betalen in de belooning van den arbeid steeds verder zal moeten worden losgelaten. Kan het werk echter op denzelfden voet worden voortgezet en voltooid, dan zou ik niet aarzelen om de Utrechtsche praktijk nog beter te noemen dan de Noordbrabantsche, al zou ik natuurlijk de laatste zijn om de goede resultaten te miskennen, die hier, dank zij veel krachtsinspanning en opoffering van tijd en rust, reeds zijn bereikt.

In **Noordholland** heeft men integendeel gemeend het in orde brengen van archieven het best te kunnen bevorderen door de kosten geheel voor rekening der provincie te nemen. Mijn collega aldaar is het daarmede volkomen eens en hij is stellig de meest bevoegde om de omstandigheden te beoordeelen. Het werk geschiedt, schrijft hij mij, met volle bewilliging, dikwijls op verzoek der betrokken besturen.

Hij ordent en beschrijft de gemeente- en andere archieven in 's Rijksarchiefdepôt te Haarlem na een voorloopig onderzoek, schifting en inpakking ter plaatse, en geniet voor zijne bemoeiingen ten dezen een vaste jaarlijksche belooning van de provincie, die ook de reiskosten enz. draagt. De resultaten sinds 1886, toen hij zijn taak aanvaardde, kunnen blijken uit zijne jaarlijksche verslagen, opgenomen in de van Rijkswege verschijnende jaarbundels en o. a. ook uit den daarbij onlangs afgedrukten inventaris van het omvangrijke oude archief van Enkhuizen.

Intusschen waren voor zijn voorganger reeds sinds 1854 door de Staten jaarlijks eenige gelden beschikbaar gesteld ten behoeve der gemeente- en polderarchieven. Diens werkzaamheid had zich bijna uitsluitend tot inspectie en toezicht bepaald.

Sinds 1874 worden in **Zuidholland** de oude gemeente- en waterschapsarchieven van provinciewege door den chartermeester bij het Rijksarchief te 's Gravenhage onderhanden genomen. De Staten stellen voor de

„kosten, verbonden aan de beschrijving en regeling" van die oude archieven jaarlijks *f* 1000 beschikbaar, met dien verstande dat deze post ook opgenomen is onder die ter af- en overschrijving aangewezen. De vroegere griffier der Staten Just de la Paisières genoot boven zijn bezoldiging een persoonlijke toelage van *f* 1000. Toen deze som door zijn overlijden was vrijgevallen, stelde de Commissaris des Konings voor om dat bedrag voor de ordening en beschrijving der oude lokale archieven te besteden. Dat is de oorsprong van dezen post.

Uit dezen worden salaris en reis- en verblijfkosten gevonden. Ook in deze provincie echter worden de oude archieven, althans gedeeltelijk, wel tijdelijk naar den Haag overgebracht, waardoor ook in den winter kan worden voortgewerkt en reiskosten worden gespaard. Wijl er zoo des te meer voor salaris zal kunnen overblijven, is het natuurlijk dat de gemeenten en waterschappen zelven daarvoor niets hebben bij te dragen Hare lasten voor het verkrijgen van een goed geregeld en bewerkt archief bestaan dan in de kosten van vervoer, berging, inbinding enz. en onderhoud, gelijk in Noordbrabant.

De omvang van de taak in Zuidholland met 190 gemeenten is zeker niet geringer dan die hier, hoewel in deze provincie, met 184, waaronder vele in deze eeuw eerst uit meerdere tezamengestelde gemeenten, de archieven gewoonlijk hooger opklimmen en omvangrijker zijn. Ten aanzien der polderarchieven toch is Zuidholland bijzonder rijk gezegend. In de jaarlijks door de provincie gedrukte verslagen zijner werkzaamheid doet de heer HINGMAN geregeld mededeeling van den hoofdinhoud van hetgeen telkens weder geregeld is.

In **Gelderland** werd reeds den 7[en] juli 1848 door de Staten het besluit genomen om door een bijdrage (van *f* 500) uit de kas der provincie het nasporen van oude stukken, archieven, verzamelingen enz. te bevorderen, welk besluit tot regeling van onderscheiden gemeentearchieven heeft geleid. In de Provinciale Verslagen vernemen wij een en ander daarvan, in de eerste jaren voornl. mededeelingen over den toestand van verschillende archieven en o. a. in 1852: dat van het archief van Zalt-Bommel (het vorige jaar vermeld als „in verwarden toestand, de menigte losse stukken ongeordend door elkander") het oude gedeelte „voor zoo veel het er vatbaar[1]) voor

[1]) Jammer dat dit begrip blijkbaar nog al eng is opgevat. In Bommel zat men een paar jaar geleden zeer verlegen omdat zooveel van het oude archief ontbreekt *) en deed daarnaar navraag o.a., bij mij. Zoo gaat het als de archiefverzorging in handen van ondeskundigen en ongeschikten is of van hen, wier hoofdbezigheid een andere is. Opruimende en verscheurende te „ordenen" gaat erg gemakkelijk; doch er behoort heel wat geduld en toewijding, nauwgezetheid en oordeel toe om de eenmaal verwarde en geheel dooreen geraakte losse bescheiden van een archief één-voor-één te bepalen en in hun oude verband terug te brengen.

Vermoedelijk heeft de aanmerking van 1851 het gemeentebestuur geprikkeld om snelle opruiming en opknapping door secretaris en binder te doen houden en heeft het toen daarvan bericht ingezonden met het oog op het nieuwe Verslag.

*) Volgens een gerucht zou in der tijd een gedeelte verkocht zijn en voor de opbrengst een keurig tafelkleed in de raadszaal zijn aangeschaft! RED.

was, behoorlijk ingenaaid, ingebonden en door het daarstellen van kasten thans zeer goed uit elkanderen gezet en geordend is." Betere bewijzen van het ingevolge die bijdrage onder leiding van den provincialen archivaris verrichte vinden wij in de gedrukte inventarissen der archieven van Nijmegen, Arnhem, Doetinchem, Hattem enz. enz. De inventarisatie geschiedde volgens een reeds bij besluit van den gouverneur van Gelderland d.d. 10 november 1847 bekrachtigd plan van aan de toenmalige eischen der wetenschap geëvenredigde, eenparige wijs van regeling en beschrijving der stedelijke en andere archieven.

Tot de polderarchieven strekte zich de bemoeiing van de Staten niet uit vóór 1886. Op grond dat toch ook in vele dier archieven stukken aanwezig zijn, waarvan de zorgvuldige bewaring voor de geschiedenis van ons Vaderland in het algemeen en van Gelderland in het bijzonder hoogst belangrijk is te achten, stelden Gedeputeerde Staten toen, op het voorbeeld van Utrecht, aan de Provinciale Staten voor om tot het oordeelkundig onderzoek dier archieven, het herzien der reeds bestaande inventarissen, het regelen en beschrijven der nog niet geordende verzamelingen en evenzeer het doeltreffend bewaren van een en ander, wat alles niet langer uitgesteld mocht worden, een bijdrage te geven. Die bijdrage zou, hoewel ook hunnerzijds de polderbesturen zich eenige geldelijke opoffering zouden moeten getroosten, moeten voorzien in de kosten van geldelijke belooning voor den arbeid en schadeloosstelling voor reis- en verblijfkosten van den deskundige. Bij het tot stand brengen dezer regeling was immers thans, evenzeer als in 1848, het belang der provincie ten zeerste betrokken te achten.

In de afdeelingen werd het hooge belang eener behoorlijke ordening der oude archieven gereleveerd en tevens aangetoond dat hierdoor, tegenover de kosten, de gewichtigste materieele belangen van particulieren en gemeenschappen dikwijls gebaat of voor schade behoed kunnen worden.

De gevraagde *f* 600 voor 1886 en *f* 1200 voor 1887 daarop werden in de openbare vergadering zonder hoofdelijke stemming toegestaan. Ook geschiedde dit voor de laatste som voortaan jaarlijks, tot zij in 1889 op *f* 800 werd gereduceerd wijl, door de opzending der archieven voor den duur der bewerking en inventarisatie, de reiskosten verder vermeden werden.

Omtrent het resultaat verscheen niets in druk, maar uit een rapport ten dezen uitgebracht door den archivaris in Gelderland en door Gedeputeerde Staten in hoofdzaak medegedeeld bij de begrooting van 1893, blijkt dat het werk een alleszins bevredigenden voortgang heeft en de uitgaven te dezer zake door de provincie geleden en nog bij te dragen, volkomen gerechtvaardigd en nuttig besteed mogen heeten.

's Hertogenbosch, mei 1895. A. C. BONDAM.

Litteratuurkroniek

door

Mr. J. E. Heeres.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie).

W. Zuidema. Maagzoen naar het Bossche gewoonterecht, in de 16e eeuw. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 245—264.]

„Schepenakten van den Bosch", die „bewijzen dat aldaar omtrent 1550 die rechten en plichten (familieplicht — en recht bij vergoeding van doodslag) nog tamelijk wel in volle kracht waren." De stukken, dateerende van 1535—1569, zijn „allen ontleend aan de registers van schepenacten van den Bosch en Vrijdom, thans berustend in het Rijksarchief in Noordbrabant." Zuidema geeft „eenige opmerkingen" vooraf.

W. Bezemer. Dingtaal van de schepenbank te Rotterdam, in geval van diefstal. [*Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 265—269.]

1462? — Uit het Rotterdamsch gemeentearchief.

W. Bezemer. Oude rechten van Putten. [*Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht*, III, 3 (1895), bldz. 228—245.]

Uit een handschrift in de gemeentelijke bibliotheek te Rotterdam, dagteekenend uit het laatst der 16e eeuw. — [„*A.* Ordonnantie van Karel V op het dijkrecht van Putten en den ouden ring van Geervliet, van 4 Maart 15$^{15}/_{16}$" — „*B.* Verbooden van den Vorsche en heerlyckheyt van Putten." — *C—D.* Consultatiën. o. a. 1562.]

D. Ragay en S. Muller Fz. Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1894, aan Burgemeester en Wethouders (van Utrecht) aangeboden door de vaste Raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente. — Utrecht, Bosch. Z. j. (1895). (8°). 43 bldzz.

„I. Het archief." [De bewerking van de regesten van alle in het archief aanwezige oorkonden voor een uit te geven regestenboek der stad Utrecht is belangrijk gevorderd en nagenoeg geheel gereed gekomen." 2000 nummers, waaronder ongeveer 500 dubbele. — „De ten vorigen jare verkregene archieven uit het Burgerweeshuis werden in het afgeloopen jaar onderhanden genomen en beter geregeld. — „Indices op de raadsnotulen van 1783—1787 en van 1795—1797." — Werd in gebruik genomen „chemisch onderzocht normaalpapier." — Aanwinsten: uitmuntende staaltjes

van de liberaliteit van het Rijk en van de gemeenten Deventer en Middelburg in zake het schenken van archivalia aan de gemeente Utrecht, die dáár te huis behooren.] — „Ook in het afgeloopene jaar was het gebruik, dat van de verzamelingen gemaakt werd, verblijdend druk": vele inlichtingen werden b.v. verstrekt in zaken van gemeente-eigendommen en verplichtingen, enz.

R. FRUIN TH. A.z. Stukken uit het archief der gemeente Montfoort. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 269—272.]

Eén stuk van ± 1546 betreft „de grens tusschen hoog en middelbaar rechtsgebied" van de heerlijkheid van Montfoort; het andere spreekt over een quaestie van „leenrecht."

R. FRUIN TH. A.z. Costumen en usantiën van Soest. [*Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 218—227.]

1569. Zij „zijn ontleend aan een register (in) het archief der gemeente Soest", welk register door FRUIN wordt beschreven.

R. FRUIN TH. A.z. Stukken uit het archief der gemeente Renen. [*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.* III, 3 (1895), bldz. 272—281.]

Ontleend aan een handschrift uit de 15de eeuw, nader door FRUIN beschreven. [„*A.* Vant lyenrecht, hoe men dat houden sal." — „*B.* Van den oordelrecht." — „*C.* Voorschriften, verwant aan den Saksenspiegel."]

J. DE HULLU. Verslag van den archivaris. Aan den Raad der gemeente Deventer. Z. j. (1895) o. p. [Overdruk.] 2 bldzz.

„Van het oud-archief der Gemeente" is, evenals in 1893, ook in 1894 „vrij veel gebruik gemaakt." — Werkzaamheden: „De ingekomen brieven van 1453—1747, benevens de requesten van een groot aantal jaren, werden beter en nauwkeuriger gerangschikt." „Bladwijzer op het laatst uitgegeven deel van de Cameraarsrekeningen." „Beschrijving van de lange reeks van charters van het oudste af."

VARIA.

Sedert 1867 was aan de *Archives Nationales*, te Parijs, onder het bestuur van den markies De Laborde, een soort van tentoonstelling verbonden, d. w. z., men exposeerde in vitrines tal van belangrijke stukken en documenten, die eenig waren, zoo om den geschiedkundigen inhoud als om de daaraan hangende zegels en andere attributen. In 1887 was het getal der stukken, die aanspraak mochten maken om tentoongesteld te worden, geklommen tot 1800, maar men begreep, dat eene beperking noodig was,

wilde men de bezoekers gelegenheid geven om het geheel te overzien. Men deed eene keuze, en men bracht dit belangrijke cijfer terug tot 700. Het oudste stuk is van 627, het jongste van 1815. De heer Jules Guiffrey heeft zich nu onledig gehouden met het samenstellen van een catalogus der collectie, verdeeld over ruim 150 vitrines, waardoor het publiek gelegenheid heeft om in weinige oogenblikken zich thuis te gevoelen in eene verzameling, welke uit den aard der zaak groote moeielijkheden ter onderkenning aan de niet deskundige bezoekers geeft. Doen we zoo hier en daar een greep om aan te toonen, wat aan het publiek wordt aangeboden. Zoo ziet men in de eerste vitrine eene confirmatie van het testament van Clotharius II, zoon van Childebert, omstreeks 627, ten bate van de abdij van St. Denis, in photographie naar een papyrusdocument; in de derde eene dotatie van Karel den Groote aan diezelfde abdij, dragende het monogram van dien souverein, met den datum 13 Januari 758. Een dergelijke dotatie van Hugo Capet, van 20 Juni 888, wordt in de negende vitrine bewaard. Ieder tijdvak biedt een belangrijk stuk, totdat in de 152ste vitrine gevonden wordt de beraadslaging van de Kamer van volksvertegenwoordigers, waarbij zij zich permanent verklaren na den slag van Waterloo.

Het denkbeeld mogen we in overweging geven aan onzen algemeenen Rijksarchivaris. Nu de Koninklijke Bibliotheek eenige harer beste handschriften en incunabelen in vitrines heeft geëxposeerd, mag ook het belangrijkste, dat in het Rijksarchief wordt bewaard, niet langer aan het oog der bezoekers worden onttrokken. En wijl de verbouwings- en verhuizingsplannen nu doorgaan, blijve een expositie, in gelijken geest als te Parijs, niet achterwege!

Vereeniging van ARCHIVARISSEN
in
NEDERLAND.

De ALGEMEENE VERGADERING zal in gevolge een daartoe strekkend voorstel, uitgegaan van de Commissie voor „Oud-Holland", worden gehouden te Amsterdam en wel op WOENSDAG 26 JUNI 1895, des voormiddags te elf uren precies, in het oude „Stedehuis" aldaar (Wereld-Tentoonstelling, Oud-Holland).

AGENDA:

1. Huishoudelijke bezigheden.
   a. Verslag over het afgeloopen jaar door den Voorzitter.
   b. Rekening en verantwoording van den Penningmeester.
   c. Voorstellen en mededeelingen, o.a. benoeming van een eerelid, en van een correspondeerend lid.

Voorts is ingekomen het volgende voorstel van mr. J. E. HEERES:

Er wordt benoemd een commissie van 5 leden uit de leden der „Vereeniging van Archivarissen in Nederland", aan wie wordt opgedragen de samenstelling van eenen leiddraad voor de inventariseering enz. der Nederlandsche archieven. Deze commissie dient uiterlijk in November 1896 een concept van dezen leiddraad bij het bestuur in, hetwelk

zorg draagt, dat uiterlijk 31 December 1896 de leden der Vereeniging in het bezit zijn van een exemplaar van het concept. De nummers van het „Archievenblad", na het rondzenden van het concept aan de leden verschijnende, zullen voorzoover noodig gewijd zijn aan de bespreking, door de leden der Vereeniging, van dit concept. Elk dier leden heeft het recht, amendementen bij het bestuur in te dienen op de verschillende bepalingen in het concept van den leiddraad opgenomen. Deze worden aan de leden verzonden, uiterlijk ééne maand vóór de algemeene ledenvergadering van 1897, met eventueele opmerkingen der Commissie van redactie. In deze vergadering worden de verschillende bepalingen en daarop eventueel voorgestelde amendementen aan stemming onderworpen, zonder dat verdere discussie wordt toegelaten. De bepalingen, welke ten gevolge van die stemming mochten worden vastgesteld, worden gedrukt aan de leden der „Vereeniging" gezonden.

d. Vaststelling der plaats voor de eerstvolgende jaarvergadering.

e. Verkiezing van een bestuur.

2. Punten van behandeling.

Door mr. S. Gratama zal worden verdedigd de volgende stelling:

Art. 103 al. 2 der Gemeentewet worde ingetrokken, en vervangen door een bepaling van deze strekking:

De zorg voor het archief is meer bijzonder aan Burgemeester en Wethouders opgedragen, die daartoe de benoeming van een afzonderlijken ambtenaar aan den Raad kunnen voorstellen.

Het toezicht op de nakoming der voorafgaande bepaling wordt door Gedeputeerde Staten in overleg met de rijksarchivarissen in de provinciën uitgeoefend, overeenkomstig de regelen door Ons te stellen.

Het Bestuur zal met het oog op de plaats der vergadering en den beschikbaren tijd een voorstel betreffende de volgorde der werkzaamheden doen.

Na afloop zal een **gemeenschappelijke maaltijd** plaats hebben aan boord van de mailboot op de Wereld-Tentoonstelling, à *f* 2.50 per couvert, zonder wijn.

Men gelieve zich tot deelneming aan het diner op te geven **vóór 21 Juni** aan den heer A. N. J. FABIUS, president der Commissie voor Oud-Holland te Amsterdam.

Namens het Bestuur:
SEERP GRATAMA,
secretaris.

1895/6. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

(Staatsblad no. 150). *BESLUIT van den 19den Augustus* 1895, *tot wijziging van het Koninklijk besluit van* 8 *Maart* 1879 (Staatsblad *no.* 40) *houdende bepalingen omtrent het bewaren der oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, en tot opheffing van het Rijks-archief-depot te* Roermond.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ. ENZ. ENZ.

WIJ EMMA, KONINGIN-WEDUWE, REGENTES VAN HET KONINKRIJK.

Op de gemeenschappelijke voordracht van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Justitie en van Financiën, van 16 Mei 1895, no. 1057, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, van den 21 Mei 1895, no. 23, Registratie;

Den Raad van State gehoord (advies van 9 Juli 1895, no. 9);

Gelet op het nader rapport van de voornoemde Ministers van 30 Juli 1895, no. 140, 1ste afdeeling en van 13 Augustus 1895, no. 51, Registratie;

Hebben goedgevonden en verstaan, de navolgende wijzigingen te brengen in het Koninklijk besluit van 8 Maart 1879 (*Staatsblad* no. 40), achtereenvolgens gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 31 Augustus 1880 (*Stbl.* no. 168), 9 October 1883 (*Stbl.* no. 141), 20 April 1889 (*Stbl.* no. 39) en 29 December 1891 (*Stbl.* no. 246);

1°. Artikel 1 wordt gelezen als volgt: „De oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, en thans nog bij de gerechtshoven, arrondissements-rechtbanken en kantongerechten bewaard worden, of nog bij de gemeentebesturen of hypotheekbewaarders berusten, worden overgebracht naar de bewaarplaats der Rijksarchieven te *'s Gravenhage*, of naar die, gevestigd in de hoofdplaats der onderscheidene provinciën, en onder bewaring gesteld van den Algemeenen Archivaris des Rijks of van de Rijks-Archivarissen in de provinciën.

Naar welke van deze bewaarplaatsen iedere verzameling van oude rechterlijke archieven moet overgebracht worden, staat ter beslissing van den Minister van Binnenlandsche Zaken."

2°. het afzonderlijk depot der Rijks-archieven te *Roermond* wordt opgeheven;

3°. de tot dat depot behoorende verzamelingen worden overgebracht naar 's Rijks archiefdepot te *Maastricht*;

4°. de overbrenging, in art. 1 bedoeld, moet volvoerd zijn vóór 1 Januari 1897.

De Ministers voornoemd zijn, ieder voor zooveel hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en in afschrift gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 19 Augustus 1895.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
VAN HOUTEN.
De Minister van Justitie,
VAN DER KAAY.
De Minister van Financiën,
SPRENGER VAN EYK.

Uitgegeven den *vijfden September* 1895.
De Minister van Justitie,
VAN DER KAAY.

BENOEMD:

tot archivaris der gemeente Vlissingen, de heer C. P. J. DOMINISSE, aldaar;

tot archivaris der gemeente Tholen, de heer A. HOLLESTELLE, aldaar.

Aan den archivaris der gemeente Eemnes is op zijn verzoek door Burgemeester en Wethouders eervol ontslag verleend „wegens geëindigde werkzaamheden." Het toezicht op het archief zal voor het vervolg worden opgedragen aan den gemeente-secretaris.

De vierde jaarvergadering gehouden te Amsterdam op 26 Juni 1895, in de „Salle des congrès" op de Wereld-Tentoonstelling te Amsterdam.

Bij menigeen, die dit opschrift leest, zal wellicht de gedachte opkomen, of nu juist de bovengenoemde plaats aangewezen was voor een vergadering van Archivarissen. En dan is het niet te ontkennen, dat het verband tusschen die ambtenaren en een Tentoonstelling voor Hotel- en Reiswezen niet onmiddellijk in het oog valt en misschien voor latere snuffelaars, die zich met een vraagstuk als dit bezig houden, een waar struikelblok zal opleveren. Toch zal die snuffelaar, als het hem helder wordt, dat op die tentoonstelling een gedeelte met den naam van Oud-Holland werd aangeduid en dat men daar door de omgeving, gebouwen en personen geheel naar het grootsch verleden van ons volk werd teruggevoerd, de keuze van die plaats kunnen begrijpen. Hij zal zelfs met instemming bevinden dat het Bestuur der Archivarissen-Vereeniging meende, in overeenstemming met een daartoe strekkend, vriendelijk en gastvrij voorstel der Commissie voor Oud-Holland als plaats der jaarvergadering die voor eenige maanden uit den grond verrezen stad te moeten kiezen. En hij zal kunnen bevroeden, dat de vergadering daar gehouden, aan het eene deel harer bestemming beantwoordde, in aanmerking genomen dat buiten de in het algemeen op menschen werkende aantrekkingskrachten, waaronder zeker ook het gemeenschappelijk diner op de mailboot behoorde, er voor ons, liefhebbers van „antiquiteiten" nog buitengewone aanwezig waren.

Maar niet alleen in dit opzicht, ook wat betreft het meer eigenlijke doel der Vereeniging kan gezegd worden, dat de vergadering zelve èn wat belangstelling èn wat resultaten betreft allerminst onder de plaats, waar zij werd gehouden, heeft geleden. Een kort overzicht der handelingen zal dit uitwijzen.

Wij volgen daarbij de agenda. Nadat een achttiental leden, later met nog vier vermeerderd, de presentielijst hadden geteekend, opende de Voorzitter de vergadering. Ook nu weder wist mr. S. Muller Fzn. in zijn inleidend woord de aandacht te boeien, en nieuwe denkbeelden omtrent archivarissen en archieven ten beste te geven. De rede volgt hierachter, in overeenstemming met het uitgesproken verlangen der aanwezigen, in haar geheel; zooals men zien zal, eindigt zij met eenige mededeelingen omtrent den toestand der Vereeniging zelve en over hare leden, zoodat wij het overbodig kunnen achten die hier vooraf nog eens te geven.

Wat de verdere huishoudelijke bezigheden betreft, deelen wij mede, dat Jhr. mr. V. de Stuers, bij acclamatie tot eerelid der Vereeniging werd benoemd. Zonder twijfel mag daarin worden gezien de onbestreden erkenning van zijne verdiensten ten aanzien van het archiefwezen in Nederland. Wij verheugen ons dan ook te kunnen mededeelen, dat het eerelidmaatschap door den heer Stuers is aanvaard. Het Bestuur heeft

gemeend daarvoor een passend diploma te moeten laten vervaardigen, hetwelk den benoemde is toegezonden.

Eveneens is het aangenaam te kunnen melden, dat dr. H. KEUSSEN, adjunct-archivaris aan het stad-archief te Keulen, na daartoe onzerzijds te zijn aangezocht, als correspondeerend lid tot onze Vereeniging is toegetreden. Wij eindigen deze rubriek met de mededeeling dat mr. J. W. MULDER, oud-archivaris der gemeente Zwolle, als buitengewoon lid met zijne vroegere collega's in betrekking blijft.

De agenda verder volgende maken wij melding van twee voorstellen, welke door de vergadering werden goedgekeurd, ter bekorting der huishoudelijke bezigheden op de jaarvergadering zelve, en wel 1°. om de vaststelling der notulen door het bestuur te doen geschieden, 2°. om de rekening van den Penningmeester vooraf door twee leden te doen nazien, die dan alleen verslag hunner bevinding behoeven uit te brengen.

Het voorstel van mr. J. E. HEERES, strekkende om „de samenstelling van eenen leiddraad voor de inventariseering enz. der Nederlandsche archieven", te bespoedigen, en daartoe een commissie van vijf leden te benoemen, wier arbeid niet meer in mondelinge discussie zoude komen, maar na schriftelijk in het orgaan der Vereeniging te zijn behandeld, met de eventueel daarop voorgestelde amendementen, eenvoudig bij stemming zoude worden aangenomen of verworpen, werd door dezen vooral aanbevolen op de volgende gronden: n.l. de vermijding van de langzame wijze van werken tot nu toe gevolgd; de spoedige verkrijging van een leiddraad, waaraan werkelijk behoefte bestaat; de zorg, dat de belangstelling niet langzamerhand minder worde en ten slotte verdwijnen zal, en de bevordering van het doel in art. 2*a*. van het Reglement omschreven, daar dan voor dergelijke onderwerpen, als er heden een op de agenda staat, meer tijd beschikbaar zoude worden. Hiertegen werden verschillende bedenkingen in het midden gebracht. Om niet te spreken van de vraag betreffende het al of niet bindende van den leiddraad, kwamen zij in hoofdzaak hierop neer, dat volgens het voorstel HEERES de discussie zoude worden gesmoord, iets wat zeker niet tot het leveren van goeden arbeid kon leiden, en dat, laat de vergadering, op grond dat besprekingen van dergelijke onderwerpen niet worden gewenscht, aan een commissie de behandeling van den leiddraad over, zij ook de beslissing te dien aanzien uit handen moet geven. Ook werd het gevoelen verdedigd, dat een leiddraad als door den heer HEERES bedoeld niet in elkaar kon worden gezet als besteld werk, terwijl eindelijk werd gewezen op de nu reeds voelbare ongunstige werking, dat nl. niemand zich meer wagen zoude aan het verdedigen van dergelijke theses, als waarover mr. HEERES de discussies naar een commissie wenscht te verplaatsen.

Nadat mr. HEERES nogmaals met kracht zijne denkbeelden had verdedigd, en ingevolge een gemaakte opmerking de leiddraad uitsluitend tot de inventariseering had beperkt, werd gestemd over eenige amendementen,

die het voorstel voor de vergadering meer aannemelijk moesten maken, en het dan ook feitelijk aanmerkelijk wijzigden. De uitslag was dat het ten slotte werd aangenomen in dezen vorm:

> Er wordt benoemd een commissie van drie leden uit de leden der Vereeniging van Archivarissen in Nederland, aan wie wordt opgedragen de samenstelling van eenen leiddraad voor de inventariseering der Nederlandsche archieven. Deze commissie dient uiterlijk in November 1896 een concept van dezen leiddraad bij het bestuur in, hetwelk zorg draagt, dat uiterlijk 31 December 1896 de leden der Vereeniging in het bezit zijn van een exemplaar van het concept. De volgende jaarvergaderingen worden aan de behandeling van dat concept gewijd.

Toen nu de commissie overeenkomstig dit besluit zoude worden samengesteld, deden zich verschillende moeilijkheden voor, zoodat besloten werd het Bestuur uit te noodigen langs den meest geschikten weg uitvoering aan het aangenomen voorstel te geven [1]).

Met de vermelding, dat tot plaats der volgende jaarvergadering werd aangewezen Leiden, en dat de aftredende bestuursleden in hunne vorige functies werden herkozen, gaan wij over tot het aan de orde gestelde punt van behandeling. En wel de stelling van mr. GRATAMA, omtrent de wijziging van art. 103, al. 2 der Gemeentewet, in den zin, zooals in den vorigen jaargang op p. 88 is aangegeven.

Als meest principiëelen tegenstander deed zich ook in het debat, dat volgde, mr. DOZY kennen, en wel ongeveer op dezelfde gronden, als door hem schriftelijk reeds aangevoerd, zie hiervoren p. 3 vlg. Door den verdediger werden zij mutatis mutandis beantwoord met de argumenten boven p. 7 vlg. uitvoerig ontwikkeld. Over de vraag òf en zoo ja in welke mate de autonomie der gemeenten mag worden ingekort in dezen, viel dan ook niet veel nieuws te zeggen, terwijl de mogelijkheid om advies te vragen, en de uniformiteit bij de wijze van werken daarvoor door den bestrijder niet afdoende werden geacht. De mededeelingen omtrent hetgeen in enkele gewesten reeds van wege de provinciale besturen ten behoeve de gemeente-archieven was geschied, leverde naar het oordeel van mr. DOZY wel, naar dat van mr. S. MULLER FZN. niet het bewijs, dat men onder de bestaande toestanden, vooral bij tegenwerking der gemeentebesturen, afdoende verbetering zoude kunnen aanbrengen.

Van andere zijde werd, onder betuiging van instemming met het opdragen van het toezicht op de gemeentebesturen ook in dezen aan Gedeputeerde Staten, bezwaar geopperd tegen de hun voorgeschreven verplichting om met de rijksarchivarissen in de provinciën in overleg te treden. Daarvoor waren juist andere ambtenaren, zooals bijv. in Utrecht feitelijk is ge-

---

[1]) Het Bestuur houdt zich bezig met de uitvoering dezer opdracht; eerlang zal van den uitslag zijner pogingen bericht gegeven kunnen worden.

schied, meer aangewezen; al was het reeds hierom, dat de rijksarchivarissen met werkzaamheden zouden worden overladen, en hunne eigenlijke werkzaamheid in het onder hun beheer staand archief in de provincie schade zoude lijden. Hiertegen werd aangevoerd, dat het personeel aan de rijksarchieven verbonden uitteraard is aangewezen voor het bedoelde toezicht, en het verleenen van den bijstand, eventueel door de gemeentebesturen in te roepen. Het ligt dan ook voor de hand den rijksarchivaris in de provincie als hoofd daarvan hier aan te wijzen. Immers in de eerste en voornaamste plaats, buiten het bedoelde personeel zullen in een provincie niet veel voor het beoogde doel geschikte personen zijn te vinden; 2°. de rijksarchivarissen zijn door hunne bemoeiingen met de plaatselijke rechterlijke archieven locaal bekend; en 3°. voor het geven der van hen gevraagde inlichtingen zal juist hunne meer intieme betrekking tot de gemeentearchieven hoogst nuttig zijn. Daarenboven, al moet worden toegestemd, dat in een overgangsperiode aan de rijksarchivarissen hooge eischen, wat arbeid en werkkracht betreft zouden kunnen worden gesteld, het is toch niet minder waar, dat de voorgestelde bepaling een zeer sterken prikkel zal opleveren tot de aanstelling binnen een niet te lang verloop van tijd van voldoend personeel. Bovendien de daarvoor noodige kosten zijn toch ook niet zoo ontzaglijk hoog.

In aansluiting aan de over deze punten gevoerde discussie wenschten enkele leden geheele vrijheid te zien gelaten aan Gedeputeerde Staten, waar zij de met het oog op het goede toezicht op de gemeentearchieven noodige inlichtingen zouden willen inwinnen. Nog werd de opmerking gemaakt, en evenals de vorige in een amendement belichaamd, dat de stelling zich uitdrukkelijk tot het oud-archief zoude moeten beperken. Met dat denkbeeld verklaarde mr. Gratama niet te kunnen medegaan, omdat hij het nieuw-archief niet wil uitsluiten uit de sfeer van des archivaris bemoeiingen. Wel echter is hij bereid door eenige wijziging in de stelling te doen uitkomen, dat de aanstelling van een afzonderlijken ambtenaar bedoeld is voor het oud-archief alleen. Zoo gewijzigd komen nu de beide alinea's der stelling achtereenvolgens met de daarop ingediende amendementen in stemming. Deze worden verworpen en de thesis aangenomen. Zij luidt alsnu:

Art. 103, al. 2, der Gemeentewet worde ingetrokken en vervangen door een bepaling van deze strekking:

De zorg voor het archief is meer bijzonder aan Burgemeester en Wethouders opgedragen, die aan den Raad kunnen voorstellen een afzonderlijken ambtenaar voor het oud-archief te benoemen.

Het toezicht op de nakoming der voorafgaande bepaling wordt door Gedeputeerde Staten, voor zooverre het oud-archief betreft in overleg met de rijks-archivarissen in de provinciën, uitgeoefend overeenkomstig de regelen door Ons vast te stellen.

Wij zouden hiermede ons overzicht kunnen besluiten, ware het niet, dat zich nog een klein incident had voorgedaan, welks vermelding misschien achterwege had kunnen blijven, indien daarin niet tevens een aanmaning voor allen, leden en lezers, gelegen was. Mr. VEDER toch meende zich te moeten beklagen omtrent een op p. 93 van den vorigen jaargang opgenomen, volgens hem onjuist bericht omtrent het Amsterdamsch archief, en sprak daarbij tevens het verlangen uit, dat slechts berichten uit officiëele verslagen geput, zouden worden opgenomen.

Èn de voorzitter èn de secretaris, met de redactie van het Tijdschrift belast, stelden de practische moeilijkheden, aan de verwezenlijking van dat verlangen verbonden in het licht; de laatste met de bijvoeging, dat het in de hand der heeren zelf lag om dergelijke berichten te voorkomen, door tijdig — en in dezen heeft het in dit opzicht niet aan de gelegenheid daartoe ontbroken — juistere en meer vertrouwbare berichten hem te doen toekomen. Hij zal niets liever doen dan ze opnemen.

De laatste opmerking gaf mr. HEERES aanleiding nogmaals aan te dringen op inzending bij hem van verslagen omtrent gemeente-archieven ter behandeling in de litteratuurkroniek.

Van alle rijksarchiefdepôts in de provinciën is dat te Assen het eenige, voor welks behoorlijke bewaring tot dusver geen afdoende voorzieningen getroffen konden worden.

Thans is het gelukt de pastorie met tuin, waarvoor vroeger *f* 15.000, later *f* 12.000 gevraagd werd, voor *f* 10.000 aan te koopen, onder voorbehoud dat de gelden door de Wetgevende Macht worden toegestaan. Door dezen aankoop is een uitnemend gelegen bouwterrein verkregen, groot genoeg om daarop een aan alle zijden vrijstaand archiefgebouw te stichten, waardoor aan eene lang gevoelde en steeds dringende behoefte, zal kunnen worden voldaan.

Tot betaling der koopsom komt in het ingediend wetsontwerp tot verhooging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1895 ook een daartoe strekkende post voor.

Het oud-archief der gemeente Arnhem is, blijkens het gemeenteverslag over 1894 behoorlijk geordend en verkeert in goeden staat. Door den heer J. H. GALLEÉ, oud-burgemeester van Vorden, werden ten geschenke gegeven notitiën uit de raadssignaten van Arnhem, aanvangende met 1566; extracten uit de Arnhemsche commissie- en politieboeken 1680 tot 1766; registers daarop, en registers op de landdagsrecessen 1576—1757.

„Dit archief," zoo schrijft het gemeenteverslag van Assen over 1894, „bestaat tot de invoering der gemeentewet, uit notulenboeken van den Raad en van Burgemeester en Wethouders met de daarbij behoo-

rende bijlagen, beginnende met Juni 1807. Voorts uit de gemeenterekeningen, bevolkings-, militie- en schutterij-registers, staatsbladen, staats- en Drentsche couranten, alle behoorlijk voorzien van etiquetten en geregeld naar het jaar van herkomst. — Oude charters zijn niet aanwezig."

Goedgekeurd werden een ontwerp-verordening voor het gebruik van het oud-archief der gemeente Dordrecht en een ontwerp-instructie van den archivaris. In de verordening wordt onder meer bepaald, dat het archief voor het publiek geopend is op Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag, van 's voormiddags 10 tot 's namiddags 1 uur; dat de inzage van boeken en archiefstukken kosteloos kan geschieden, doch dat elk bezoeker zich verbindt om, wanneer hij van zijne nasporingen gebruik maakt tot het samenstellen van eenig werk, dat gedrukt of andere wijze vermenigvuldigd wordt, daarvan een exemplaar aan het archief aan te bieden, dat voor het vervaardigen van kopieën van archiefstukken enz. verlof noodig is van den archivaris, die de inzage van stukken kan weigeren, wanneer hij meent dat daaruit geldelijk nadeel voor de gemeente zou kunnen voortvloeien, en dat B. en W., zoo noodig, de inzage van bepaalde archiefstukken in het algemeen kunnen verbieden zonder opgave van redenen.

Aan het verslag van den archivaris van Goes over 1894 valt te ontleenen:

De herziening van den catalogus is voltooid. De archivaris bepaalde zich tot bijwerken en verbeteren; een omwerking, hoewel hoog noodig, zou met een eventueelen herdruk gepaard moeten gaan.

„De voorwerpen genoemd in het 2e hoofdstuk beeldhouwwerk en schilderstukken, zijn geen van alle meer aanwezig" [1]) Waar zijn ze gebleven?

Andere afdeelingen ondergingen uitbreiding.

Aan de autografenverzameling werden 12 brieven van Joachimi, uit de 17e eeuw toegevoegd.

De bescheiden der vroegere Weduwenbeurs werden gevonden; uit een daarbij gevoegde memorie wordt het een en ander in het verslag vermeld.

Het blijkt, dat het oud-archief nogal het een en ander bezit omtrent verschillende tijdperken der krijgsgeschiedenis, vooral omtrent den tachtigjarigen oorlog en den Napoleontischen tijd.

Een verhaal van de bezetting van Zuid-Beveland door de Engelschen in 1809, naar de notulen en naar relatieven, is als bijlage aan het verslag toegevoegd.

Van al de brieven van het Huis van Oranje verzond de archivaris een inhoudsopgave met de gegevens over militaire zaken aan den heer F. de Bas, daartoe aangewezen door het Departement van oorlog.

De verzameling archieven en oudheden werd evenals de bibliotheek met verschillende nommers verrijkt.

---

[1]) Dit is zeker een zeer eigenaardige afdeeling in een archief. RED.

Omtrent het oud-archief der gemeente Gorinchem leest men in het gemeenteverslag van die stad over 1894 dat „tengevolge eener gevoerde correspondentie aan het Rijk afgestaan werden de stukken van het Zwitsersche regiment d'Auf der Maur en eenige rechterlijke stukken."

Daarentegen kwam de gemeente door bemiddeling van den Algemeenen Rijksarchivaris in het bezit van eene teekening van Gorinchem omstreeks 1550, naar de kaart in den bekenden atlas van van Deventer.

Verder werd de kaartenverzameling verrijkt met verschillende geschenken.

In het gemeenteverslag over 1894 van Gouda is een en ander overgenomen uit het verslag van den gemeente-archivaris.

De verzameling werd verrijkt met een op de veiling van de collectie Vollenhoven te Leiden aangekochten brief van Prins Willem I, in dato 29 April 1576, bevattende een mededeeling omtrent een maatregel ten opzichte van garnizoen, dat toen te Gouda zou worden gelegd.

Geïnventariseerd werden de oude rechterlijke archieven. Een plan daartoe moest na nader onderzoek gewijzigd worden, tengevolge van welke omstandigheden de indiening tot nog toe achterwege is gebleven.

Omtrent het oud-archief der gemeente 's Gravenhage komt in het gemeenteverslag over 1894 het volgende voor: Het archief werd met enkele stukken vermeerderd. De ordening en regeling werden voortgezet. Met nadruk wordt door den archivaris er op gewezen, dat dringend verbetering wordt geeischt in de gelegenheid tot berging.

Uit Haarlem werd aan de *N. Rott. Courant* [1]) (zie nommer van 14 Juli 1895) geschreven:

Heden herdacht de heer C. J. Gonnet den dag, waarop hij voor een kwart eeuw door den gemeenteraad werd benoemd tot adjunct-archivaris. Van het jaar 1858 af was de heer Gonnet, destijds ambtenaar ter gemeente-secretarie, reeds in functie bij den heer mr. A. J. Enschedé, stads-archivaris. Door eigen studie (hij genoot geen universitaire opleiding) heeft hij het zoover gebracht, dat zijn naam in de geleerde wereld een goeden klank heeft verworven, en met recht mag worden gezegd, dat hij zich vooral op het gebied der geschiedenis van deze gemeente een schat van kennis heeft weten te vergaren. Zij die zich met geschiedvorsching onledig houden en vaak van den jubilaris hulp en voorlichting behoefden, roemen zijne bereidvaardigheid en zijnen krachtigen steun.

De heer Gonnet bekleedt tevens de betrekkingen van adjunct-bibliothecaris en die van rijksarchivaris voor de provincie Noord-Holland en archivaris van dit gewest.

Van B. en W. ontving hij een zeer vleiend schrijven, waarin hij

---

[1]) Ook nu weder zijn uit dit dagblad de meeste berichten getrokken.

met de herdenking van zijne benoeming werd geluk gewenscht en hem hulde gebracht voor hetgeen door hem in het belang van het Haarlemsche archief is verricht. Voorts mocht hij tal van andere bewijzen van belangstelling in zijn feest ontvangen.

Volgens het verslag der gemeente Harlingen over 1894 zal voortgegaan worden met het maken van klappers op „verscheidene oude resolutieboeken in het archief der gemeente, welke zoo goed als onbruikbaar waren."

Ten geschenke werden ontvangen een viertal historische prenten, en aangekocht eenige prenten op oud-Harlingen betrekking hebbende.

Uit Kampen komt de mededeeling: Alle oude bestekken werden van publieke werken naar het archief overgebracht en chronologisch geborgen. Het archief der armenkamer werd geïnventariseerd.

In het gemeente-verslag van Leeuwarden wordt over 1894 o. m. vermeld, dat aan den gedrukten inventaris en aan de voorafgegane regeling te danken is een drukker bezoek, en daaraan gepaard raadplegen van oude bescheiden. De genealogie verkreeg het leeuwenaandeel. Vanwege het Ministerie van Oorlog werden de onderzoekingen voortgezet. Enkele geschenken werden ontvangen.

In het in ons vorig nummer opgenomen bericht omtrent de Roermondsche archievenquaestie is een onjuistheid ingeslopen, in navolging van de bron, waaruit het was geput. De Regeering heeft zich niet bereid verklaard aan de gemeente af te staan alle archiefstukken, berustende in rijksarchiefdepots, en betrekking hebbende op Roermond, maar uitsluitend en alleen die, „welke tot het gemeentelijk archief van Roermond behooren." Het springt in het oog, dat dit ook alleen het eenig juiste standpunt voor het Rijk kan zijn.

Bij het hiervoor voluit medegedeelde Koninklijk besluit van 19 Aug. 1895, is het rijksarchiefdepôt te Roermond opgeheven.

In het verslag over 1894 van de gemeente Tiel wordt omtrent het archief hetzelfde gezegd als in dat over 1893. Zie vorigen jaargang p. 98.

In het gemeenteverslag van Tilburg wordt omtrent de archieven medegedeeld, dat „met de finale afwerking en het opmaken van den inventaris „geen voortgang gemaakt kan worden, alvorens de Rijksarchivaris de nog „niet geschifte bescheiden heeft nagezien".

Het verslag der gemeente Vlissingen zegt wat betreft het oud-archief n i e t s. Nu daar ter plaatse een archivaris is benoemd, zal dit wel anders worden.

Het gemeente-verslag van Zaandam over 1894 schrijft o. m. omtrent het oud-archief: „Hoewel het tamelijk goed bewaard is, doet zich de behoefte aan meer ruimte en aan een algemeene ordening en inventarisatie nijpend gevoelen. Wel is de secretaris nu en dan bezig geweest met het regelen en rangschikken, doch om het archief in den vereischten staat te brengen, zal een onafgebroken arbeid van nogal eenigen tijd worden gevorderd; een arbeid te omvangrijk, dan dat die van den secretaris, bij zijne overige werkzaamheden, zou kunnen worden gevergd."

Hulp van een deskundige wordt overwogen. „Is eenmaal de regeling behoorlijk geschied, dan is het verder onderhoud een zaak, die geen uitgaaf van eenig belang behoeven zal."

Het aanschaffen van charterdoozen en portefeuilles is noodzakelijk. Het college van B. en W. hoopt binnen niet te lang tijdsverloop voorstellen desbetreffende aan den gemeenteraaad te doen.

Het archief der gemeente Zwolle werd verrijkt met een 50 tal charters, door B. en W. van Deventer ten geschenke aangeboden.

Deze charters zijn zoogenaamde „oirvedebrieven", en werden in het midden der 15ᵉ eeuw in veiligheid gebracht naar Deventer in 's Lands kiste.

Na het bekende optreden van den Zwolschen magistraat in den St. Lucienacht van 1446 tegen de gilden en hun' aanhang, werden die brieven afgegeven door een groot aantal der gegrepen burgers, welke de belofte aflegden om niets tegen het gezag te ondernemen.

In den toestand van het kerkelijk archief der Ned. hervormde gemeente te Noordwijkerhout is dit jaar een belangrijke verbetering gekomen. Bestond nog tot voor weinigen tijd het archief uit grootere en kleinere pakken van ongelijksoortigen inhoud, die in muffe kisten waren geborgen; sedert zijn na nauwkeurig onderzoek de stukken geschift en gecatalogiseerd. Het archief is nu in opzettelijk daartoe ingerichte kasten geborgen, zoodat het gemakkelijk geraadpleegd kan worden.

Reeds nu is gebleken, dat de geschiedenis der gemeente, welke geacht werd eerst met het jaar 1647 een begin te nemen, tot het jaar 1580 teruggevoerd moet worden.

Een overzicht van dat tot heden onbekende tijdperk zal eerstdaags in druk verschijnen, doch niet in den handel verkrijgbaar worden gesteld.

Heinrich von Sybel, de directeur der Pruisische Staatsarchieven is op 2 Aug j.l overleden. Hij was den 2ᵉⁿ Dec. 1817 te Dusseldorf geboren. Te Berlijn volgde hij vier jaren lang de colleges van von Ranke en promoveerde aan de Universiteit te Bonn, waar hij tot buitengewoon professor werd benoemd in 1844. In het volgend jaar ging hij als gewoon professor naar Marburg over. Van af 1847 nam hij deel in de politieke

gebeurtenissen, die in Duitschland voorvielen. In 1875 volgde zijne aanstelling tot Directeur der Staatsarchieven, welke post hij tot zijn' dood bekleedde.

Van 17 tot 20 April j.l. had te Frankfort de derde vergadering van Duitsche geschiedkundigen plaats Zij werd bezocht door ongeveer 100 personen en door prof. Lamprecht te Leipzig geopend met een herinnering aan het eerste congres van Duitsche geschiedkundigen te zamen met philologen en juristen, in 1846, die onder den naam van „Germanisten" bijeenkwamen.

Op den tweeden dag werden aan de orde gesteld de ten vorigen jare door prof. Stieve te München aangegeven regels voor de uitgave van stukken op het gebied der nieuwere geschiedenis. Het veertiental stellingen was in den loop van het jaar gestegen tot 30; dit tengevolge van de aan den voorsteller gemaakte opmerkingen en van de gebleken behoefte op sommige punten meer nauwkeurige en in bijzonderheden tredende regeling.

Bij de formuleering zijner stellingen ging prof. Stieve uit van deze leidende denkbeelden:

1. Overeenstemming ten aanzien der bedoelde regels tusschen de geleerden is uiterst wenschelijk; deze echter kan niet worden bereikt door een streng systeem, als geheel waarvan niet mag worden afgeweken, noch door een elke bedenking uitsluitend, of iedereen in alle opzichten bevredigend stel van regels, maar slechts langs den weg der ervaring met het oog op de doelmatigheid, en door opoffering van persoonlijke liefhebberijen, gewoonten en meeningen.

2. Voor hen, die de gave missen vereischt voor het uitgeven van stukken, zijn de regels niet geschreven; zij kunnen hen ook niet helpen.

3. Evenmin kan bij het vaststellen dezer regelen op de belangen van het onderzoek en de geschiedenis der taal worden gelet, daar beide takken van wetenschap in talrijke gedrukte werken of gemakkelijk toegankelijke handschriften voldoende bronnen voor hun doeleinde bezitten, door letterlijk getrouwe teruggave der brieven van belangrijke personen aanzienlijk worden verrijkt en door het nauwkeurig afdrukken van andere, op zijn hoogst op enkele punten door eigenaardig spraakgebruik gewijzigde geschriften veel minder worden bevoordeeld, dan er nadeel ontstaat voor het eigenlijke doel der publiceering.

4. Er moet beperking komen in de bovenmatige toename dier publiceeringen.

5. De uitgave van zoodanige stukken, als hier bedoeld moeten voor den gebruiker het teruggaan op de bronnen zelve onnoodig maken.

6. Men moet den uitgever en den lezer den arbeid zoo veel mogelijk vergemakkelijken.

7. De regels moeten ter bevordering der uniformiteit bij de publiceering zoo eenvoudig mogelijk zijn.

8. Zij moeten zooveel mogelijk zich aansluiten aan die, welke gelden voor de uitgave van middeleeuwsche bronnen.

Bij de discussie bleek in het algemeen instemming met de aangegeven bepalingen te bestaan. De groote moeilijkheid om bij gedeeltelijke uitgave der stukken een juiste en oordeelkundige keuze te doen, ontging allerminst de aandacht. Over de beste wijze om den inhoud niet te kort te doen en toch het onbelangrijke en voor de uitgave onnoodige te laten vervallen, werd van gedachten gewisseld, en bleven de gevoelens verdeeld. Het weergeven van het belangrijke gedeelte alleen, het excerpeeren der bronnen, en ook het bewerken van het een of andere vraagpunt, waarbij de stukken voor de zaak van belang als bijlagen zouden worden gegeven, werden als de beste methoden ter bereiking van het doel aanbevolen.

Bij de beraadslaging werd er nog op gewezen, dat door willekeur der archiefbesturen een historisch onderzoek geheel kon worden verijdeld, of althans het tot volledigheid brengen daarvan onmogelijk gemaakt. Men wilde voorschriften, welke daartegen waarborgden. Vandaar dat op de volgende vergadering ter sprake zal komen de vraag: Welche Wünsche haben die Historiker gegenüber den Archivverwaltungen auszusprechen?

Een volledig verslag omtrent de bedoelde bijeenkomst vindt men in het Bericht über die dritte Versammlung deutscher Historiker, 18 bis 21 April 1895 in Frankfurt a. M., erstattet im Auftrage des geschäftsführenden Ausschusses von dem Büreau der Versammlung. Leipzig, Verlag von Duncker und Humblot.

Het jaarverslag van den voorzitter.

„Het archief der stad Abdera was over het geheel zoo goed ingericht en beheerd, als men dit van zulk eene wijze republiek verwachten mocht. Maar toch had het, evenals vele andere archieven, twee gebreken, waarover te Abdera reeds sedert eeuwen bijna dagelijks geklaagd werd, zonder dat het iemand ingevallen was, dat het misschien mogelijk zou zijn, het kwaad op de eene of andere manier te verhelpen. Het eene van deze gebreken was, dat de oorkonden en akten in bedompte en vochtige overwelfde vertrekken bewaard werden, waar zij uit gebrek aan lucht beschimmelden, verrotten, door motten en wormen opgegeten en langzamerhand volkomen onbruikbaar werden; het andere, dat men, hoe men ook zocht, niets daarin vinden kon. Zoo dikwijls dit voorkwam, merkte een belangstellend raadslid, gewoonlijk onder instemming van de geheele vergadering, op, „dat dit alleen daarvandaan kwam, dat er geene orde in het archief was." Inderdaad zou het moeielijk geweest zijn eene hypothese

te bedenken, waardoor het geval gemakkelijker en begrijpelijker verklaard werd! Zoo kwam het dan, dat bijna altijd, wanneer de raad besloot iets in het archief te doen nazien, iedereen reeds vooruit wist en er meestal zeker op rekende, dat er niets zou gevonden worden. En zoo kwam het ook, dat de gewone verklaring, die in de volgende vergadering gedaan werd, „dat er, hoe men ook gezocht had, niets in het archief gevonden was", met de kalmste berusting, als eene zaak, die te verwachten was en van zelf sprak, werd opgenomen."

Aldus schildert ons Wieland in zijne *Geschichte der Abderiten* (IV. 8) den toestand van een stedelijk archief eene eeuw geleden. Veel veranderd — het valt niet te ontkennen — is er in die eeuw niet. Nu als toen is het zeker, dat een archief, dat verwaarloosd wordt, geen antwoord geven zal op de vragen, die men daaraan stelt, en even zeker is het, dat een archief, dat geen antwoord geeft op de gestelde vragen, verwaarloosd zal worden. Maar bij deze groote overeenkomst in de hedendaagsche toestanden met die van voor eene eeuw is er één groot verschil: de kalme berusting, die de raadsleden van Abdera met betrekking tot hun archief vervulde, is spoorloos verdwenen. Integendeel, de archieven brengen tegenwoordig de hartstochten onzer regeerders in de heftigste beroering. Bemoei u met rechterlijke of bisschoppelijke archieven, met archieven van heerlijkheden of van kwartieren, het is altijd zaak voorzichtig te zijn: gij wandelt op eene mijn, die van u het grootste beleid eischt, wanneer gij ongedeerd van uwe onderneming wilt thuiskomen. Nooit zult ge uw doel bereiken zonder de onaangenaamste ontmoetingen en de onverwachtste gevallen, waarin de geheele hierarchie, tot de hoogstgeplaatste personen toe, eene rol speelt en waarbij gij steeds gevaar loopt plotseling met de halve wereld gebrouilleerd te worden.

Zullen wij ons daarover beklagen? Mij dunkt van neen! Dergelijke ondervindingen mogen lastig zijn, ik ben geneigd mij daarover niet al te zeer te ergeren. Het is soms wel wat vermoeiend, maar ik ben bereid om, als het moet, te strijden voor mijne opinie, en dan — het rumoer wekt altijd eenige belangstelling in ons en ons werk, en al is die belangstelling wel eens van eenigszins verdacht allooi, *alles* is mij liever dan de doodende onverschilligheid, die ons werk vroeger ten deel viel. Ik mag wel de emotie, die in onze vaak eentoonige bezigheden wat leven brengt en wat variatie! En zoo ben ik dan ook niet al te bedroefd over de ervaringen van het afgeloopene jaar.

Gij weet het, het voorgevallene in onze laatste algemeene vergadering bracht vrij wat opschudding teweeg in het anders zoo rustige stadje Zwolle. En de weergalm der Zwolsche discussiën hield ons gedurende een goed deel van het jaar in eenige spanning. Het geval staat in te nauw verband met onze vereeniging, dan dat ik daarover zou kunnen zwijgen. Maar ik kan volstaan met eene korte recapitulatie van het

voorgevallene: onze secretaris heeft u toch van den gang van zaken steeds uitnemend op de hoogte gehouden.

De stoutheid uwer vergadering, die besloot tot het doen drukken mijner toespraak, scheen aan eenigen der Zwolsche burgervaderen bijna nòg bedenkelijker dan mijn overmoed, zooals die bleek uit het houden daarvan. Onze stoutigheden prikkelden den ijver der tegenstanders; maar ook de voorstanders eener regeling in den door ons gewenschten zin werden daardoor aangevuurd tot grootere krachtsinspanning. Het is u bekend, dat slechts enkele weken na onze vergadering de gemeente-archivaris van Zwolle benoemd werd tot een ambt bij de Amsterdamsche rechtbank. Eerst na een langdurig en nu en dan heftig debat en slechts met eene meerderheid van éene stem werd de voordracht van B. en W., om sollicitanten naar de vaceerende betrekking op te roepen, verworpen, terwijl het voorstel der tegenstanders, om het werk verder aan den archiefklerk op te dragen, eveneens verworpen werd. Ten einde raad, droeg men nu aan eene commissie op, voorstellen te doen over hetgeen thans behoorde te geschieden. Het gelukte deze commissie, — wier samenstelling helaas niet beantwoordde aan den stand der partijen in den raad, — niet tot eenstemmigheid te komen. De meerderheid kwam terug op het reeds verworpene denkbeeld, om aan den klerk de regeling van het archief op te dragen; de minderheid wenschte de verantwoordelijkheid van zulk een maatregel slechts te dragen, wanneer de klerk arbeidde onder deskundig (doch ongesalariëerd) toezicht. Eene lange en ernstige discussie volgde. De meerderheid der commissie had zich gewapend met een advies van LACOMBLET, die, hoe verdienstelijk ook in zijnen tijd, bezwaarlijk op de hoogte kan geweest zijn van de eischen, die men tegenwoordig aan archiefregeling mag stellen. De tegenstanders konden zich dan ook veel sterker gevoelen door het klemmende betoog van twee levende deskundigen, de heeren VAN RIEMSDIJK en LE COSQUINO DE BUSSY. Wakker werd er gestreden: de wethouder DE VOS VAN STEENWIJK trad met overtuiging en met kracht voor de goede zaak op de bres en vooral ook aan den heer KALFF komt een woord van hulde en dank van onze zijde toe. Toch bleef de toestand nagenoeg dezelfde: de stemmen staakten. De zitting, die de ontknooping bracht, werd beheerscht door een komisch incident, dat herinnert aan den afloop van het vermaarde Jarndyce-proces in DICKENS' Bleak house. Het met zooveel inspanning verdedigde voorstel der commissie bleek te lijden aan een organisch gebrek: het streed met de wet en was dus niet voor uitvoering vatbaar! Ik houd het er voor, dat de hooggeplaatste rechtsgeleerde, die de vader van het voorstel was, zich tweemaal zal bedenken, eer hij den archivarissen wederom gaat verwijten, dat hunne werkzaamheid onvruchtbaar is voor wetenschap en praktijk! — Nu aldus het voorstel van de meerderheid was van de baan gebracht, kon dat van de minder-

heid, dat aanvankelijk in het gedrang onder den voet scheen te zullen geraken, zich herstellen. De voorsteller, die intusschen het geluk had gehad zich van de medewerking van onzen ambtgenoot in Overijssel te verzekeren, werd als redder in den nood begroet: zijn ontwerp werd met algemeene stemmen aangenomen. Zoo is dus de heer VAN HASSELT benoemd tot onbezoldigd archivaris van Zwolle en de veel besproken archiefklerk hem als hulp toegevoegd.

Wat zullen wij van dezen afloop zeggen? Ik kan niet anders dan herhalen, wat ik zeide naar aanleiding van den afloop onzer campagne in zake den bouw van het rijksarchief-gebouw: wij zijn dankbaar maar onvoldaan. Doch ik moet er dadelijk bijvoegen, dat de onvoldaanheid ditmaal grooter is dan de vorige maal. Dankbaar zijn wij, dat het hoofdbeginsel gered is en dat ook de gemeenteraad van Zwolle door zijn besluit getoond heeft in te zien, dat de regeling van een archief eene wetenschappelijke werkzaamheid is, die niet mag toevertrouwd worden aan een klerk zonder deskundige leiding. Maar onvoldaan zijn wij in zooverre, dat door dit besluit ons feitelijk eene van de toch al niet talrijke plaatsen, die wij langzamerhand veroverd hadden, is ontroofd. Wij hadden ons reeds gevleid, dat wij gaandeweg terrein wonnen, en de hoogleeraar FRUIN had ons nog onlangs in die hoop versterkt, toen hij het openlijk uitsprak, dat „er in onze tijdgenooten een nieuwe geest is gevaren, waaraan zich geen stadsbestuur kan onttrekken". „Omdat het nu eens zoo behoort", dus sprak hij, „omdat men er niet van tusschen kan, stelt een bestuur, dat er uit zich zelf misschien niet zoo licht toe besloten zou hebben, een gemeente-archivaris aan, die, zoo hij de rechte man is, dan verder wel zorg draagt, dat het noodige wordt toegestaan, niet slechts om de voorhandene verzameling veilig te bewaren, maar om haar ook te verrijken met al wat nog hier en daar verspreid en verwaarloosd te vinden is." Wij namen het gaarne aan op zoo goed gezag, en wel wreed is dus de ontgoocheling, te wreeder, nu zij uitgaat van de hoofdstad eener provincie, waar men zoo gemakkelijk met eenigen goeden wil en eenig beleid, in overleg met den rijksarchivaris, tot een resultaat had kunnen komen, dat *alle* partijen *geheel* had bevredigd!

Intusschen klagen baat niet en napleiten is in strijd met den goeden smaak. Gepaster dunkt het mij, de hand in eigen boezem te steken en te vragen, of wij zelven wel geheel onschuldig zijn aan deze nederlaag. Laat ik dan ronduit bekennen, dat ik dit niet met een goed geweten zou durven verzekeren. Het spreekt van zelf, dat ik er niet aan denk, ook maar den geringsten blaam te werpen op onze drie ambtgenooten, die achtereenvolgens het beheer van het Zwolsche archief hebben gevoerd. Het is integendeel juist, omdat het drie mannen betreft, die allen door hunne wetenschappelijke werkzaamheid getoond hebben, dat zij boven het gewone peil staan, dat ik het wagen durf te zeggen, wat mij op het hart ligt.

Onze ambtgenooten hebben in eenvoudige oprechtheid hun werk verricht; maar het komt mij voor, dat zij te weinig gedacht hebben aan het bijbelsche voorschrift, dat aanbeveelt, om aan de oprechtheid der duiven de voorzichtigheid der slangen te paren. Ten vorigen jare heb ik in mijne toespraak u opgewekt te zorgen, dat uw naam genoemd werd in het land, mits de klank van dien naam zuiver bleef. Mijn strijdlustige vriend JAN VETH heeft goedgevonden met die opwekking een weinig den draak te steken. Maar hij heeft mij door dit rumoer nog niet bekeerd. Ik blijf inderdaad gelooven, dat deze plicht door ons te veel verwaarloosd wordt en dat dit verzuim juist voor mannen van ons vak ernstige gevolgen kan hebben. Wat toch is het geval? Elk werkgever wil gaarne waar zien voor zijn geld, en men mag hem dit niet euvelduiden. Toch brengt deze eisch den archivaris in een moeielijk geval. De regeling van een archief kan niet afloopen in enkele maanden, zelfs niet in enkele jaren, en de ambtenaar *kan* dus zijnen lastgevers eerst na een arbeid van langen adem den inventaris overleggen, die zijn werk bekronen moet. Gold het nu niet een archief, dan was het bezwaar niet onoverkomelijk. Men kan ook aan leeken bijna iedere werkzaamheid en hare bezwaren eenigermate duidelijk maken. En wanneer dit niet gelukt, dan is er in bijna iedere plaats toch wel een geacht deskundige, op wiens gezag het groote publiek bereid is zich neer te leggen bij het feit, dat de bedoelde werkzaamheid even tijdroovend is als nuttig. Maar bij archiefwerk is dit het geval niet. De groote menigte is zeer geneigd om dit werk nutteloos te achten, en het is louter toeval, indien zich in kleine steden beter ingelichte deskundigen bevinden. Naar mijne overtuiging dient dus de archivaris, wil hij slagen, vóór alles erop bedacht te zijn, de overtuiging *muurvast* te vestigen, 1°. dat hij werkt, 2°. dat zijn werk nuttig is.

Laat ik u door een voorbeeld uit eigene ervaring dit verduidelijken. Ook te Utrecht had zich 20 jaren geleden allengs de overtuiging gevestigd, dat de archivaris iemand was, die zekere geheimzinnige werkzaamheden verrichtte, waarvan nooit iets aan het licht kwam. Nauwelijks was ik een jaar in functie, of iemand, die zich voor mijne benoeming geïnteresseerd had, kwam mij waarschuwen, dat sommige raadsleden begonnen te mompelen en dat het dus tijd was, dat er een archief-inventaris verscheen. Ik behoef u niet te zeggen, hoe onmogelijk deze eisch was en hoe onredelijk het gemompel: het bewees alleen, hoe groote proportiën het wantrouwen tegen de archivarissen had aangenomen. Toevallig kon ik echter mijnen welmeenenden vriend helpen. Ten einde mij later ongestoord aan de bewerking van het archief te kunnen wijden, had ik dadelijk besloten, eerst door de bewerking der andere verzamelingen, die weinig tijd eischten, schoon schip te maken. En zoo had ik dus de beschrijving der atlassen gereed en kon deze drie inventarissen en die van het museum

achter elkander laten drukken. Sedert dien tijd is mij *nooit* meer iets gebleken van eenig wantrouwen, ook niet toen later de verschijning der archief-inventarissen zich jaren lang deed wachten!

Het spreekt van zelf, dat ik niet bedoel aan te raden, dat ieder uwer handelen zal zooals ik deed. Elk archief heeft zijne eigene eischen en de beheerder moet daarmede te rade gaan. Maar iemand, die met mij de dringende noodzakelijkheid inziet, dat onze superieuren (ministers en gemeenteraadsleden) aan ons werk niet alleen gelooven, maar het ook *zien*, zal — ik ben er zeker van — ook een middel vinden om dit doel te bereiken. Indien men begint met het archief in zekere afdeelingen te verdeelen, b.v. in tijdvakken of in archieven van verschillende bestuursorganen, dan kan men betrekkelijk spoedig met de bewerking van zulk eene afdeeling gereed zijn. Het doeltreffendst schijnt mij, deze beschrijving dan ook aanstonds te doen drukken; maar is dit onuitvoerbaar, dan is toch alvast het doel bereikt, dat men zijnen lastgevers een positief resultaat van zijn werk kan voorleggen, — een resultaat, dat zij te meer zullen bewonderen naarmate zij het minder begrijpen, en dat op den duur al spoedig gemakkelijk blijken zal in de praktijk. Zoo komt men tegemoet aan het begrijpelijke zwak der menschen en bij een mogelijk ongeval geeft men zijnen vrienden een krachtig wapen in de hand, waarmede zij de aanvallers kunnen bestrijden.

Ik herhaal: bij het verrichten van werkzaamheden, die algemeen voor onpraktisch gelden, is het meer nog dan elders noodig, dat de werkman praktisch zij! En meer dan ooit is het wenschelijk dit te bedenken, nu de tijdgeest zich schijnt te ontwikkelen in eene ons min gunstige richting. Nog beleven wij goede dagen! De plaats zelve, waar wij vergaderen, zegt ons dit. Wat oud is, is in de mode. Oude kunst wordt duurder betaald dan ooit; oude muziek en oude tooneelspelen worden met voorliefde opgevoerd; oude meubelen vullen onze salons; de kunstgeschiedenis wordt ijveriger beoefend dan ooit. Men zoekt ons; men vraagt onze hulp zelfs bij wereldtentoonstellingen, om deze door en door moderne schepselen te versieren met reproductiën van het verleden, die steeds volkomener worden en die vooral voor ons, wier gedachten zooveel in het verledene bezig zijn, zekere aantrekkelijkheid bezitten.

Maar zie ik wel, dan is dit alles bezig te verouderen. Deze overdrevene voorliefde voor den ouden stijl — de eigenaardigheid van een geslacht, dat geen eigen stijl kon scheppen, — is onnatuurlijk en ongezond. En het jonge geslacht, dat bezig is zich naar voren te dringen, doet dan ook niet mede aan dezen waan van één dag. Wel wortelt ook zijne kunst grootendeels in het verledene: voorloopig komen de middeleeuwen nu in de mode. Maar toch, het is dezen mannen niet te doen, om oude kunst na te maken; zij wenschen zelven eene nieuwe kunst te scheppen, die niet zal bewonderd worden, *omdat* zij den ouden stijl huldigt, maar

ofschoon zij (wel niet toevallig!) aanvankelijk nog zeer veel van het oude heeft overgenomen. Mettertijd zal zij zeker daaraan ontgroeien.

Welnu, laat ons ronduit bekennen, al is het in ons eigen nadeel, dat deze beweging gezond is. En omdat zij gezonder is dan de oude mode, is zij krachtiger: zij zal slagen en het oude verdringen. Een voordeel voor de kunst, eene groote schrede vooruit, waarin wij ons hebben te verheugen, maar waarbij wij ons geen oogenblik mogen verhelen, dat onze betrekkelijke populariteit voorbijgaan zal met het geslacht, dat thans leeft. Laat ons dus de oogen open houden en ons wapenen, opdat wij, als het zoover komt, dit vlaagje van populariteit kunnen ontberen. Wij zullen haar niet meer behoeven, als wij ons onmisbaar hebben gemaakt door ons werk!

Nog eene andere zaak ligt mij op het hart, waarover ik op deze plaats niet zwijgen mag. Nauwelijks was het rumoer, door den Zwolschen strijd in ons vreedzaam kamp gewekt, eenigszins verdoofd, of wij werden getroffen door het gerucht, dat onze werkzaamheid elders alweder in het openbaar besproken was. Gelukkig was ditmaal de verrassing eene aangename: trouwens de bekende naam van den spreker was ons borg, dat hij, die de archieven en de archiefstudie niet van hooren zeggen kent, in zijne rede blijk zou geven van billijke waardeering. Ziehier wat ik bedoel. In het onlangs door de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap uitgegevene verslag harer vergadering van 30 November 1894 is opgenomen de rede, door den overste F. DE BAS gehouden over *„de schatkamers onzer krijgsgeschiedenis."* Ik verheug mij u te kunnen mededeelen, dat dit betoog, dat blijk geeft van eene veelomvattende studie, het zeldzame voorbeeld levert eener warme en gemotiveerde waardeering, niet alleen van de organisatie onzer archieven en van hun praktisch nut, maar ook van de werkzaamheid der archivarissen zelven door iemand, die geen historicus is van beroep. Trouwens de meesten uwer zullen van het stuk kennis genomen hebben; ik kan dus volstaan met deze algemeene aanduiding, die ik niet wilde terughouden, als een bewijs onzer dankbaarheid aan den spreker en als tegenhanger van de minder aangename ervaringen, die ik u eene vorige maal signaleerde.

Toch mag ik daarmede nog geen afscheid nemen van de rede van den heer DE BAS. Immers zij bevat voor ons eene tweede verrassing, helaas van minder aangenamen aard. Wanneer de geachte spreker zijnen toehoorders een uitvoerig overzicht heeft gegeven van de wording en den inhoud der verschillende archiefdepots, zegt hij, na op de bezwaren gewezen te hebben, die de beoefening der krijgsgeschiedenis in den weg staan, het volgende: „Wij achten den tijd rijp en de gelegenheid gunstig om, in verband met de plannen der regeering tot uitbreiding of vernieuwing van het Algemeen Rijksarchiefgebouw te 's Gravenhage,

ook onze krijgsarchieven bijeen te brengen . . . . Wij zouden wenschen *alle* staatsarchieven tot een bepaald jaar naar het Algemeen rijksarchief over te brengen, waardoor de voornaamste bouwstoffen voor alle tijdperken der Nederlandsche en der Nederlandsch-Indische krijgsgeschiedenis op ééne plaats zullen vereenigd worden. De zeer ordelijke opstelling der oorlogsarchieven van 1798—1810 op het Algemeen rijksarchief . . . . noodigt als van zelve tot aansluiting. De oorlogsarchieven van Nederland, van Oost- en West-Indië en vroegere bezittingen, te zamen vormende *het Nederlandsche krijgsarchief*, mogen in het nieuw op te richten gebouw ééne afzonderlijke afdeeling uitmaken."

Het spreekt van zelf, dat een dergelijk omvangrijk plan onze volle belangstelling gaande maakt. Maar het zal deze vergadering niet verwonderen, zoo ik opmerk, dat deze belangstelling meer getuigt van vrees dan van hoop. Werkelijk is er weinig in het plan, dat mij toelacht. Het denkbeeld, om bij de archieven eene „krijgsgeschiedkundige afdeeling" te vormen, laat ik ter zijde. Het zou naar mijne overtuiging de goede rangschikking onzer depots onmogelijk maken; maar het zou ook onuitvoerbaar blijken. Men kan er van zeggen, wat de heer De Bas toevoegde aan de commissie uit de Koninklijke Akademie van Wetenschappen: dat namelijk „gemis aan voldoende voorlichting door deskundigen wellicht verleidde tot het doen van voorstellen van organieken aard, die inderdaad tot de bevoegdheid van anderen behooren." Ik geloof dan ook niet, dat er vrees behoeft te bestaan, dat de herleving der krijgsgeschiedkundige studiën, die zeker in onzen kring met groote vreugde begroet wordt, ons zal noodzaken het verband onzer archieven uiteen te rukken in den door den heer De Bas bedoelden geest.

Ernstiger is het overige gedeelte van het voorstel, dat leiden zou tot de opheffing der provinciale depots en de overbrenging van hunnen inhoud naar het Algemeene rijksarchief. Ook hier is het gevaar niet zéér dreigend. Reeds dadelijk na het uitspreken der rede wees een der aanwezigen op de bestaande moeielijkheden, die alleen door den ernstigen wil der regeering te overwinnen zouden zijn. En de heer De Bas zelf legde in zijn antwoord allen nadruk op het *zoeken* van ontbrekende bescheiden, terwijl het *concentreeren* daarvan naar den achtergrond week. Bovendien zullen bezwaren van materiëelen aard althans voorloopig zelfs voor hen, bij wie de *wil* tot dergelijke concentratie mocht bestaan, het vinden van een *weg* daartoe wel zeer bemoeielijken. Maar toch komt mij een woord van ernstig protest van deze plaats gepast voor, waar een hooggeplaatst persoon, een man van invloed, in het openbaar zóó vèrstrekkende plannen ontvouwt. Niemand meene, dat ik ook ditmaal „pro domo" het woord voer: concentratie van alle rijksarchieven op ééne plaats zou geene beperking van het ambtenaarspersoneel met zich kunnen brengen, en voor sommigen onzer ware eene overplaatsing naar Den Haag

juist geene verbanning! Maar al zou de uitvoering dezer plannen voor ons zelven geen gevaar opleveren, zij zou naar mijne ernstige overtuiging hoogst nadeelig zijn voor het archiefwezen, en niet minder voor de beoefening der geschiedenis.

Reeds dadelijk schijnt al te groote concentratie het beheer van het reusachtige depôt nagenoeg onmogelijk te zullen maken. Ik behoef dit niet te herinneren aan den heer DE BAS, die met betrekking tot zijn eigen onderwerp juist hetzelfde denkbeeld uitsprak. Maar er is een ander, grooter bezwaar: de heer DE BAS, die met mij een archief roemt als „het geheugen van een juridischen persoon", moet dunkt mij bij eenig nadenken toegeven, dat het niet aangaat aan deze personen hun geheugen te ontnemen, dat het onverantwoordelijk zou zijn, ten bate der krijgsgeschiedenis de lokale besturen te berooven van de arsenalen hunner rechten, waarop zij een historisch recht verkregen hebben. Inderdaad is een archief slechts tehuis in de streek, waar het gegroeid is, en eene acclimatatie, voor het leven van elke plant zoo gevaarlijk, mag ook hier slechts in geval van hooge noodzakelijkheid beproefd worden. De lokale geschiedschrijving, die zich juist door archiefstudie kan voeden en versterken, zou, wanneer men haar deze onmisbare voedingssappen onttrok, sterven, of, zoo zij het leven behield, verkwijnen en veroordeeld worden tot een bestaan, dat erger ware dan de dood. Grondige geschiedbeoefening werd dan voortaan slechts mogelijk voor hen, die het voorrecht hadden in of bij 's Gravenhage te wonen.

En zou de krijgsgeschiedenis zelve van de concentratie groot voordeel trekken? Ik veroorloof mij het te betwijfelen. De provinciale depôts bevatten in den regel voor de studie der krijgsgeschiedenis slechts materiaal van den tweeden rang, dat alleen dienen kan ter aanvulling en verduidelijking van het resultaat, door de studie der bescheiden van het Algemeene rijksarchief verkregen. Deze depôts leveren slechts verspreide en onsamenhangende berichten, die eerst beteekenis verkrijgen, als de studie van elken veldtocht is voltooid in het Haagsche archief, waar het plan van de campagne, de hoofdleiding der gebeurtenissen kan worden nagespoord.

Het is waar, de provinciale depôts bergen hier en daar bij toeval wel eens enkele op zich zelf staande bescheiden, wier studie voor de krijgsgeschiedenis nuttig kan zijn. Is het bepaald noodig, die op te sporen en voor eene verplaatsing te signaleeren? Mijne ervaring leert het tegendeel. De officier, met de nasporingen op mijn bureau belast, raadpleegde met bijzondere belangstelling verscheidene deelen met verslagen van veldtochten en belegeringen uit het begin der 18e eeuw. Toevallig hield ik mij juist in denzelfden tijd bezig met het nemen van een overzicht van den inhoud van het oude provinciale archief, welks beschrijving nog geheel gereorganiseerd moet worden. Bij deze gelegenheid bleken deze stukken bij elkan-

der te behooren; waarschijnlijk zijn zij afkomstig van eenen gedeputeerde te velde, wiens papieren om onbekende redenen naar mijn depôt zijn afgedwaald. Onnoodig te zeggen, dat ik zelf dadelijk aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken voorstelde, om deze hier misplaatste stukken met vele andere over te plaatsen naar het Algemeene Rijksarchief, waar zij uit hunnen aard het best geplaatst zijn!

Doch dergelijke gevallen zijn uitzonderingen: in hoofdzaak moet zich de beoefenaar der krijgsgeschiedenis in provinciale depôts beperken tot de studie der resolutiën. En ik waag het met alle bescheidenheid op te merken, dat deze als bron verre achterstaan bij de schatten van het Haagsche depôt. Voor de krijgsgeschiedenis schijnt mij eene studie van velen te 's Gravenhage wellicht meer nut te beloven, dan die van enkelen te 's Gravenhage en enkelen elders. Werden de provinciale depôts te 's Gravenhage geconcentreerd, dan durf ik voorspellen, dat de beoefenaars der krijgsgeschiedenis hun inhoud zeer zeker slechts bij uitzondering zouden raadplegen, om zich (volkomen terecht!) in hoofdzaak te bepalen tot de studie der archieven van den Raad van State en van de Staten-Generaal.

Het plan van den overste De Bas zou voor oppervlakkige beoordeelaars kunnen schijnen in dezelfde richting te wijzen als de weg, dien de Nederlandsche regeering in de laatste jaren consequent bewandeld heeft. Het voortdurende en naar mijne innige overtuiging heilzame streven der afdeeling Kunsten en Wetenschappen is toch onlangs bekroond door de verklaring van den minister Tak van Poortvliet, die duidelijk uitsprak, dat „het rijksarchief niet alleen bestaat uit het depôt te 's Gravenhage, maar ook de andere in het rijk verspreide depôts omvat", — eene verklaring, die bij de vaste, stelselmatige organisatie van ons archiefwezen als het ware den sluitsteen invoegde.

Maar bedoelde de Minister werkelijk hetzelfde als de heer De Bas? Ik geloof het niet. Zij, die den gang van zaken aandachtig hebben gadegeslagen, weten, dat deze verklaring inderdaad iets geheel anders beoogt dan het thans ontvouwde plan. Ik heb het ministerieele woord met warme instemming begroet, omdat het naar mijn inzien beteekent, dat de regeering gelijke zorg zal dragen voor alle rijksdepôts en hunne beheerders, gelijke belangstelling koestert voor allen. Eenheid van beheer, versterking van toezicht, eene vaste organisatie van het geheel; doch daarbij zéér zeker ook zelfstandigheid der deelen en gelijkmatige, consequente verdeeling van 's rijks archieven over allen, dat is het, wat, naar ik meen, de Minister Tak beoogde. En in deze richting ligt dan ook naar mijne overtuiging de goede weg. Wanneer de ministerieele uitspraak echter moest leiden tot eene herhaling van het Napoleontische concentratieplan, dan zou ik zeer stellig een toestand van desorganisatie verre verkiezen boven zulk eene verstikkende eenheid.

Het is, dunkt mij, nuttig, dat deze dingen eens duidelijk gezegd worden. Is het daarbij ongepast den wensch te uiten, dat de regeering moge besluiten, haar plan in schrift te brengen en de grondlijnen der organisatie van ons archiefwezen te belichamen in eene wet op het archiefwezen, die voor goed den pas afsnijdt aan alle plannen, die daarop inbreuk dreigen te maken?

Ik hield u heden uitsluitend bezig met de lotgevallen van het archiefwezen, die onze vereeniging niet koel kunnen laten en niet behooren te laten. Ik sprak daarvan met opzet, omdat ik mij verheug, dat onze vereeniging niet geheel vreemd aan die lotgevallen gebleven is, en omdat ik hoop, dat zij er ook voortaan niet vreemd aan blijven zal.

Trouwens van de eigene lotgevallen van onzen kring heb ik u slechts weinig mede te deelen. Ons ledental is weder met drie personen vermeerderd: wij verheugen ons thans in het bezit van 46 leden en 2 buitengewone leden. Het bestuur bleef onveranderd. Onze vereeniging bloeit op hare eigene, bescheidene wijze; ik voor mij ben voldaan, maar veel bijzonders valt er niet over het kleine plantje te zeggen. Slechts één feit van beteekenis trekt mijne aandacht, het overlijden van onzen ambtgenoot ERMERINS. Ik zal u niet spreken van zijne verdiensten als archivaris: wij weten, dat hij eerst op het laatst van zijn leven tot ons is overgekomen, en wij kunnen getuigen van zijn ernstig streven, om zich niet alleen in onzen kring, maar ook in ons werk tehuis te maken. Het moet hem moeielijk gevallen zijn zich in te leven in het hem vreemde werk en slechts tot zekere hoogte kan hij daarin geslaagd zijn. De tijd om vruchten te leveren van zijn arbeid is hem niet geschonken. Maar in deze vergaderingen, waarvan hij een trouw bezoeker was, mag een enkel woord, aan zijne nagedachtenis gewijd, niet ontbreken. Wij zullen den vriendelijken, hartelijken man, die zich bij ons jongeren zoo geheel thuis scheen te gevoelen, niet vergeten!

S. MULLER Fz.

Onze provinciale depôts.

Gelijk de lezer weet, of althans weten kan, zijn de inventarissen der rechterlijke archieven in Groningen en in Utrecht in hoofdzaak op dezelfde wijze ingericht. Toch is er een belangrijk verschilpunt. In den Utrechtschen inventaris is het archief van het provinciale hof in zijn geheel beschreven, in den Groningschen zijn alleen de juridische bescheiden van het hoogste rechterlijke college in de provincie opgenomen, niet de stukken, die op de politieke functiën van het hof betrekking hebben. Dit verschil hangt ongetwijfeld hiermede samen, dat de Groningsche archivaris zich vereenigd heeft met de stellingen, door den heer Van Riemsdijk in de vierde bijeenkomst van rijksarchivarissen verdedigd, met name met deze uitspraak: „De archieven van de autoriteiten, die dezelfde gemeen-

schap vertegenwoordigen, behooren bij elkander en vormen te zamen het archief van die gemeenschap". Het hof was eene provinciale autoriteit, het archief van het hof maakt dus een deel uit van het archief der provincie, en behoort niet op ééne lijn te worden gesteld met de „archieven der plaatselijke autoriteiten, die met de civiele en crimineele rechtspraak waren belast". Alleen de stukken van zuiver rechterlijken aard dus dienen pro memorie in een inventaris der rechterlijke archieven te worden vermeld.

Toen ik den Groningschen inventaris in het Archievenblad aankondigde (III p. 89), heb ik die opvatting voor de juiste gehouden „vooral voor de provincie Groningen, waar het Hof niet, zooals te Utrecht en elders, zijn ontstaan aan het landsheerlijk gezag maar aan de Staten te danken had". De verschijning van den zestienden bundel verslagen omtrent 's rijks oude archieven, waarin (p. 63 vlg.) de notulen van de vierde bijeenkomst van rijksarchivarissen zijn opgenomen, heeft mij aanleiding gegeven de zaak nog eens opzettelijk na te gaan, en ik zie mij verplicht terug te nemen, wat ik in het Archievenblad heb gezegd. Bij de vraag naar de plaats, die het archief van een college behoort in te nemen, komt het niet op den oorsprong van het college aan, maar integendeel op zijne opheffing. Hoe het college zijn einde genomen heeft, en door welke instelling het vervangen is, dat is de vraag, wier beantwoording over de plaats van het archief beslist.

Onze provinciale depôts, hierop komt het aan, zijn niet kunstmatig gevormde vergaarbakken van archieven, die men naar willekeur versnijden kan; het zijn integendeel historische producten, wier grenzen en wier hoofdlijnen men heeft na te gaan en te eerbiedigen. De provinciale depôts bevatten in geenen deele de archieven van *alle* provinciale autoriteiten, de archieven der provinciale synoden b.v. zoekt men er tevergeefs. Terecht natuurlijk, want zij berusten onder de opvolgers der provinciale synoden, de provinciale kerkbesturen, zij zijn geen rijkseigendom geworden. Ook de archieven der stadhouders vindt men er niet. Zelfs al mocht H. M. het huisarchief aan het rijk afstaan, dan zouden toch de stukken betreffende het stadhouderlijk bestuur niet over de provinciale depôts verdeeld moeten worden, maar moeten blijven berusten te 's-Gravenhage, omdat niet de tegenwoordige provinciën maar koning en rijk de erfgenamen der vroegere stadhouders geworden zijn.

De provinciale depôts bevatten uit hun aard alleen de archieven van de vroegere provinciale administratie, het zijn oorspronkelijk uitsluitend de oude archieven der provinciale besturen, die nu nog bestaan, maar welke het rijk in eigen beheer heeft genomen en onder afzonderlijk toezicht heeft geplaatst. De andere archieven, die in de provinciale depôts voorkwamen, zijn als het ware in de oude Statenarchieven uitgemond. Zulk een Statenarchief had, kan men zeggen, zijn stroomgebied, dat

zich soms zeer ver kon uitstrekken, en niet afhankelijk was van de provinciale grens. Zoo berust het archief der abdij van Egmond in het Algemeen Rijksarchief, omdat het is uitgemond in het archief der Staten van Holland, en niet in het depôt te Haarlem, hoewel de zetel van de abdij in de tegenwoordige provincie Noord-Holland gelegen was. Wanneer de Staten van Zeeland door koop eigenaar geworden waren van eene hooge heerlijkheid in Holland, dan zou het archief dier heerlijkheid thans te Middelburg en niet te 's-Gravenhage bewaard worden, omdat de Staten van Zeeland dan de rechtverkrijgenden van den vroegeren heer waren geweest. Niet de archieven van alle geestelijke corporaties behooren van ouds in de provinciale depôts thuis, maar alleen van die, welke in eigendom of beheer der provincie zijn overgegaan. En wat er van de oude landsheerlijke archieven nog voorhanden is, berust alleen daarom in de rijksdepôts, omdat de Staten de rechten der vroegere landsheeren hebben verkregen. Zoo het landsheerlijk gezag had blijven bestaan, zouden die archieven allen in het Algemeen Rijksarchief zijn samengevloeid, nu zijn zij over de provinciën verdeeld.

Later zijn de provinciale archiefdepôts van aard gewijzigd, het zijn geene stroomen meer, waarin nog andere wateren vrijelijk uitmonden, hun benedenloop is gekanaliseerd; wat er nu nog in uitmondt, wordt door eene sluis (een koninklijk besluit of eene ministeriëele beschikking) aangevoerd.

Op deze wijze zijn ook de rechterlijke archieven in de provinciale depôts gekomen. De archieven van hoven [1]) en gerechten werden in 1810 bij de opheffing dier colleges op gelijke wijze behandeld, zij werden geplaatst onder het beheer der rechterlijke autoriteiten, die de opgeheven colleges vervingen, evenals de archieven der provinciale administratie onder de nieuwe administratieve autoriteiten bleven berusten. Vandaar zijn zij eerst krachtens het koninklijk besluit van 1879 naar de provinciale depôts overgebracht. Het is waar, dat het keizerlijk decreet niet overal even nauwkeurig werd uitgevoerd, maar het is niet minder duidelijk, dat het gevolg van deze slordigheid geen invloed mag hebben op de indeeling der archieven. Omdat de archieven van sommige hoven in het geheel niet onder het beheer der nieuwe rechterlijke autoriteiten zijn overgegaan, behooren zij geene andere plaats in het depôt in te nemen, dan de geheel gelijksoortige archieven elders, evenals het geen verschil maakt, of het archief van een plaatselijk gerecht overgenomen is van een gemeentebestuur of van eene rechterlijke autoriteit. Dat het archief van een hof of van een plaatselijk gerecht in een provinciaal depôt berust, is thans uitsluitend een gevolg van het koninklijk besluit van 1879; was dit niet genomen, dan zou het archief onder eene rechterlijke

[1]) Daarbij is geen onderscheid gemaakt tusschen de administratieve bescheiden en de rechterlijke; trouwens in 1810 bezaten de hoven nog slechts rechterlijke bevoegdheden.

autoriteit behooren te berusten [1]. De rechterlijke archieven vormen dus te zamen *éène* categorie, de voornaamste categorie der archieven, die in de provinciale depôts zijn *gedeponeerd*, in tegenstelling tot die, welke er *uit hun aard* in thuis behooren. Het koninklijk besluit had inderdaad even goed de overbrenging van alle rechterlijke archieven naar het Algemeen Rijksarchief kunnen gelasten, zonder daardoor in iets aan de organisatie der provinciale depôts te kort te doen. Wanneer dus de Algemeene Rijksarchivaris zegt: „Het archiefdepôt eener provincie bestaat hoofdzakelijk uit de archieven van de zich over het gebied der tegenwoordige provincie of een gedeelte daarvan uitstrekkende gemeenschappen", dan is dat alleen een wensch, die nog lang niet vervuld is, een wenk voor de regeering, wanneer zij overbrenging van *andere* archieven gelast, maar ik zou het betreuren, wanneer de *oude* provinciale archieven, die uit hun aard in de depôts thuis behooren, naar dit schema of een ander werden verknipt.

De rechterlijke zijn niet de eenige gedeponeerde archieven. In het depôt te Utrecht bevinden zich b.v. krachtens eene beslissing van den minister van financiën, naar ik meen, de archieven der kapittelen, die steeds zelfstandig naast de provinciale Staten hebben bestaan en eerst in 1810 opgeheven zijn; in het depôt te Middelburg berusten krachtens eene beschikking van denzelfden hoogen ambtenaar de archieven van een aantal weeskamers, en tengevolge van een besluit van den minister van binnenlandsche zaken verscheidene registers van den burgerlijken stand, afkomstig uit het archief van het département de l'Escaut. Natuurlijk wordt bij de beslissing, waar zulke archieven behooren gedeponeerd te worden, rekening gehouden met den aard van het depôt, maar de regeering is althans materieel in hare beschikking veel minder gebonden, dan waar het het eigenlijke provinciale archief geldt.

Ten slotte nog een enkel woord ter beantwoording der vraag, hoe de archieven van plaatselijke gerechten over de verschillende depôts behooren te worden verdeeld. Reeds het feit, dat de vraag kan worden gesteld, bewijst, dat wij ons op een ander terrein bevinden, dan waar het de oude provinciale archieven geldt. Het is bekend, dat mr. MULLER zich daarbij een voorstander van de oude provinciale grenzen heeft verklaard. In Utrecht vallen die samen met het rechtsgebied van het hof, maar in andere provincies, waar dat niet het geval is, zal het toch zeker de bedoeling van mr MULLER zijn, dat de grens der rechterlijke autoriteit den doorslag geeft. Het schijnt althans zonderling het rechterlijk archief van Sommelsdijk over te brengen naar het depôt te Middelburg, omdat Sommelsdijk in het administratieve tot Zeeland behoorde, hoewel het gerecht onder het

---

[1]. Natuurlijk is het mogelijk, dat een enkel rechterlijk archief reeds vroeger krachtens bijzondere beschikking der regeering in een provinciaal depôt berustte, b.v. in Zeeland het archief van Hulsterambacht, maar dit doet tot het algemeen oordeel niets af.

hof van Holland ressorteerde. Neemt men echter de grenzen van het rechtsgebied der hoven aan, dan vervalt men in nieuwe moeilijkheden, de rechterlijke archieven van Noord-Holland [1]) en het oude Zeeland verhuizen dan naar den Haag, die van de vroegere landen van Overmaze naar 's-Hertogenbosch. Maar er is een overwegend bezwaar tegen het aannemen van elke oude indeeling. Zij strekt zich nooit over ons geheele vaderland uit, en er zouden bijzondere bepalingen noodig zijn voor de aanwijzing van de bewaarplaatsen der rechterlijke archieven van de voormalige graafschappen Buren, Leerdam, Kuilenburg, Megen en Bokhoven, de baronieën Boxmeer en IJselstein, de vrije heerlijkheden Vianen, Ameland, Ravestein, de commanderij Gemert, de Kleefsche enclaves en grensplaatsen Zevenaar, Huisen, Duiven, Weel, Oeffelt, Lobit, Leut en Kekerdom en de Luiksche enclave Luiksgestel, om van de verschillende vrije landschappen in de provincie Limburg te zwijgen. Daarom schijnt mij eene indeeling naar de tegenwoordige provinciën de eenig mogelijke, al behoort ook uit den op te maken inventaris de oude rechterlijke organisatie duidelijk te blijken.

MIDDELBURG, Juli 1895. R. FRUIN TH. AZN.

[1]). Neemt men de oude administratieve grenzen aan, dan zal toch het rechterlijk archief van Noord-Holland ten zuiden van het IJ naar 's-Gravenhage moeten verhuizen.

De Engelsche archieven.

De belangstelling in de archieven, als bewaarplaatsen der documenten, die onze geschiedenis bevatten, is in den laatsten tijd zeer toegenomen. Goede inzichten, juiste begrippen breken zich slechts langzamerhand baan, doch daarom ook des te zekerder. Zoo is het ook op velerlei gebied, zoo is het ook met betrekking tot het archiefwezen. Was tot voor betrekkelijk korten tijd nog een archief niet alleen in de oogen der onkundige menigte, maar ook in die van overigens zeer ontwikkelde mannen niet anders dan een bewaarplaats voor allerlei ouden rommel, thans is in deze beschouwing eenige verandering gekomen. Wel is nog lang niet alles, zooals men het zoo gaarne zou wenschen, maar toch, men is ten onzent op den goeden weg. Groot is de afstand tusschen 1846, toen Jhr. mr. van Asch van Wijck zijn „Woord in het belang van het Nederlandsch Archiefwezen" deed verschijnen en 1894, toen mr. Muller in zijn krachtig pleidooi „Pro domo" de wenschen der archivarissen formuleerde.

In dezen stand van zaken kan het zijn nut hebben eens naar buiten te zien en na te gaan, hoe elders het archiefwezen is ingericht. Het zij mij daarom vergund eenige mededeelingen te doen omtrent de archieven van Engeland, de wijze, waarop zij worden bestuurd en de regelen, waarnaar zij zijn ingericht.

Elke goede organisatie van het archiefwezen houdt rekening met de historie of liever, zij moet er op gebaseerd zijn en is er een uitvloeisel van. In Nederland, ontstaan uit de langzame samensmelting van een

aantal kleine staatjes, heeft men terecht ingezien, dat de archieven dezer landjes dáár behooren te berusten, waar men ze zou verwachten: in de tegenwoordige provinciale hoofdsteden. Bovendien kon het niet anders, of in een land, waar de stedelijke autonomie tot vóór honderd jaar zoo hoogelijk bloeide als bij ons, moest schier iedere stad een min of meer belangrijk archief bezitten. Zoo vinden wij in Nederland als gevolg van de historische ontwikkeling van den Staat één centraal Rijks-archief, vervolgens tien provinciale archieven, ten slotte talrijke stedelijke archieven.

Geheel anders in Engeland. Daar vinden wij sedert de vereeniging der heptarchie een steeds sterker wordende centralisatie: de counties werden onderdeelen van het geheel, zonder eigen autochthoon gezag. De strijd van adel en burgerij tegen de kroon deed aan die centralisatie geen afbreuk: evengoed als de Koning, vertegenwoordigde het Parlement het geheele volk van Engeland. Ierland werd langzamerhand onder het juk gebracht, Wales veroverd; maar hoewel zij administratief van Engeland bleven gescheiden, waren zij toch zoo volledig aan Engeland onderworpen, dat zij in de algemeene leiding van den Staat weinig of geen gewicht in de schaal legden. Zelfs toen in 1603 de Koning van Schotland den Engelschen troon beklom, bleef Londen de zetel der centrale Regeering; hoewel het eerst in 1707 met Engeland tot één staat werd vereenigd, nam Schotland toch tegenover het buitenland geen plaats van beteekenis in.

Deze toestand weerspiegelt zich in de archieven. Centralisatie wàs ook op dit gebied van staatszorg het wachtwoord. Alleen te Londen, onder de hoede des Konings werden belangrijke documenten bewaard. De archieven der counties zijn slechts van plaatselijk belang. De steden, tegenover het buitenland ondergeschikt aan den Koning, hebben natuurlijk hun archieven, doch deze bevatten weinig meer dan de privilegiën, hun door den Koning geschonken.

Een belangrijk stedelijk archief als ten onzent b.v. Amsterdam, Utrecht, Groningen bezitten, heeft geen der Engelsche steden. Van een oud-archief van Wales heb ik nooit een spoor gevonden; evenmin bestaat er een van Ierland. Slechts Schotland bezit nog een eigen archief te Edinburgh, dat echter in omvang en belangrijkheid niet te vergelijken is bij de inderdaad grootsche verzamelingen te Londen.

Dáár dus moet men het oud-archief van den Engelschen staat zoeken en daar alleen. Evenwel niet op een en dezelfde plaats. In de middeleeuwen, toen natuurlijk aan afzonderlijke, tot dat doel alleen gebouwde archieflokalen nog niet werd gedacht, werden de archivalia bewaard, waar men ze het veiligst bewaard rekende. Vorsten wezen daarvoor hun kasteelen aan. Zoo werd Simancas het archief der Spaansche monarchie; zoo werd het slot te Gouda het archief der graven van Holland, gelijk in later tijd dat te Wijk-bij-Duurstede der bisschoppen van Utrecht. Evenzoo werd de Tower, die met zijn geweldige muurmassa de City

beheerschte, de plaats, waar de Engelsche Koningen hun documenten veilig achtten. Het waren voornamelijk Rolls, die daar werden geborgen. De door den Koning uitgevaardigde edicten en charters werden gecopiëerd op losse stukken perkament, die op het einde van elk regeeringsjaar aaneengenaaid en tot een rol opgerold, in het archief werden gedeponeerd. Deze Rolls, die dus te zamen het Koninklijk archief vormden, zijn onschatbare bronnen voor de geschiedenis van Engeland in de middeleeuwen. Zij worden verdeeld in Patent en Close Rolls, welke beide soorten afzonderlijk werden bewaard. Het onderscheid tusschen beide soorten ligt voor de hand: de Patent Rolls zijn copieën van charters, welke geopend door den Koning werden uitgevaardigd, terwijl de Close Rolls het waren van die, welke gesloten door hem werden uitgereikt. De eerste waren dus voor iedereen, „die deze zullen zien of hooren lezen", bestemd, de laatste aan een bepaalden persoon, corporatie of stad gericht.

Behalve kasteelen hebben ook kerken dienst gedaan als bewaarplaatsen van archieven. De heiligheid der plaats sloot de gedachte aan diefstal bijna uit. Bekend is in ons land het archief in den Dom te Utrecht, beroemd dat van de IJzeren Kapel in de Oude Kerk te Amsterdam. Ook de Engelsche Koningen hadden zulk een archief en wel in 't bijzonder voor hun charters. Binnen de gewijde muren der wereldberoemde Abdij, waar het stof van zoovele beroemde Engelschen rust, vonden ook talrijke oorkonden een veilige bewaarplaats. Het Chapterhouse van Westminster abbey, een achthoekige koepelbouw, die de oudste Parlementen zag vergaderen, was ook de plaats, waar de charters, die de Koning in veilig bezit wenschte te houden, werden neergelegd.

Nog een andere kerk te Londen genoot de eer bewaarplaats van archiefstukken te zijn. Het was de nog bestaande Rolls Chapel in Chancery Lane, die eigenlijk de bouwplannen van het archiefbestuur zeer in den weg staat, maar niet daaraan kan worden opgeofferd, daar het Engelsch godsdienstig gevoel dat niet duldt. Deze kapel, wier naam nog herinnert aan het gebruik, dat er van werd gemaakt, moest het zich laten welgevallen, dat een geheele bovenverdieping er in werd afgetimmerd en voor gemeld doel ingericht.

Al deze drie archieven werden als zoodanig in de middeleeuwen gebruikt. In den nieuwen tijd werd het noodig in de buurt van de Koninklijke paleizen St. James en Whitehall een repositorium te bezitten voor andere documenten dan charters en rolls. En zoo werd eerst Carlton House voor dat doel ingericht, terwijl bovendien in St. James park het State Paper Office werd gebouwd.

Wanneer wij ten slotte er nog op hebben gewezen, dat de talrijke te Londen gevestigde Gerechtshoven, de Kings Bench, de Star Chamber en zooveel andere, hun eigen archieven bewaarden, dan hebben wij vrij wel alle plaatsen vermeld, waar vroeger staatsarchieven werden geborgen.

Al deze bewaarplaatsen bevatten werkelijke staatsarchieven. Daarbij dient nog te worden opgemerkt, dat in Engeland het begrip „staat" een uitgestrekter beteekenis heeft dan bij ons. Het hof is er een onderdeel van den staat, de hofcharges zijn er staatsambten. Alles, wat den persoon van den vorst betreft, behoort tot het gebied van den staat. De koningin geeft b.v. state-bals en state-concerts. Vandaar dan ook, dat van een afzonderlijk huis-archief geen sprake is. Alle stukken, die den koning als zoodanig betreffen, worden in het staatsarchief opgenomen. Zoo vindt men daar ook de particuliere correspondentie van het Koninklijk huis, tot félicitatiën en condoléancebrieven van vreemde vorsten toe.

Nog in de eerste helft dezer eeuw was het Engelsche Rijksarchief niet vereenigd in één gebouw. Dat die toestand op den duur onhoudbaar was en een vruchtbaar historisch onderzoek niet weinig in den weg stond, behoeft zeker geen nader betoog. Zoo werd dan eindelijk omstreeks het midden dezer eeuw besloten tot de stichting van een geheel nieuw Rijksarchief. Gelijk altijd in Engeland, waar het zaken van kunst en wetenschap geldt, heeft men op onbekrompen wijze aan de behoefte van het oogenblik voldaan, maar tevens het oog gericht op de toekomst, wat, waar het een archiefgebouw geldt, gebiedend noodzakelijk is, maar daarom nog niet altijd geschiedt.

Het nieuwe Public Record Office, verrezen op een open terrein tusschen Chancery Lane en Fetter Lane, is van 1857—1866 gebouwd door Sir James Pennethorne in den zoogenaamden Tudorstijl. Zelden ziet men een gebouw, waarvan het uiterlijk aanzien zoo volkomen overeenkomt met zijn bestemming als hier. Dit forsche gebouw met zijn zwaren toren, zijn smalle, door dikke ijzeren traliën afgesloten ramen, zijn hooge poort geeft den indruk van stevigheid en muurvastheid, een indruk, die nog versterkt wordt door de grijsgrauwe tint, die alles in de vochtige Londensche lucht heeft aangenomen. Welbewaard, ziedaar de gedachte, die men bij zich voelt opkomen, wanneer men door de traliën, stevig als die eener gevangenis, de statige rijen perkamenten banden ziet doorschemeren.

Deze indruk wordt bevestigd bij het binnentreden. Door de hooge poort komt men in de vestibule, waar men zijn naam in het boek der bezoekers teekent en waar de portier een wakend oog houdt. Eenige treden naar boven en men bevindt zich in den grooten corridor, die het gebouw in zijn volle breedte doorsnijdt. Hol klinken de voetstappen op het hardsteen, dreunend worden zij weerkaatst door het ijzer en steen boven en naast u. Somber als een gevangenis ziet het er hier uit in dezen gang. Spaarzaam voorgelicht door enkele gloeilampjes, bespeurt men in het halfdonker aan beide zijden ijzeren deuren, die toegang zouden kunnen verleenen tot zoovele cellen, waarin voor lange jaren opgesloten ongelukkigen hun droevig bestaan voortsleepen. Wij treden ze voorloopig voorbij en zullen straks gelegenheid hebben ze te bezichtigen. Liever wandelen wij

naar het licht, dat wij in de verte bespeuren en nemen eerst een kijkje in de search-rooms.

In het oorspronkelijke plan van het gebouw waren twee vertrekken als zoodanig aangewezen; doch de toevloed van bezoekers was zoo groot, dat men naar meer ruimte heeft moeten omzien en nog een lokaal, oorspronkelijk voor andere doeleinden bestemd, als search-room heeft moeten inrichten. Er zijn dus drie: de literary, de legal en de government search-room. De bezoekers worden over deze drie kamers verdeeld in dezer voege, dat de literary room dient voor het zuiver historisch onderzoek, de legal room het juridisch departement omvat, terwijl de stukken, die alleen met verlof van den betrokken minister worden getoond, kunnen worden ingezien in den government-room. Deze laatste en de legal room zijn gewone zalen, die van ter zijde hun licht ontvangen, terwijl de literary room op verkleinde schaal eene navolging is van den beroemden reading-room van het Britsch Museum. Hier als daar een hoog koepelgewelf, dat een overvloedig licht doorlaat op studeerenden en documenten. Deze bouworde is zeker zeer aanbevelenswaardig. Veel licht, veel ruimte tot plaatsing van studeertafels en ten slotte een benijdenswaardige gelegenheid om „books of reference", die men hier dagelijks noodig heeft: catalogi, registers en standaardwerken, te stellen onder het onmiddellijk bereik der studeerenden; ziedaar de drie onmiskenbare voordeelen van dit stelsel.

En thans naar de bovengenoemde cellen. Het Public Record Office is namelijk gebouwd naar het celsysteem, een ander dan dat, waarnaar in Nederland de nieuwe archieven zijn opgetrokken. Het voordeel van dit stelsel, welks naam geen verdere uitlegging behoeft, is hierin gelegen, dat een eventueele brand slechts beperkt blijft tot een klein gedeelte van het geheele gebouw; hetzelfde stelsel heeft op onze schepen de waterdichte schotten in het leven geroepen. De cellen zijn van verschillende grootte, maar overigens geheel aan elkander gelijk. Ieder van deze is voorzien van 12 gegoten ijzeren kasten, elk met gemiddeld vijf planken van lei. Niets in deze cellen is van hout, behalve een kleine klaptafel, die aan den muur is bevestigd. De scheidsmuren tusschen de cellen zijn van baksteen, het plafond is gewelfd van baksteen, vastgehouden door ijzeren ribben, de vloer in de benedenverdieping van hardsteen, elders van gebrande tegels, die rusten op het gewelf van de daaronder gelegen cel. De ramen en vallichten zijn van ijzer, evenals de deuren. Het spreekt van zelve, dat ook alle trappen van ijzer of steen zijn.

Somber ziet het er uit in de corridors, even somber in de cellen. De smalle ramen laten slechts weinig licht door, dat door de vale grijsgrauwe kleur van de cel slechts zwak wordt teruggekaatst. Bezoek deze dan bovendien op een donkeren echt-Londenschen namiddag, en gij zult, vooral in de kelderverdieping, een koude rilling over uw rug voelen tintelen en uw ademhaling voelen benauwen, een benauwdheid, die u blijft beklem-

men, totdat ge buiten het gebouw gekomen, een zucht van verlichting slaakt in de wel niet frissche, maar toch open lucht.

Ik sprak van de kelderverdieping; want in deze betrekkelijk hoog gelegen metropolis, heeft men weinig hinder van vochtige kelders, zoodat men veel ruimte heeft gewonnen door het geheele gebouw te doen rusten op een sousterrain, waarboven zich dan nog drie verdiepingen verheffen. Op al deze vier étages hetzelfde schouwspel van donkere gangen en cellen, te zamen 142 in getal.

Het Record Office is, zooals het nu staat, nog onvoltooid. De oostelijke gevel, naar de zijde van de Rolls Chapel is weinig anders dan een blinde muur. De hoofdingang, de poort met den toren daarboven, is thans niet in het midden van den gevel geplaatst, maar op ongeveer een derde van de nog onvoltooide zijde. Het doel is dan ook het gebouw in denzelfden stijl te voltooien. Reeds is in Chancery Lane een nieuwe monumentale vleugel voltooid. Wanneer deze in gebruik zal zijn gesteld, zullen ook de onoogelijke gebouwen, die thans nog Rolls Yard ontsieren, de Judges Chambers en het Rolls House kunnen verdwijnen en aan het Engelsche Rijksarchief een waarlijk monumentaal gebouw zijn verschaft. Dan zal nog een verbindingsgebouw worden gesticht tusschen de beide vleugels, die Fetter Lane en Chancery Lane versieren, terwijl de oude Rolls Chapel, die eigenlijk een consequente doorvoering van de grootsche bouwplannen wel wat in den weg staat, maar natuurlijk, gemerkt de Engelsche piëteit, moet worden in stand gehouden, tot een soort museum zal worden ingericht.

De uiterste zorg wordt voortdurend besteed aan de veiligheid van het gebouw. Dat alom brandkranen, brandemmers, brandgranaten enz. zijn te vinden, ligt voor de hand. Waterleiding staat overal ten dienste. Bovendien bevat de groote toren een machtig reservoir, dat bij brand zijn watermassa kan loslaten. Een afdeeling policemen en andere bewakers heeft geen andere taak, dan het Archiefgebouw voortdurend, dag en nacht te bewaken en te onderzoeken, of soms ergens de documenten door vuur, water of lastige knaagdieren schade lijden.

Van de gebouwen gaan wij over tot het personeel der archieven. Aan het hoofd van dezen dienst staat de Master of the Rolls, lid van het ministerie en dien men het best met onzen Minister van Justitie kan vergelijken. Onmiddellijk onder hem staat de eigenlijke Rijks-archivaris, Deputy Keeper genoemd, die het deskundig hoofd van het archiefwezen is. Op hem volgen in rang een Secretaris en zes Superintendents, die ieder een eigen departement voor zich hebben: één voor het toezicht op het gebouw, één voor elke search-room, één voor de regeling van alles wat het behoud der documenten betreft, en zoo meer. Deze Superintendents zijn wetenschappelijk gevormde mannen, die hun sporen hebben verdiend op historisch of juridisch gebied. Op hen rust natuurlijk ook

de taak der voorlichting van het studeerend publiek. Over hun uitgebreide kennis en hun dienstvaardigheid in het zoeken van het gewenschte, is ook in Engeland slechts één roep. Onder hen staan nog een twintigtal clerks, evenals zij, met een wetènschappelijke opleiding. Dat aan hen en tevens aan het publiek weer een groot aantal attendants ten dienste staan, ligt voor de hand.

Intusschen, noch de Deputy Keeper, noch de Superintendents zijn geheel vrij, den bezoeker alles voor te leggen, wat hij wenscht in te zien. Zonderling genoeg is in Engeland de beschikking over elk onderdeel van het archief gebleven aan den Minister, van wiens departement het oorspronkelijk deel heeft uitgemaakt. Dit nu zou voor den bezoeker niet zeer hinderlijk zijn wanneer niet de verschillende Ministers hadden goed gevonden, den datum, waarna niets zonder speciaal verlof wordt getoond, op verschillende wijze vast te stellen. De papieren van het Foreign Office vóór 1760 kan men ten allen tijde te zien krijgen, voor die na 1760 is verlof van den Minister van Buitenlandsche Zaken noodig, wat zich evenwel nooit uitstrekt tot stukken jonger dan 1830. Daarentegen kunnen de documenten van het War Office ouder dan 1837 zonder verlof worden ingezien; voor die na dat jaar is vergunning van den Minister van Oorlog noodig. Bij de Admiraliteit is het weer anders geregeld: daar is het jaar 1800 de grens. En ten slotte heeft het Colonial Office de zaak weer anders begrepen, aangezien de papieren van dit Ministerie van alle tijden alleen na voorafgegane machtiging van den Minister van Koloniën worden getoond. Intusschen dient nog hieraan toegevoegd, dat de machtigingen, zoo zij worden aangevraagd ten behoeve van het ernstig historisch onderzoek, nooit worden geweigerd.

Beantwoordt dus het gebouw van het Public Record Office volkomen aan zijn doel, zijn de ambtenaren, zooals men ze aan de meeste archieven aantreft, toch is hier niet alles te prijzen. Het staat mij niet vrij een oordeel te vellen over alle afdeelingen, maar van diegene, welke ik onder de oogen heb gehad was de catalogiseering, met een enkele uitzondering, bepaald onvoldoende. Afgezien van enkele tijdvakken, waarvan de records en rolls zijn gedrukt in den bekenden Calendar of State Papers, is het volstrekt onmogelijk te weten te komen, wat eigenlijk over een bepaald onderwerp of bepaalden persoon aanwezig is. Natuurlijk vult de ervaring der superintendents en attendants veel aan, maar zij kan het gemis van uitvoerige, degelijk bewerkte catalogi en registers niet vergoeden. Wat alleen voorhanden is, is wat dan ook zeer bescheiden heet een „List of Documents in H. M's. Public Record Office". Wanneer men nu onder Documents wil verstaan portefeuilles, dan weet men wat men aan dezen catalogus heeft; niets dan het nummer van de portefeuilles en de eindjaren van de documenten er in vervat, benevens de naam van een enkel persoon, die er dikwijls op voorkomt, wordt in deze List gevonden. Bij

de bestudeering der Middeleeuwsche stukken, rolls, charters enz., stuit men weer op andere bezwaren. Op dat gebied bestaan enkele catalogi, doch zeer wijdloopige en omslachtige, die bovendien meestal nog een register missen, zoodat het zoeken hoogst bezwaarlijk en tijdroovend, het vinden ongeveer onmogelijk is. Inderdaad, vergelijkt men dit met de wijze, waarop in het Britsch Museum de Catalogi zijn ingericht, dan is het verschil treffend. Niet alles is daar volmaakt: de oudere Catalogi zijn maar al te dikwijls onjuist, de nieuwere zondigen te vaak, doordien de samenstellers onbekend waren met de geschiedenis en de topograhie van het Continent, maar het Record Office heeft niets aan te wijzen, dat ook maar in de verste verte de vergelijking kan doorstaan met den alles omvattenden Classed Catalogue of Manuscripts of the British Museum, een reuzenwerk, waarop aanmerkingen zijn te maken, maar dat toch met zijn 120 lijvige folianten de bewondering opwekt van iederen bezoeker.

Groningen. H. BRUGMANS.

Boekbespreking.

INVENTARIS VAN HET ARCHIEF DER HEEREN VAN MONTFOORT,
DOOR MR. R. FRUIN TH.AZ.

Bij de schriftelijke, zoowel als bij de mondelinge bespreking van de hoofdbeginselen, welke aan de ordening van een archief ten grondslag moeten liggen, ten slotte in de algemeene vergadering van 14 Juni 1893 van stellingen tot een soort grondwet verheven, is er steeds op gewezen, dat al het besprokene niet van toepassing kan worden gesteld op familie-archieven. Men is het er vrij wel over eens, dat dergelijke verzamelingen van stukken geene archieven in eigenlijken zin zijn, dat zij doorgaans zijn „een conglomeraat van papieren en stukken, welke de verschillende leden als zoodanig, of in verschillende functien in handen kregen en bewaarden.” De losse draden, waarmede de stukken van den meest verscheiden aard tot eene dergelijke verzameling zijn saamgeregen, hebben zich meermalen zoo dooreengeward, dat het volgen van elken draad op zich zelf bijna eene onmogelijkheid is geworden. Allerlei redenen en omstandigheden, als verwantschap, vererving, het bewonen van een zelfde huis, het koopen van goederen met daarmede gepaard gaande verwerving van oude aankomsttitels, het bekleeden van eenig openbaar ambt enz. moeten daarbij worden opgespoord en nagegaan. Zelfs is het mij voorgekomen, dat de aanwezigheid van een aantal stukken van den meest uiteenloopenden aard in een familiearchief enkel kon worden verklaard uit de liefhebberij van een der leden van het geslacht in het verzamelen van oude charters.

Er zijn dus bezwaarlijk regels aan te geven, welke bij de ordening streng in acht moeten worden genomen; elke verzameling stelt hare eigen eischen.

Veroorloof ik mij nu de vrijheid een oordeel te vellen over den kortelings verschenen Inventaris van het archief der heeren van Montfoort door Mr. R. FRUIN TH.AZ, dan kan bij gemis aan eene meer of minder officiëel vastgestelde norma, waaraan deze inventaris kan worden getoetst, dat oordeel niet anders als geheel subjectief zijn. Bij een familie- of huisarchief kan het systeem van indeeling niet gegrond worden op „de oorspronkelijke organisatie van het archief, die in hoofdzaak overeenstemt met de inrichting der gemeenschap, van wie het afkomstig is." Immers doorgaans heeft er geene oorspronkelijke organisatie bestaan en nog minder kan hier sprake zijn van eene inrichting der gemeenschap. Het is derhalve het meest rationeel het systeem van indeeling in verband te brengen met de personen, die leden van de familie, heeren der heerlijkheid of bewoners van het huis zijn geweest. Men kan althans aannemen, al is het ook veelal bij wijze van fictie, dat ieder dier personen een op zijn persoon, zijne goederen, zijne rechten en zijne ambten betrekking hebbend archief heeft bezeten; de vereeniging en opeenvolging der archieven van de leden van een geslacht vormen dan samen het familiearchief.

Ook Mr. FRUIN heeft dit systeem gevolgd, doch niet in al zijne consequenties. Eene hoofdverdeeling in stukken van publiek-rechtelijken en stukken van privaat-rechtelijken aard gaat vooraf. Bij de eerste eene onderverdeeling naar een systeem, hetwelk aan de ordening van archieven van een gemeenschap of een harer ambtenaren doet denken. Bij de tweede *a.* eene onderverdeeling naar de personen en *b.* eene onderverdeeling naar de zakelijke rechten, alzoo een soort van dossiersysteem. Onder *a.* brengt de heer FRUIN ook de testamenten. Ik heb er geen bezwaar tegen, doch kunnen de testamenten, inhoudende de beschikkingen over de goederen, over de zakelijke rechten, niet evengoed onder *b* worden gebracht?

Het gaat bezwaarlijk hier een verwijt van inconsequentie in de ordening te maken. Zoude eene groepeering der stukken van publiek-rechtelijken aard om de daarbij gemoeide personen mogelijk en te verdedigen zijn geweest, bij de stukken betreffende de zakelijke rechten zoude dit alleen mogelijk zijn geweest, voorzooverre in de desbetreffende stukken bepaaldelijk heeren VAN MONTFOORT en geene anderen als rechtverkrijgenden worden genoemd. Waar dit niet het geval is (in het Archief van de heeren VAN MONTFOORT schijnt het bijna niet voor te komen), waar bijv. de kooper bij gelegenheid van den aankoop in het bezit wordt gesteld van een aantal oudere aankomsttitels, daar is het bijna niet anders mogelijk als te rangschikken naar de rechten en goederen. Consequentie zoude hier tot onduidelijkheid hebben geleid en de heer FRUIN heeft m. i.

volkomen juist en bovenal practisch gehandeld door bij de indeeling van dit archief niet het stokpaard der consequentie te berijden, doch zich de vraag te stellen: hoe kan mijn inventaris het best worden ingericht, dat reeds de „Inhoud" of indeeling een helder overzicht geeft van wat het archief bevat, zoodat ook de tegenwoordige gebruiker daarin spoedig den weg vindt. Hij mocht dit doen, immers geene oude organisatiën bonden hem en van de oude 16e eeuwsche inventarissen waren slechts extracten over, terwijl na dien tijd de verzamelingen zijn gewijzigd, geschonden en aangevuld. Toch ware het m. i. wenschelijk geweest, indien door den heer FRUIN, bij de bespreking der geschiedenis van dit tot in de 13e eeuw opklimmende archief, met een enkel woord melding was gemaakt van het systeem, waarnaar die oude inventarissen waren ingericht en van de redenen, die hem weerhielden op het patroon dier oude inventarissen voort te arbeiden. Eene toetsing der begrippen over archiefinrichting uit de 16e eeuw aan onze einde-19e-eeuwsche begrippen over die materie zou interessant en leerzaam zijn geweest. Wellicht verrast de heer FRUIN ons nog eens met eene bijdrage over dit onderwerp in ons orgaan.

Deze nieuw verschenen inventaris kan bij de meer en meer in organisatie komende archieven van heeren, geslachten, kasteelen enz. tot een uitstekend voorbeeld ter vergelijking, misschien mutatis mutandis ter navolging strekken. Evenwel vergete men hierbij niet, dat zoowel de oude extract-inventarissen als het oude merk, dat op de meeste Montfoortsche charters voorkomt, twee gidsen zijn geweest, die het vinden van den weg in de uit verschillende verzamelingen weder bijeengebrachte archief der heeren VAN MONTFOORT zeer hebben vergemakkelijkt. De inventaris, waarin de beschrijving der stukken om hare duidelijkheid allen lof verdient, bevat bovendien weinig nummers, waarin niet de heeren VAN MONTFOORT met name zijn genoemd, m. a. w. in dit archief schijnen weinig stukken aanwezig te zijn geweest, waarvan het zoeken en verklaren van het verband met de heeren VAN MONTFOORT moeilijkheden opleverde.

J. A. FEITH.

VARIA.

In de *Kerk. Ct.* deelt iemand mede, dat vele kerk-archieven in treurigen toestand verkeeren. Doch het ergste maakte het een predikantsvrouw die de kast te goed gevonden had voor dien ouden rommel en ze tot bergplaats harer japonnen had ingericht. De archieven waren eenvoudig ten vure gedoemd.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

J. O. Leith

1895/6. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.

Mr. Hendrik Octavius Feith,

† 24 September 1895.

Het is niet dan met een zekeren schroom, dat ik de pen opvat om ten behoeve van ons Tijdschrift in korte trekken het levensbeeld te ontwerpen van den man, wiens naam hierboven is geplaatst. Een schroom, die zijne verklaring vindt aan den eenen kant in de omstandigheid, dat deze man wars was van allen ophef en drukte, van wederkeerige ophemeling, zelfs bij werkelijke verdiensten, en aan de andere zijde daarin, dat hij zich zoowel op het gebied der wetenschap heeft bewogen, als deelgenomen aan het openbare leven in zijne woonplaats. En nu moge het waar zijn, dat hij daarin geen opmerkelijken, op den voorgrond tredenden rol heeft gespeeld, al viel zijn eerste optreden in den roerigen tijd van het jaar 1848, even onbetwistbaar is het zeker, dat van zijne geheele persoonlijkheid, in haren deftigen eenvoud, een invloed is uitgegaan, die zijn' stempel drukte op besluiten, welke zonder dien meer overijld en zonder rijp beraad waren genomen.

Het zal duidelijk zijn, dat te dezer plaatse de wetenschappelijke werkzaamheid, bepaaldelijk die als archivaris — en juist bij Feith raakte zij zoo dikwijls den practischen kant der dingen —

meer in het bijzonder het zwaartepunt onzer beschouwingen zal uitmaken. Dit neemt niet weg dat een korte levensbeschrijving niet ongepast kan worden geacht.

Hendrik Octavius Feith dan werd den 9en December 1813 uit het huwelijk van zijn' vader, naar wien hij werd genoemd, met Harmanna Maria Meurs geboren te Groningen in het huis, dat, had hij niet gedurende de laatste weken op zijn buitenverblijf te Tolbert vertoefd, ook zijn sterfhuis zoude zijn geweest. Was het uur zijner geboorte, toen de kozakken de woning in- en uitgingen, eenigszins rumoerig, zijne verdere levensjaren verliepen rustig. Evenals anderen bezocht hij, na de eerste grondslagen zijner kennis te hebben gelegd, het Gymnasium, en voorts de Academie in zijne geboortestad. Dat hij in zijn' studententijd ook de eischen der gezelligheid tot hun recht wist te doen komen, bewijst de omstandigheid, dat hij gedurende eenigen tijd als rector van Vindicat atque polit, den presidialen zetel in het studentencorps bekleedde. Op 30 Juli 1838 promoveerde hij na de openlijke verdediging van een proefschrift, getiteld: De gildis Groninganis.

Feith vestigde zich toen als advocaat te Groningen, en oefende daar de rechtspractijk uit. In 1839 werd hij zijn' vader toegevoegd in diens betrekking als archivaris der provincie en van de stad Groningen. Ook schijnt hij herhaaldelijk met dezen, die door zijn werk over het beklemrecht op de opvattingen omtrent dit rechtsinstituut een grooten invloed heeft geoefend, in geschillen daartoe betrekkelijk te zijn opgetreden. In 1849 verving hij zijn' inmiddels overleden vader in de bovengenoemde posten, en zag zich om die te kunnen blijven vervullen door de invoering der nieuwe provinciale wet genoodzaakt af te treden als lid der Provinciale Staten, in welk college hij in 1848 was verkozen. Zoo verliepen eenige jaren, waarin Feith zich aan de rechtspraktijk en zijne werkzaamheden als archivaris onverdeeld kon wijden. In 1859 bleek het vertrouwen, dat zijne medeburgers in hem stelden door zijne verkiezing tot lid van den gemeenteraad; een lidmaatschap, dat hij gedurende dertig achtereenvolgende jaren bekleedde. En dat dit lidmaatschap voor hem geen sinecure was, springt in het oog, als men bedenkt,

dat hij reeds in het volgend jaar werd verkozen tot lid der veencommissie, de commissie uit den Raad, nader belast met het toezicht op het beheer der veenkolonies, de uitgestrekte bezittingen der stad, in het Z. O. van het gewest gelegen — wij zullen hierop nog hebben terug te komen — en dat bleef, tot hij uit den raad trad. Eveneens bekleedde hij van 1862 tot 1878 den post van wethouder.

Daarbij hield hij jaren lang èn in zijne geboorteplaats èn daarbuiten zich bezig met kerkelijke aangelegenheden, en had in verschillende kerkelijke college's zitting, ook in de synode en de synodale commissie. Het Kerkelijk Wetboek, door hem met ds. J. Douwes uitgegeven, getuigt van zijne werkzaamheid op dit gebied.

Voegen wij er nog bij, dat talrijke liefdadige en nuttige instellingen Feith onder hare bestuurders mochten tellen, dat vele personen hem in hunne bijzondere aangelegenheden betrokken, en de lezer dezer bladzijden zal de overtuiging hebben gekregen, dat zoo ooit, dan hier van een welbesteed leven sprake mag zijn. Maar ook, en dit is hier ter plaatse van meer belang, dat deze archivaris, die dan toch niet tot het geslacht der jongeren behoorde, allerminst zich met zijne paperassen en perkamenten opsloot, en voor het werkelijke leven even geschikt was als wie ook. Na dit te hebben geconstateerd, wordt het tijd mr. H. O. Feith nader in zijn' wetenschappelijk-historischen arbeid te beschouwen.

Een persoonlijke herinnering moge hier niet ongepast schijnen Het was in het jaar 1882, even vóórdat de nieuwe organisatie ook voor Groningen tot stand kwam, het provinciaal archief rijksarchief werd, en de provinciale archivaris rijksarchivaris.

Het archief (gemeentelijk en provinciaal), voorzoover het onder Feith's beheer was gesteld, bevond zich in een tweetal lokalen op de derde verdieping van het Groningsche stadhuis. Die lokalen waren tamelijk hoog van verdieping, en de kasten, waarin de archivalia waren geborgen, reikten tot aan den zolder. In verband met het door Feith in de jaren 1853/77 bewerkte chronologisch register, waarop voor namen en zaken een alphabetisch als klapper het gebruik vergemakkelijkt, waren de losse

stukken chronologisch naar de jaren geordend, en in opeenvolgende laden in die kasten gelegd, terwijl van verschillende folianten met copiëen en origineelen excerpten waren gemaakt en op de jaren in het chronologisch register gebracht.

Deze wijze van beschrijving bracht onwillekeurig mede, dat bij niet nauwkeurig toezien met de noteering der vindplaats nog wel eens een abuis voorkwam. Iets wat ten gevolge had een vergeefsch zoeken ter onjuister plaatse, en daarmede geloop van links naar rechts, het op- en afgaan van trappen enz.

In 1882 nu, bij de studies voor mijne dissertatie trof het, dat ik vooral moest inzien stukken uit de 15e en 16e eeuw, die bij de inrichting van het archief dikwerf in de hoogere laden waren geborgen, of althans werden verondersteld te zijn. En nu was het voor mij, den jongere, soms verbazingwekkend te zien met welk een nog jeugdig vuur en onvermoeiden ijver de toen zeventigjarige zich met en op den enormen trap bewoog, tot het verstrekken der benoodigde stukken. Een enkele maal kon ik niet nalaten „den ouden heer" voor te stellen zelf het stuk maar van uit die hooge gewesten te mogen halen. Maar daarvan wilde hij niets weten, en voor men er aan dacht, was hij reeds weêr boven aan het zoeken. Diezelfde voortvarendheid teekende den man in alles, wat hij deed. Dezelfde bereidwilligheid om den onderzoeker voort te helpen; dezelfde ijver om ook anderen bekend te laten worden met de aan zijne hoede toevertrouwde schatten, stonden eveneens ieder ten dienste, waar het er op kwam schrift en beteekenis der stukken te leeren kennen. Nimmer werd hij moede op vragen en opmerkingen met de door hem verkregen kennis voorlichting te geven. En wat het lezen der handschriften aangaat, moet ik voor mij persoonlijk verklaren veel aan mr. H. O. Feith te danken te hebben.

Wij vermelden zoo even het register door Feith op het Groningsche archief gemaakt. Een werk van jaren, en dat toch langzamerhand is verouderd. Niemand zie echter in dit misschien hard klinkende woord de bedoeling het als een onverdienstelijken arbeid te willen qualificeeren. Niets ligt verder van mij dan dat; want in het bijzonder geldt ook hier: il faut juger les

écrits d'après leurs dates. En nu lette men er vooreerst op, dat het eerste deel in 1853 verscheen. Toen had dus reeds gedurende eenige jaren een ordening moeten plaats hebben; het plan van den geheelen arbeid moet hebben vastgestaan en was misschien meer of minder gedetailleerd reeds uitgevoerd.

Wijl mr. DRIESSEN het archief hoofdzakelijk had doorzocht tot het uitgeven zijner Monumenta inedita, en de vader van mr. H. O. FEITH in 1832 in diens plaats getreden met gelijksoortig doel, o. a. met het oog op het beklemrecht er in had gearbeid, is het waarschijnlijk, dat van een planmatige ordening van het geheel nog niet zoo heel veel zal zijn te recht gekomen, al is het even waarschijnlijk, dat verwaarloozing en vernietiging juist in die, voor ons archiefwezen zoo onheilvolle jaren, dientengevolge zal zijn voorkomen. Wij mogen op grond hiervan aannemen, dat, misschien reeds voorbereid door FEITH Sr., door den zoon de ordening en indeeling van het Groningsch archief op het einde der eerste helft dezer eeuw is ontworpen en ingevoerd. Getrouw aan het arbeidsplan is zij vervolgens door hem doorgevoerd en ten einde gebracht.

De uiteenzetting der nadeelen van het systeem is niet hier ter plaatse en evenmin die der tegenwoordige, vrij wel algemeen gehuldigde denkbeelden in dit opzicht. Maar wel past hier de opmerking, dat de chronologische volgorde in de verschillende jaren zelve niet is volgehouden, en dat de omschrijving der stukken nu en dan te wenschen overlaat, daar zij weinig of geen inlichting omtrent den inhoud geeft. Niettegenstaande deze gebreken in de uitvoering blijft het werk zelf, en de ordening, die er aan ten grondslag ligt, in die voor onze archieven donkere dagen een merkwaardig feit. In dien tijd toen BAKHUIZEN VAN DEN BRINK pas aan het Rijksarchief in den Haag verbonden werd, en met hem nieuw leven in het archiefwezen hier te lande ontstond, toen onder den druk door verschillende geleerde genootschappen uitgeoefend ook van regeeringswege eenige meerdere belangstelling werd getoond en hier en daar werd ingegrepen en enkele maatregelen ter verbetering werden genomen. Hoe weinig dit nog beteekende bij hetgeen wij jongeren in de laatste twintig

jaren hebben zien gebeuren op dit gebied, zullen zij weten en begrijpen, die den toestand van heden met vroeger vergelijken. Geen wonder dan ook, dat waar materieel zulk een groote vooruitgang merkbaar is en ook het personeel in veel betere conditie is gekomen, door dieper gaande studie en gemeenschappelijk overleg de denkbeelden omtrent de archieven en hunne ordening zich geheel hebben gewijzigd. Dit neemt evenmin weg, dat het Groninger register op de ordening en beschrijving van verscheiden archieven zijn' stempel heeft gedrukt. Een der beste is wel dat van Kampen, dat van de voor de hand liggende gebreken zijns voorgangers gezuiverd is, maar dat hoewel nu reeds een statige reeks van zes deelen vormende, wel niet zijn einde zal zien. En niet onbekend zal het den meesten zijn, dat de vroegere rijksarchivaris van Overijsel het systeem nog consequenter ook bij de ordening doorvoerde, maar daarbij langzamerhand in een labyrinth geraakte, uit hetwelk hij zich slechts door een heroïeke poging, waarbij veel van den gedanen arbeid weder omver zoude moeten zijn gehaald, had kunnen redden, ware hem langer leven vergund geweest. Te Groningen is men dikwijls voor de consequentie teruggedeinsd, en zijn meerdere afzonderlijke stukken aldus behandeld, terwijl veel bij elkaâr gelaten is, wat uit den aard der zaak, maar niet wat den tijd betreft, bij elkander behoorde. Twee omstandigheden, die den tegenwoordigen titularis den terugkeer tot het betere systeem zullen vergemakkelijken.

Wij meenen ons hiermede op het juiste standpunt te hebben geplaatst tegenover het register met de daaraan voorafgaande werkzaamheden, en daarmede in de mogelijkheid om over dien arbeid een juist en billijk oordeel te vellen, wat de wetenschappelijke waarde er van aangaat. De practische waarde er van telle men vooral niet gering. Groot en belangrijk toch is het nut er van geweest ter bevordering van allerlei onderzoek. Spoedig toch, en zonder veel moeite kon men zich op de hoogte stellen van een en ander betrekkelijk een bepaald onderwerp in het archief aanwezig, en zag men zich den weg gewezen, waarlangs de gewenschte kennis kon worden verkregen, en de plaats, waar

zij waarschijnlijk tot nog toe verborgen lag. Velen zullen daardoor een aanmerkelijke besparing aan tijd en moeite hebben ondervonden, die zij slechts dan eenigermate zullen hebben kunnen begrooten, als elders dergelijk hulpmiddel hun niet ten dienste stond. En behalve dit voordeel achte men ook de meerdere bekendheid aan den inhoud van het Groninger archief gegeven niet gering.

Niemand zal den juisten omvang van dit resultaat kunnen bepalen, wel kunnen wij de gevolgen er van in FEITH's werken zelve waarnemen. Het is toch niet waarschijnlijk, dat deze lange reeks van grootere en kleinere geschriften ware tot stand gekomen, en dat de schat van wetenswaardige bijzonderheden daarin neêrgelegd, aan de vergetelheid zoude zijn ontrukt, waren de aan zijne zorgen toevertrouwde archieven een rudis indigestaque moles gebleven, en had niet ook het register zijn' schrijver zelven telkens ten dienste gestaan. Het ware anders ondenkbaar, dat over alle de speciale onderwerpen, door hem behandeld in de eerste serie der Groningsche Volksalmanakken (1837/51) en de daarop gevolgde jaarboekjes, en in de door FEITH met dr. G. ACKER STRATINGH en mr. W. B. S. BOELES gedurende de jaren 1864/73 uitgegeven tien deelen der Bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde van de provincie Groningen en in de tweede serie Groninger Volksalmanakken 1890/4, hij had kunnen mededeelen, wat wij in genoemde periodieken vinden.

Zeker geldt dit ook voor de talrijke gegevens, die zijn samengebracht in werken, door hem geschreven met een meer practisch doel. Ik bedoel dezulke, waar het er op aankwam de rechten zijner geliefde geboortestad historisch uiteen te zetten en te bewijzen. Tweemaal was hij daartoe in de gelegenheid. Het eerst in het jaar 1851, toen hij in het licht gaf: „Het regt der stad Groningen op het klooster ter Apel, uit de geschiedenis aangetoond." Een dertigtal jaren later, in 1882, schreef hij: „Regten der gemeente Groningen op en in de Stads-veenkoloniën", en schonk deze studie aan den Raad, die haar op kosten der stad liet drukken. Niet ten onrechte; hier toch werd een arsenaal haar verstrekt, waarin de wapenen, die tegen hare tegenpartij, weder-

spannige meiers en anderen, konden worden gebruikt, voor de hand lagen. En dat niet alleen, gebruik en strekking werden breedvoerig en duidelijk uiteengezet. En al moge men het niet altijd met de redeneeringen eens zijn, de kracht der argumenten anders beschouwen, eerlijker en overtuigder voorstander van hare rechten heeft de stad niet gehad, en evenmin een, die op dit gebied naar zijn beste vermogen uit de historie — het archief dus — de bestaande toestanden trachtte te rechtvaardigen. En juist hier moest zijne wetenschappelijke kennis en practische ervaring, men denke aan het langdurig lidmaatschap der veencommissie, der gemeente Groningen ten goede komen.

Stonden wij geruimen tijd stil bij FEITH's speciaal-archivalische werkzaamheid, met een andere daarmede in verband staande dienen wij ons nog kortelijk bezig te houden. De verzekering, dat hij, waar hij gelegenheid er toe zag, de verzamelingen, aan zijne hoede toevertrouwd, trachtte te verrijken, en dat hij daartoe nog al eens in de gelegenheid was, kan eigenlijk overbodig schijnen, nu wij toch met het oog op de plaatsruimte niet in staat zijn een daarvan eenigszins nauwkeurige opgave te doen. Liever willen wij dan ook de aandacht vestigen op de door mr. H. O. FEITH alleen of met anderen bezorgde uitgaven, van eenigen omvang.

Bij het nagaan daarvan zal het blijken, dat ook in dit opzicht zijn archief hem ruimen voorraad heeft geleverd. Een korte vermelding met aanduiding waar hij zijne bronnen vond, moge hier voldoende zijn. Het schijnt ons niet gepast over de wijze van uitgeven en hare meer of mindere kritische waarde te oordeelen. Van vele is dit reeds vroeger en uitvoerig geschied. Een enkele is later door anderen (misschien verbeterd), weder gepubliceerd.

Als alle menschenwerk hebben zij hunne gebreken, waar blijft het echter, dat hij talrijke voor het Noorden des lands belangrijke geschied- en rechtsbronnen toegankelijk heeft gemaakt. Wij vermelden hier onder de eerste:

De Werken van den Ommelander edelman JOHAN RENGERS van ten Post; 3 deelen (1852); naar handschriften, toenmaals in het bezit der familie SICCAMA, thans in het archief te Groningen.

Lettres de GUSTAVE ADOLPHE, roi de Suède, adressées à son général Dodo von Inn- und Kniphausen en 1630, 31 et 32, (1860); naar de origineelen vroeger in het archief te Groningen, thans in het bezit van den graaf von Inn- und Kniphausen te Lützburg, welke uitgave door den Koning van Zweden met een medaille van verdienste werd geëerd.

De kronieken van EMO en MENKO, te zamen met dr. G. ACKER STRATINGH (1866), waarvan het handschrift in de Universiteits-bibliotheek te Groningen berust; en

De kroniek van EGGERIK EGGES PHEBENS (1867), naar het handschrift in het archief aldaar.

Beide in de Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht.

Nobiliarium Groninganum van WILHELM CONDERS; in het Algemeen Nederlandsch Familieblad (1886), waarvan het handschrift in het archief te Groningen.

En eindelijk met zijn' zoon mr. J. A. FEITH:

Het reisjournaal van jr. FREDERIK COENDERS (1893), in de Werken van het Historisch Genootschap; eveneens naar een handschrift in het archief aldaar.

Van de door FEITH uitgegeven rechtsbronnen noemen wij nog:

Het Oldermansboek, of verzameling van stukken behoorende tot het gild-, water- en stapelregt van de stad Groningen van 1434—1770, (1850); naar een handschrift in het Groninger archief.

Voorts:

Warfsconstitutiën en oordeelen, tot en met het jaar 1601 (1863);

Ordelboek van den Etstoel van Drenthe (1870);

vormende te zamen Deel VII der Werken van het Genootschap Pro excolendo jure patrio; en

Willekeuren van Westerwolde (1891) in de Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsche recht.

Alle naar handschriften in het archief te Groningen.

Men ziet het uit de lange reeks, zoo even opgenoemd; ook op dit gebied heeft mr. H. O. Feith gewerkt, zoo lang het dag voor hem was. Zelfs in het afgeloopen jaar verscheen nog een kleine bijdrage van den tachtigjarige in den Groningschen Volksalmanak. En niettegenstaande zijn' afnemende gezondheid bleef hij tot het einde belangstellen in den wetenschappelijken arbeid, aan welke hij zijn leven had gewijd, al werd deze op andere wijze opgevat en uitgevoerd door de jongeren, die na hem kwamen, dan waarop hij zelf hem placht te verrichten. Niet zonder een zeker gevoel van dankbaarheid vermelden wij dan ook, dat toen in 1891 de Vereeniging van Archivarissen werd opgericht, hij onmiddellijk tot haar toetrad, en al nam hij zelf geen werkzaam aandeel meer in haar faits et gestes, toch levendige belangstelling in haar lotgevallen bleef betoonen. Zelfs toen hij in 1892 zijn ambt overgaf aan zijn' zoon mr. J. A. Feith, en in dezen zeker den meest gewenschten opvolger vond, brak hij den band met de Vereeniging niet af, maar bleef als buitengewoon lid tot haar in betrekking. Een eer voor ons, maar ook een teeken van een ruimen blik en een blijk van onbevooroordeeldheid; want, al ging hij niet altijd met de nieuwere opvattingen mede, hij verwierp ze toch niet of keurde ze niet af, alleen omdat ze nieuw waren.

Overzien wij nog eens den levensloop van den man, in het bovenstaande kort geschetst, dan mogen wij menschelijkerwijs spreken van een gelukkige. Zeker ook voor hem had het leven moeilijke oogenblikken; ook hij had den last te dragen, aan wien geen onzer ontkomt. Zijne echtgenoote stierf eenige jaren geleden, evenzoo een zoon; een dochter werd eenige maanden vóór hem grafwaarts gedragen.

Maar niettemin meenen wij dat woord te mogen gebruiken. En zeker was het een werkzaam en welbesteed leven, waarin ook, en dit is niet aller deel, waardeering en erkenning van zijn' noesten arbeid en den schat zijner wetenschap niet ontbraken. Ook al willen wij het bewijs daarvan in het lidmaatschap van verschillende geleerde genootschappen nu niet zoo hoog aanslaan, al meenen wij zelfs, dat een koninklijke onderscheiding, zij het dan een aangenaam blijk, nog niet altijd geeft een juisten maat-

staf, het ridderkruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw in 1861 aan FEITH verleend, was zoo ergens hier op zijne plaats.

Immers het Virtus nobilitat was het juiste signalement van zijn geheele wezen.

ASSEN, Nov. 1895. SEERP GRATAMA.

Berichten, enz.

BENOEMD:

tot archivaris der gemeente Leeuwarden mr. J. L. VAN SLOTERDIJK aldaar;

tot archivaris der gemeente Vlaardingen de heer IJ. SCHUITEMAKER, commies ter secretarie aldaar.

Door zijne benoeming tot leeraar te 's Hertogenbosch en zijn vertrek naar genoemde plaats, heeft de heer F. ALLAN opgehouden archivaris te Goes te zijn.

In de laatste algemeene vergadering der Vereeniging van archivarissen werd na herhaalde stemmingen, die tot geen positief resultaat leidden, besloten aan het bestuur op te dragen een commissie samen te stellen, die in opdracht der Vereeniging zou samenstellen een handleiding voor de inventariseering der Nederlandsche archieven, zooals die gewenscht werd in in het door mr. DOZY geamendeerde en daarna door de vergadering aangenomen voorstel van mr. HEERES. Het bestuur heeft gemeend, bij het vormen dezer commissie de laatste stemming der vergadering als leiddraad te moeten aannemen. De meeste stemmen hadden op zich vereenigd de H H. mrs. MULLER, FEITH en BONDAM; dezen werden dus het eerst uitgenoodigd, daar de vergadering verklaard had zich te vereenigen met het amendement van den heer DE BUSSY, dat een comissie van drie leden wenschte. Toen de heer BONDAM meende zich wegens drukke ambtsbezigheden te moeten verontschuldigen, werden de H.H. mrs. DOZY en FRUIN, die een gelijk aantal stemmen (het hoogste na mr. BONDAM) op zich vereenigd hadden, uitgenoodigd in de commissie zitting te nemen. Ook de heer DOZY had daartegen bezwaren Zij is dus thans samengesteld uit de H H. MULLER, FEITH en FRUIN.

Naar aanleiding van het wetsontwerp tot verhooging van art. 156 op Hoofdstuk V der loopende Staatsbegrooting, teneinde daarvoor aan te koopen een terrein tot het bouwen van een brandvrij archief gebouwte Assen, werd in het Voorloopig Verslag de vraag gedaan, of „het uit een oogpunt van zuinigheid geen aanbeveling zou verdienen het provinciaal archief van Assen naar Groningen over te brengen, alwaar het zonder veel kosten in het archiefgebouw te bergen zou zijn." Daarbij wenschte men een overzicht der eventueele kosten van den bouw en de inrichting te ontvangen, alvorens een beslissing te nemen. Nadat reeds eenige leden „de wenschelijkheid om het archief te Assen te laten" hadden betoogd, wordt in de Memorie van Toelichting er nog op gewezen, dat de „overbrenging van de Drenthsche archieven naar Groningen voor den dienst

der admidistratie zeer ongewenscht" zou zijn, en dat zij bovendien geen bezuiniging zou opleveren, omdat er te Groningen even goed als te Assen zoude moeten worden gebouwd, terwijl het terrein, dat nu is verkregen voor matigen prijs, groot genoeg en zeer geschikt is. Voor het overzicht der kosten verwijst de Minister naar de nadere plannen.

Toch schijnt het niet in de bedoeling te liggen reeds in 1896 met den bouw te beginnen. Waarom dan een verhooging der loopende begrooting voorgesteld, werd gevraagd. En de Regeering antwoordt, dat anders mogelijk de koop niet ware doorgegaan.

Niettegenstaande deze bedenkingen is het wetsontwerp zonder op deze post betrekking hebbende discussie in de Tweede Kamer aangenomen, en ook door de Eerste goedgekeurd.

Ten behoeve van het Rijk is aangekocht, met onlangs verleende goedkeuring door de wetgevende macht in den vorm van de aanneming der verhooging van een post op Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1895, een verzameling van bescheiden op den admiraal DE RUYTER en diens geslacht betrekkelijk of van hem afkomstig. Een verzameling van bijzonder groot belang, te grooter, wijl bij den noodlottigen brand van het ministerie van marine in 1844 verreweg het grootste gedeelte der archieven vernield zijn, welke de geschiedenis van de roemrijke daden onzer vlootvoogden in de 17de eeuw bevatten. De collectie omvat behalve eenige open brieven van adeldom:

26 meest eigenhandig door M. de Ruyter geschreven journaalboeken, loopende van 1633 tot 1676;

18 brievenboeken, loopende van 1652 tot 1675;

8 rekeningen en comptabele boeken van 1661 tot 1676;

een memoriaal omtrent het vrijkoopen van christenslaven te Algiers, 1664;

16 deelen akten en resolutien van de scheepskrijgsraden van 1655 tot 1674, waaronder die van Joan de Witt tijdens de ziekte van De Ruyter in 1666, en die rakende het „exploot" op de rivier van Chatham;

een collectie van ruim 1100 brieven van 1641 tot 1680, waaronder van Willem III, van graaf Maurits van Nassau, van de gebroeders De Witt, van de koningen van Frankrijk, Spanje en Denemarken, van den Keurvorst van Brandenburg, van den Groothertog van Toskane, enz.

11 journaalboeken, meest eigenhandig geschreven, van 1664 tot 1681.

In verband met een aantal historische kunstvoorwerpen bedraagt het voor den aankoop vastgestelde bedrag *f* 15000.

Aan het Algemeen Rijksarchief zijn voor eenigen tijd in bruikleen afgestaan de nagelaten papieren van den bekenden patriot en lateren generaal H. W. DAENDELS. (Zie *Staats Courant* Jan. 1895).

Door den heer H. H. BEELS te Haarlem, en mevrouw de weduwe BEELS VAN HEEMSTEDE geb. VAN LOON, te Amsterdam, zijn aan 's Rijks archief ten geschenke gegeven eenige stukken, dateerende uit de 15e en 16e eeuwen, nader beschreven in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Mei 1895. II. B.

De behandeling der gemeentebegrooting te Dordrecht gaf den heer VAN DER MADE gelegenheid te wijzen op de wel wat te hooge opdrijving van de kosten voor het archief. Vooral maakte hij bezwaar tegen een post van ƒ 300 voor het drukken van een catalogus der bibliotheek. De heer COLOMBIJN gaf in overweging deze uitgaaf voor dit jaar uit te stellen. Hiertegenover betoogde de voorzitter, dat, hoewel niet ontkend kan worden dat de kosten voor het archief hooger zijn dan vroeger, de gemeente veel voordeel van het archief ondervindt. De heer VAN DER MADE spoorde aan tot zooveel mogelijk bezuinigen, waarop de vonrzitter antwoordde dat B. en W. zulk een aansporing niet behoeven, daar zij altijd de zuinigheid betrachten. De post werd goedgekeurd.

Naar aanleiding van de geplaatste noot bij ons bericht omtrent het gemeente-archief te Goes in het vorig nommer ontvingen wij de volgende rectificatie, die wij gaarne opnemen:

„Er is hier geen sprake van een catalogus van het archief, maar van een catalogus van oudheden, waarbij indertijd de aanwezige charters en eenige brieven van beroemde personen gevoegd werden. Het is waar „dat de verslaggever alleen van een catalogus spreekt en het woord „oudheden" heeft weggelaten."

Ter uitvoering van het in ons vorig nommer medegedeelde K. B. tot opheffing van het rijksarchief te Roermond gaf de Commissaris der Koningin in de prov. Limburg kennis aan den Gemeenteraad, dat hij zich op 17 Sept. j.l. ter plaatse zoude vervoegen tot het in ontvangst nemen van de rijksarchieven in het depot aldaar. De Raad besloot, na eenige discussies, zich tegen de afgifte niet te verzetten en droeg B. en W. op, alle stukken af te geven behoorende tot het rijksarchief, behalve die, welke zich bevinden in het lokaal, waar rijks- en gemeente-archief vermengd werden. Voorts, door deskundigen die stukken te doen onderzoeken en daarvan een lijst te maken. En ten slotte, indien de Staat of wie ook bezit wil nemen van stukken, welke, naar het oordeel dier deskundigen, aan Roermond behooren, den president der rechtbank te Roermond in kort geding om conservatoire maatregelen te vragen.

Nadat op den gemelden dag bij de komst van den Commissaris der Koningin, in gezelschap van den Rijksarchivaris, eerst nog een „straatoproer"

had gedreigd uit te breken, behield echter het gezond verstand ook bij de volksmenigte de overhand, en was spoedig alles tot de gewone vreedzame rust teruggekeerd.

De schifting der stukken had nu een meer kalm verloop. Van de zijde van Roermond fungeerde als deskundige de heer WILLEMSEN, pastoor van St. Odilienberg. Zij werd op 17 Oct. j.l. voortgezet en is nog niet afgeloopen, daar niet alle moeilijkheden zijn opgelost. Het grootste gedeelte der rijksarchieven is reeds naar Maastricht overgebracht.

Te Zutphen schijnt men er nog wonderlijke begrippen omtrent aard en inhoud van een archief op na te houden. Wat anders te denken van een bericht als het volgende:

„Een uitvoerige catalogus is samengesteld van voorwerpen, aanwezig in *oud archief* te Zutphen. De catalogus is als bijlage bij het Gemeenteverslag over '94 gevoegd, afzonderlijk op het Archief verkrijgbaar. (Uitg. J. Spruijt en Co.) De gecatalogiseerde voorwerpen zijn onder twaalf hoofdstukken bijeen gebracht: I. Topografie (Gezichten op en om Zutphen, Bodem, Plattegronden, Poorten, Gebouwen). II. Huiselijk leven. III. Regeering. IV. Rechtswezen. V. Krijgswezen. VI. Kerkwezen (Sint-Walburgskerk, Kloosters, Verschillende voorwerpen). VII. Armwezen. VIII. Handel. IX. Nijverheid. X. Onderwijs. XI. Schoone kunsten. XII. Geschiedenis."

Of hebben wij hier eigenlijk met een museum van oudheden te doen? Dan ware het ook maar beter die benaming te gebruiken. Door de groote menigte worden archieven en dergelijke musea nog al te dikwijls als één pot nat beschouwd.

De *Temps* bevatte eenigen tijd geleden het belangwekkende bericht, dat men aan de prefectuur der Seine een reorganisatie voorbereidt van den dienst der archieven in het departement. Om elders in Frankrijk een plaatsing als archivaris te erlangen, moet men het diploma hebben van élève der *Ecole des chartes*. Te Parijs daarentegen zijn de archieven op eenige uitzonderingen na in de handen van het gewone personeel der prefectuur. Men ziet in, dat deze de bekwaamheid missen, dat er voorbereidende, bijzondere studiën noodig zijn voor den *service délicat de la conservation et du classement des archives*. Dus wil men voortaan ook in het Seine-departement het bovenvermelde diploma eischen.

Een Zwitsersche geestverwant.

Ook thans weder kan ik bericht geven over eene aangename verrassing van denzelfden aard, als ik ten vorigen jare kon signaleeren na de ken-

nismaking met een artikel van den Keulschen archivaris over de organisatie van zijn archief. De Zurichsche staatsarchivaris dr. P. Schweizer (bekend door zijn geroemd oorkondenboek van Zurich) zond mij onlangs zijne *Geschichte des Zürcher Staatsarchives*, die ik met de grootste belangstelling gelezen heb. Zooals de titel reeds aanduidt, bevond ik bij die lectuur, dat onze Zurichsche ambtgenoot geheel hetzelfde werk, als ik juist in dezelfde dagen onderhanden had voor het archief der stad Utrecht, verricht heeft voor zijn depôt en wel volkomen op dezelfde wijze als ik. De overeenkomst in de wijze van behandeling is echter nog minder opvallend dan de overeenkomst der behandelde stof: het trekt zeer de aandacht, dat twee zoover van elkander verwijderde en ook overigens geheel verschillende archieven als die der steden Zurich en Utrecht, niet alleen in groote trekken, maar ook in allerlei bijzonderheden volkomen dezelfde lotgevallen hebben doorleefd, en dat dezelfde feiten zich bij beiden gewoonlijk in dezelfde tijden hebben voorgedaan. Slechts éêne uitzondering moet ik vermelden: de Zurichsche magistraat is in éen opzicht zijnen Utrechtschen broeder zeer verre vooruit geweest: reeds in 1692 werd het archief van Zurich als een afzonderlijken tak van beheer in het stedelijk organisme erkend, — een beginsel, dat ten onzent eerst bijna 1½ eeuw later schuchter uitgesproken en aarzelend in toepassing gebracht werd. Het gevolg daarvan is, dat het Zurichsche archief in het bezit is eener zoogenaamde Registratur (de archivaris heette daarnaar Registrator). Deze registers (waarvan een o.a. den respectabelen omvang van 124 deelen heeft) bevatten korte regesten van den inhoud der losse stukken en ook van de in seriën opgenomene akten, in de eerste plaats van de raadsbesluiten. Zij vormen, hoewel natuurlijk volgens onze tegenwoordige begrippen gebrekkig ingericht, een onwaardeerbaar hulpmiddel voor den gebruiker van het archief, welks gemis wij in onze archieven dagelijks moeten betreuren.

Eene andere merkwaardigheid van het Zurichsche archief is, dat reeds in 1794 melding wordt gemaakt van bezoekers, „die alleen uit nieuwsgierigheid komen" en die, het moet erkend worden, deze ongepaste nieuwsgierigheid duur genoeg moesten betalen met een entree van 20 schilling. En bovendien nog iets duurder, als zij niet goed oppasten, getuige de geleerde maar boosaardige predikant, die het misbruik van de Zurichsche archiefschatten met het leven boette!

Doch het is niet om deze kleinigheden mede te deelen, dat ik het geschrift van dr. Schweizer ter sprake bracht. De schrijver laat aan zijne geschiedenis voorafgaan een kort opstel „über Wesen und Zweck der Archive", en het is daarop dat ik uwe aandacht vestigen wil, om de verrassend sterke overeenkomst tusschen zijne denkbeelden en de beginselen, die in de laatste jaren in onzen kring en in ons orgaan uitgesproken zijn. Niets toch kan aangenamer zijn, niets pleit sterker voor de juistheid onzer meeningen, dan wanneer men overeenstemming en instemming vindt

bij deskundigen, vooral wanneer zij in geheel andere kringen zijn opgegroeid dan wij.

Dr. SCHWEIZER begint met het onderscheid tusschen bibliotheken en archieven in het licht te stellen, een onderscheid zelfs door geleerden, die dikwijls in archieven arbeiden, te dikwijls vergeten. Een archief, dus betoogt hij, dient in tegenstelling met eene bibliotheek uitsluitend de geschiedkundige wetenschap (volstrekt niet alleen de staatkundige geschiedenis) en wel bepaaldelijk de geschiedenis der corporatie, waarvan het afkomstig is, in zijn geheelen omvang. Terecht protesteert hij dan ook tegen de definitie van VON ROCKINGER, die een archief omschrijft als „eene verzameling van schriftelijke gedenkstukken van rechtskundigen of geschiedkundigen inhoud, die bestemd zijn voor de nakomelingschap bewaard te worden," — eene definitie, die beter past voor eene historisch-juridische bibliotheek dan voor een archief. Daartegenover beveelt SCHWEIZER aan de definitie van WACKERNAGEL (1892): „Das Archiv ist die Sammlung derjenigen Schriftstücke, welche auf dem Wege und zu Zwecken der öffentlichen Verwaltung entstanden sind, sowie derjenigen, welche auf dem Weg privater Verwaltung entstanden, aber durch Uebergang derselben an den Staat nachträglich öffentlichen Charakter erhalten haben."

Ook volgens dr. SCHWEIZER is een archief een organisch geheel, waarin evenals in den staat zelf de verschillende takken van beheer onderscheiden zijn. Doch alleen dan is dit het geval, wanneer het archief volledig is en men niet opvolgt het systeem van het Beijersche rijksarchief, dat de belangrijkste stukken uit de provinciale en stedelijke archieven verwijdert en in het hoofddepôt bijeenbrengt. De archieven van lokale ambtenaars kunnen desnoods gemist worden, maar die van „alle staatlichen Nebenbehörden, auch der ziemlich selbständig organisirten," moeten ingelijfd worden, evenals die van partikulieren, die vroeger staatsrechtelijke bevoegdheden bezeten hebben. Evenals een archief, waarvan de oudste stukken verloren gegaan zijn, geen wetenschappelijk belang heeft, zoo is een archief, waaraan de nieuwste stukken ontbreken, praktisch onbruikbaar „Eine Teilung, welche die neueren Akten einem Registrator zuweist und das Archiv auf die alten Akten beschränkt, ist daher auch im Staatsinteresse zu verwerfen. Ein richtiges Archiv muss beides vereinigen, Wissenschaft und Praxis, Vergangenheit und Gegenwart; gerade darin besteht der Wert und die Bedeutung der Archive, dass sie die Entwicklungsgeschichte des Staates wie aller seiner einzelnen Einrichtungen, Aufgaben, Rechte und Ansprüche, seiner Politik und seiner ganzen Verwaltung darstellen. Die genaue Kenntniss eines Archives, wie sie eigentlich nur die Archivbeamten selbst erwerben können, beseitigt *das vielverbreitete Vorurteil, dass die alten Archivalien ein praktisch wertloser Quark seien, der nur den Geschichts- und Altertumsforschern allenfalls dienen könne, dass die grosse Revolution und die Veränderung der Zeiten überhaupt einen grossen*

Strich zwischen Gegenwart und Vergangenheit gemacht, und die alten Rechte und Besitztitel gänzlich entwertet habe."

Uitvoerig zet de heer SCHWEIZER daarna met voorbeelden uiteen, van hoeveel belang oude stukken somtijds voor de praktijk kunnen zijn. De geschiedenis treedt zoodoende in dienst der praktijk en wordt vruchtbaar voor den staatsdienst, „der ja doch die erste Aufgabe bildet eines wirklichen Archivars, der nicht nur tote Schätze der Vergangenheit bewahrt." De archivaris alleen, die zich gewent het verleden in het licht van het heden en het heden in het licht van het verledene te beschouwen, „in einem viel unmittelbareren Sinne, als dies dem gewöhnlichen Historiker möglich ist", kan zulke ingewikkelde historisch-praktische vragen voldoende oplossen, — hij alleen, die weet, hoe het staatsbeheer in den loop der eeuwen veranderd is en hoe dus hetzelfde onderwerp achtereenvolgens behoord heeft tot de bevoegdheid van verschillende bestuursorganen.

Daarom kan de archivaris in vele gevallen ook niet, zooals de bibliothecaris, volstaan met het voorleggen der stukken. Daarom ook is eene bureaucratische organisatie der archieven (zooals in Pruisen) of eene bureaucratische opvatting van het ambt door den archivaris voor wetenschappelijke bezoekers geheel onvoldoende. Het is ongerijmd te vorderen, dat de bezoeker het stuk, dat hij verlangt, altijd bepaaldelijk aanduidt, — hem inzage van alle stukken te weigeren, die niet uitgegaan zijn van den door hem behandelden persoon, — hem de raadpleging van den inventaris te verbieden — en voor hem de resultaten geheim te houden, die de archivaris door eigene studie verkregen heeft. Zoodoende wordt alle wetenschappelijk onderzoek in de archieven onmogelijk. Het is waar, dat met zulk eene opvatting de archivaris veel tijd aan zijne bezoekers moet geven. Vooral de genealogen, „diese Hyänen der Archive, die oft für höchst zweifelhafte Zwecke das ganze Archiv umwälzen möchten," zijn hinderlijk en de verleiding is groot om te wenschen, dat „dieser Zunft" het bezoeken der archieven verboden werd. Maar zelfs in dit geval schijnt het wenschelijk de beslissing aan den archivaris te laten, omdat ook bij deze nasporingens oms ernstige belangen in het spel zijn. Volledige openbaarheid der archieven en onbeperkte liberaliteit moeten dus de wachtwoorden van den archivaris zijn.

Gaat het u als mij, dan zult gij in het bovenstaande betoog met groot genoegen tal van oude kennissen ontdekken en den schrijver uit de verte de hand reiken niet alleen als ambtgenoot, maar ook als geestverwant.

S. M.

Boekbespreking.

OORKONDENBOEK VAN GRONINGEN EN DRENTE. TWEEDE AFLEVERING.

Met prijzenswaardigen spoed hebben de bewerkers van het Oorkondenboek de eerste aflevering door eene tweede doen volgen, waarin de

stukken uit de jaren 1288—1334 worden medegedeeld. Het ligt in den aard der zaak, dat dezelfde verdiensten, waardoor de bewerking der eerste aflevering zich onderscheidde, ook hier worden aangetroffen, en ook dat de enkele bezwaren, die tegen de inrichting van het werk te berde zijn gebracht, in deze aflevering niet zijn opgeheven. Toch hadden althans sommige opmerkingen meer gehoor kunnen vinden. Zoo heeft mr. MULLER in zijne aankondiging der eerste aflevering in den Spectator gewezen op het foutieve der spelling „proostdij", toch is die spelling ook in deze aflevering behouden (zie nr. 199). Slechts in één opzicht is mij gebleken, dat de uitgeoefende critiek door de bewerkers is ter harte genomen. De heer MULLER, daarin niet zoo ver gaande als ik, had gewild, dat in de beschrijving der stukken, die alleen ter wille van een getuige of een ander in de oorkonde genoemd persoon waren opgenomen, de nadruk op die personen werd gelegd, en niet de inhoud van het stuk in zijn geheel werd weergegeven. Het schijnt inderdaad, dat overeenkomstig dien wenk de redactie van het opschrift van nr. 296 is ingericht; anders hadden toch ROLOF VAN PEIZE en ECBRECHT VAN GROENENBERG niet in de eerste plaats genoemd moeten worden.

Omtrent den door de stad Groningen gebezigden jaarstijl tasten wij nog altijd in het duister rond. Blijkens nr. 189 (anno MCC nonagesimo secundo, feria sexta post primam dominicam in XL = 1292 Februari 29) bezigde de raad in 1292 den Paaschstijl niet, en blijkens nr. 220 (anno MCCC tercio in die Valentini martyris = 1304 Februari 14) 12 jaren later wel; terwijl de prefect van Groningen, wiens jaarstijl in 1309 nog niet vaststaat (zie nr. 228), althans sedert 1322 (in navolging van den bisschop?) den Kerst- of jaarsdagstijl gebruikte (zie de nrs. 273 en 333). De juistheid van de overbrenging der bedoelde dateeringen ontken ik natuurlijk in geenen deele; de inleiding zal, ik twijfel er niet aan, ons daaromtrent volledige inlichtingen geven. Intusschen zijn er andere herleidingen van datums, die niet Groningen of Drente zelf betreffen, en dus meer eigenaardig in noten dan in de inleiding kunnen worden toegelicht; en dan moet ik het betreuren, dat de bewerkers met die noten zoo uiterst karig zijn geweest.

Neem b.v. nr. 217. Het stuk, uitgaande van vier geestelijken der dioecese van Utrecht, is gedateerd van „anno Domini MCCC tercio feria sexta post Resurrectionem . . . . Domini." Deze datum is herleid tot 1303 (1304 is eene drukfout [1]) Maart 29, met deze toelichting: „Dit jaar is gekozen, omdat bij het aannemen van den Paaschstijl de opgaven van den datum tot onoverkomelijke moeilijkheden aanleiding geven." Het eigenaardige van deze toelichting is, dat zij inderdaad niets toelicht.

[1]) Er komen in deze aflevering meer hinderlijke drukfouten voor. Zoo ontbreekt bij nr. 250 de verwijzing naar noot 3, bij nr. 269 is daarentegen wel de verwijzing aanwezig, maar de noot zelve ontbreekt.

Waarom niet liever eenvoudig verklaard: De Paaschstijl kan hier niet gebezigd zijn, omdat Vrijdag na Resurrectio Domini, d. i. na 27 Maart, in het jaar, aanvangende met Paschen 1303, niet voorkomt? De zaak was dan, geloof ik, duidelijk geweest.

Zoo is in de nrs. 284—306 terecht aangenomen, dat de stad Kampen den Kerststijl volgde, maar ware het niet wenschelijk geweest daarbij te verwijzen naar de Handelingen der Maatschappij van Letterkunde, waarin prof. FOCKEMA ANDREAE dit voor het eerst en wel juist met gebruikmaking van de hier afgedrukte stukken heeft aangetoond (1892—1893 p. 98 en 99)? Een ander voorbeeld ontleen ik aan nr. 269. Het stuk is gedateerd van „IIII Idus pontificatus nostri anno quinto", de aanwijzing der maand is dus uitgevallen. Nu bemerkt men zonder veel moeite, dat het stuk van denzelfden datum is als de nrs. 270 en 271, en dat dus „Maji" uitgevallen is Maar had dit niet aangeteekend moeten worden? Nog vestig ik hier de aandacht op nr. 181, het welbekende diploom van Koning (niet Keizer) RUDOLF I, waarbij Friesland aan REINALD VAN GELDER geschonken wordt. Als geraadpleegde handschriften worden twee registers (A en B) uit het Geldersche archief aangehaald, die beiden aan het stuk den datum 31 Juli 1290 toekennen. Later is dit privilege door Koning ALBERT I bevestigd; ook dat stuk (nr. 204) is in de beide vermelde registers afgeschreven, en naar die afschriften hier uitgegeven. In de copieën van den confirmatiebrief wordt het privilege van RUDOLF echter van 29 Juli 1290 gedateerd. Nu zijn er misschien zeer goede redenen, waarom de bewerkers aan den datum in het afschrift van den confirmatiebrief de voorkeur geven boven den datum in het afschrift van het privilege zelf, maar de lezer verneemt in de plaats van die gronden alleen deze apodictische mededeeling: „NIJHOFF stelt den datum verkeerdelijk op 31 Juli ten gevolge van eene fout in de beide afschriften in de registers A en B. [1]) Vgl. de bevestiging door Keizer ALBRECHT van 25 April 1299."

Ook deze aflevering is weder versierd met eene plaat, die de afbeelding van vier zegels bevat. Een volgend maal zullen wij nu, hoop ik, eene afbeelding van het zegel van Westerwolde ontvangen, om ons met eigene oogen te kunnen overtuigen, dat het niet een knielenden bisschop maar eene schoof korenaren (zie nr. 251) vertoont.

MIDDELBURG, Juli 1895. R. FRUIN TH.AZ.

Literatuurkroniek

door

MR. J. E. HEERES.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

[1]) Ik lees hieruit althans, dat die fout in de afschriften van nr. 181 gemaakt is; bedoelen de bewerkers echter soms nr. 182?

[W. R. VEDER. Verslag over het] Archief [der gemeente Amsterdam over 1894, uitgebracht aan den Gemeenteraad] [Overdruk uit het Gemeenteverslag.] (8°). 4 bldzz.

De werkzaamheden waren „hoofdzakelijk gewijd aan het *Nieuw-archief* op het Raadhuis en wel aan de omvangrijkste der Centrale afdeelingen, n.l. die van Algemeene Zaken." („Verwijdering van overbodig wit papier en apostillen uit de stukken, met overschrijving der betreffende aanteekeningen daarop gesteld." Dit leidt tot beperking in den omvang der stukken, en behoedt voor het gevaar, dat op den duur eene opruiming zal moeten plaats hebben, „gelijk er eene in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw heeft plaats gehad, toen, onder den drang van analoge omstandigheden, onherstelbare verliezen aan de stedelijke archieven zijn toegebracht." Men kwam van 1813—1873). — Verder loopende zaken. — Het beheer der „administratieve en rechtsgeleerde bibliotheek van het Raadhuis" werd aan den archiefdienst onttrokken. — De volontair Voortman vertrok.

Het *Oud-archief* werd evenals in 1873 wederom toegankelijk gesteld slechts 3 maal 's weeks van 10—12 uur. Deze regeling maakte mogelijk, dat in den voor het Oud-archief nog beschikbaar gebleven tijd nog iets kon worden gedaan „voor eene betere regeling van dit gedeelte van het archief (klappers op de Registers der vroedschap-resoluties aangevuld; klappers op de huwelijksaanteekeningregisters van de Puy; beschrijving der Schepenbrieven betreffende Kloosters, bijzondere godshuizen en gilden; de Catalogus van het crimineel gedeelte van het rechterlijk archief kwam gereed, die van het Civiele gedeelte vorderde „een goed eind"; enz. — „Waar het gold wetenschappelijk onderzoek werd steeds zooveel doenbaar iedere gelegenheid bevorderd". — Onderzoekingen voor de gemeente en voor aanvragen van particulieren kostten veel tijd. — Verder ordende de volontair Dr. J. C. Breen „de vele missiven aan Burgemeesters en Regeerders der Stad." [1])

---

[1]) Op bldz. 94 van den jaargang 1894/5 van ons tijdschrift werd op gezag van *De Amsterdammer* medegedeeld, dat de burgemeester van Amsterdam op eenige opmerkingen van het raadslid Van Hall bij gelegenheid van de behandeling der begrooting voor 1895 zoude geantwoord hebben, „dat het stedelijk archief niet door belangrijkheid uitmunt."

Daarop opmerkzaam gemaakt, benut ik deze gelegenheid, om den lezers van ons tijdschrift mede te deelen, dat de burgemeester van Amsterdam zich volstrekt niet geringschattend over het archief zijner gemeente heeft uitgelaten. Hij sprak alleen vergelijkenderwijs. De zaak droeg zich aldus toe. De heer Van Hall had vergelijkingen gemaakt tusschen andere archiefverslagen, speciaal dat der gemeente Utrecht, subsidiair ook dat van Leiden, en dat van Amsterdam en geconstateerd, dat het laatste veel kleiner van omvang was, dan de andere. Hierop antwoordde de heer Vening Meinesz: (ik volg het officieel verslag der Raadzitting van 25 Oct. '94) „Wat aangaat het verslag over het archief, dat is eene zaak die op verschillende wijze kan worden behandeld. Heeft men te doen met een zeer oud archief, dat nog weinig geëxploiteerd is en waarvan verscheidene stukken nimmer de aandacht hebben getrokken, dan is het zeer raadzaam een uitvoerig verslag te geven. Dat echter het Amsterdamsche archief kan gerekend worden onder de Archieven, welke door belangrijke, weinig bekende bescheiden uitmunten, en in dat opzicht gelijkstaat met de Utrechtsche en Leidsche, zal wel niemand kunnen beweren." J. E. H.

J. C. Overvoorde. Verslag omtrent het gemeente-archief te Dordrecht over het jaar 1894. — Dordrecht, Van Elk, 1895. (8o). 22 bldzz.

Een nieuw gebouw werd aangekocht en tot archiefgebouw ingericht en als zoodanig betrokken. Een concierge-boekbinder werd nu aangesteld. De overbrenging der stukken naar dit „voor de eischen van den dienst goed ingericht gebouw" vertraagde natuurlijk de werkzaamheden. — Ordening en catalogiseering van de bibliotheek zéér ver gevorderd. — Aanwinsten van het archief: enkele belangrijke stukken werden „teruggevonden" onder onbelangrijke papieren, enz. — „De archieven van de gilden en van de schutterijen" geregeld. Begonnen met „de beschrijving der gast- en godshuizen." — Het traktement van den klerk werd verhoogd, maar het bedrag van geheel zijn salaris (*f* 150) is te gering voor hetgeen hij doet. — Gebruik van het archief weder toegenomen. — Door Burgemeester en Wethouders werd aan Mr. A. v. d. Elst, vergunning verleend om eenigen tijd geregeld werkzaam te zijn op het Gemeente-archief.

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben durch das Bayerische Allgemeine Reichsarchiv in München. — Neue Folge. — Fünfter Band. — München, Ackermann, 1894. (8°). IV, 313 Ss.

Deze aflevering bevat:

I. Karl Primbs. Uebersicht von Testamenten aus dem Archive der ehemaligen Reichsstadt Regensburg. (Schlusz);

II. Hans Bachmann. Fragen und Aufgaben bei den Staatsprüfungen (1891 en 1893) für den Archivdienst in Bayern.

I. Theoretische Fragen. *A.* Aus den archivalischen Disziplinen. — 1. Verstehen der alten Schriften und ihrer Geschichte, 2. Diplomatik. 3. Archivkunde. — *B.* Aus den historischen Disziplinen. 1. Deutsche und europäische Geschichte. 3. Mittelalterliche Geographie Deutschlands. — *C.* Aus den juristischen Disziplinen. 1. Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. 2. Hauptbegriffe und Grundsätze des burgerlichen Rechts. 3. Kirchenrecht. — *D.* Aus den sprachlichen Disziplinen. Französische Sprache.

II. Praktische Aufgaben. *A.* Praktischer Fall aus den archivalischen Disziplinen *B.* Praktischer Fall aus den juristischen Disziplinen.];

III. Ludwig von Rockinger. Zwei Urkunden aus den Jahren 1288 und 1312 über Rechtsverhältnisse zwischen Christen und Juden. (Aus dem Archive der ehemaligen Reichsstadt Weissenburg im nunmehrigen allgemeinen Reichsarchive);

IV. Karl Primbs. Mittheilungen über Papstbullen mit heraldischen Andeutungen (met afbeeldingen);

V. Franz Schneiderwirth. Zur Geschichte des Archivs des ehemaligen Reichsstifts Kempten;

VI. LUDWIG VAN ROCKINGER. Zur Bedeutung von Anklängen an römisches Recht in bayerischen Urkunden des 15. Jahrhunderts;

VII. Verzeichnisse der in Ländern der westlichen Hälfte der österreichischen Monarchie von Kaiser Joseph II 1782—1790 aufgehobenen Klöster. (Steiermark und Mähren);

VIII. EDMUND VON OEFELE. Zu den Kaiser und Königsurkunden den Hochstiftes Eichstätt (828—1055);

X. CHRISTIAN HÄUTLE. Entscheidung des Kaisers Ludwig des Bayers über die Zugehörigkeit von Lechanschwemmungen an Bayern und Schwaben;

XI. Kurze Mittheilungen. (Boekbesprekingen, o. a. van GIRY's *Manuel de Diplomatique*), enz.

Mededeelingen; twee recepten.

Zij, die de laatste zomervergadering onzer vereeniging hebben bijgewoond, zullen erkennen, dat er moed toe behoorde na afloop der langdurige, ingewikkelde discussie en daarop volgende stemming de gebruikelijke rondvraag des voorzitters met een opmerking of mededeeling „in het belang der vereeniging" te beantwoorden. Dien moed had ik niet en onbezichtigd ging het vel papier weêr mede naar huis, dat ik bij mij had om den collega's het resultaat te toonen van een eenvoudige bewerking van papier, dat door vocht en ouderdom zacht geworden, zijne consistentie heeft verloren en nauwelijks aangevat kan worden zonder in flarden te gaan.

Zulk papier kan men hard maken door het te dompelen in opgeloste gelatine, waaraan men een kleine hoeveelheid carbol toevoege. De vaak gebruikte vergelijking met het ei van Columbus is hier zeker van pas; een dun laagje gelatine zet zich aan beide zijden van het papier aan en daar die stof in koud water niet oplosbaar is, bestaat er geen vrees voor aankleving, *zoodra het papier droog is.* Ten overvloede onderwierp ik aldus behandeld papier gedurende geruimen tijd aan zwaren druk zonder eenig noodlottig resultaat. *Na indompeling evenwel moet het papier uitdruipen en drogen zonder eenige aanraking.*

Is het papier zoover vergaan dat het niet meer te hanteeren is, bestrijke men het met een penseel, zoover dat slechts een klein gedeelte tegelijk vrij hangt. Is het, na aldus hard gemaakt te zijn, bros en aan brokken, kan men er gewoon vegetaalpapier tegen plakken, dat evengoed houdt als op gewoon papier.

Het recept is aldus: Twee koekjes gelatine (30 à 40 gaan er op één hectogram ad 40 cts.) losse men op in drie maatjes water, koud opgezet; zijn zij opgelost, dan voege men één maatje 5 % carbol bij.

Ik maakte geruimen tijd geleden aan het Amsterdamsch archief kennis met dit middel; nu ik het eenigszins gewijzigd met uitstekend resultaat een jaar lang toegepast heb, zou het niet verantwoord zijn het niet ter

algemeene kennis te brengen. Mogelijk wordt het zeer eenvoudige middel ook elders gebruikt, maar komt men er niet toe het in ruimeren kring te verspreiden en bedenkt men niet hoeveel belangrijks er aldus verloren kan gaan.

CH. M. DOZY.

Een recept voor het leesbaar maken van oud schrift.

Men late fijn gestooten galnoten trekken in azijn en voege er daarna een stukje aluin bij. Het aldus verkregen vocht moet goed gefiltereerd worden. Men bevochtige de onleesbare plaats er mede door middel van een penseel en late het goed drogen, daar het anders kleeft.

De heer C. A. DE KRUIJFF JR., Lange Jansstraat 21 te Utrecht, sedert jaren met de fabricatie van dit middel bekend, levert het af à *f* 2.— per wijnflesch.

VARIA.

Aan het achtste jaarlijksche bericht van het bestuur der *Scottish History Society* ontleenen wij, als voor ons land van belang, het volgende.

Het Genootschap had besloten een onderzoek in te stellen naar de bescheiden, welke in Nederland berusten aangaande de Schotsche brigade en de Schotsche kerken hier te lande. Aan dr. J. MENDELS in Den Haag werd opgedragen in de archieven der Staten-Generaal, van den Raad van State en in andere archieven te zoeken naar al wat op de geschiedenis der brigade betrekking had, en daarvan afschrift te nemen. Reeds zijn afschriften, loopende over de jaren 1570—1680, genoeg om een boekdeel te vormen, bij het Genootschap ingekomen. Waarschijnlijk zal daarop een tweede deel volgen.

Tegelijkertijd schreef de heer LELIVELD te Rotterdam onder toezicht van den Schotschen predikant aldaar, W. J. IRVIN BROWN, de vier folio handschriften af, berustende op het Stadhuis en bevattende de geboorte-, doods- en huwelijksregisters van de brigade en andere statistieken, door de brigade-geestelijken van 1708 tot 1782 verzameld. Dat zal een afzonderlijk deel worden. Met een Engelsche vertaling zullen de verschillende deelen door den advocaat JAMES FERGUSON worden uitgegeven.

Het onderzoek en de uitgave van de stukken, op de Schotsche kerken in ons land betrekking hebbende, is voorloopig uitgesteld. Mettertijd zal rev. IRVIN BROWN aan dat werk zijne medewerking verleenen.

In een zoogezegd humoristisch weekblad hier te lande verschijnende, kon men eenigen tijd geleden het volgende lezen:

„Dat museum, je kunt het je voorstellen: een oud-roestwinkel en een boekenstalletje, met een paar potten en pannen, eenige beroemde doodskoppen enz. In een klein kamertje, waar 't rook naar 't jaar nul, zat een oud suf ventje, die nog snoof. Dat was een archivaris of koster of zoo iets."

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

Mr. A. J. ENSCHEDÉ,
Geb. 20 Juni 1829. — Overl. 19 Maart 1896.

1895/6. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.
Mr. ADRIAAN JUSTUS ENSCHEDÉ,
† 19 Maart 1896.

Het is een plicht der dankbaarheid, die mij eenige woorden doet wijden aan de nagedachtenis van den waardigen en beminnelijken man, mede-oprichter der Vereeniging van Archivarissen en haar eerste Voorzitter, die vol opgewektheid, als tot afscheid en vaarwel, hare laatste Algemeene Vergadering in Juni 1895 nog bijwoonde; opmerkelijk in zekere mate, omdat hij niet geregeld in deze samenkomsten verscheen.

Met ingenomenheid en waardeering heeft hij in het later tijdperk zijns levens den ernst opgemerkt en de zorg gadegeslagen, waarmede de Regeering van staat, gewest en gemeente, vooral in de laatste twintig jaren, hare aandacht vestigde op de nog al eens onbeheerde, verstrooide en somwijlen ook verwaarloosde archieven en dat hij die betere dagen had helpen voorbereiden en zien aanbreken, bleef hem tot het einde toe, met vreugde vervullen.

Mr. ADRIAAN JUSTUS ENSCHEDÉ was opgebracht en opgegroeid in de herinneringen aan oude dagen. Geboren te Haarlem den 20 Juni 1829, geen week vóór den dood zijns vaders, was hij,

eenige zoon, aanstonds bestemd eenmaal op te treden als een der hoofden van de aloude en vermaarde firma JOHANNES ENSCHEDÉ EN ZONEN, de opvolgers van ABRAHAM CASTELEIJN, die den 8 Januari 1656 het eerste nommer uitgaf van de Oprechte Haarlemsche Courant. Aan de eene zijde dus in eene nauwe betrekking staande tot eene beroemde drukkerij met een verleden van een paar eeuwen nagenoeg, vond hij aan den anderen kant in zijne familie, van ouder tot ouder te Haarlem gevestigd, een schat van overleveringen en verhalen, naar vroegere tijden terugwijzende. Waar derhalve eenige lust voor navorsching en beoefening der geschiedenis was aangeboren, konden de omstandigheden niet beter hebben gediend om die neigingen tot eene gelukkige ontwikkeling te brengen en wat aangaat de loopbaan die hij had te kiezen, was voor ENSCHEDÉ gewis het gestarnte gunstig waaronder hij ter wereld kwam.

Eenige jaren zijner jeugd bracht hij door in Frankrijk. In Holland teruggekeerd, werd hij 30 Augustus 1848 als student te Leiden ingeschreven, promoveerde daar 3 Juli 1852 op eene dissertatie De Proculo jurisconsulto en vestigde zich toen voor goed te Haarlem, waar hij in hetzelfde jaar als deelgenoot der firma JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN optrad.

In de eerste helft dezer eeuw had men in Nederland niet veel op met het oude: in het nieuw gevormde en later weer hervormde Koningrijk, droomde men van het nieuwe en de oogen waren zoo verlangend te zien wat de toekomst zou brengen, dat men gaarne vergat wat het verleden had opgeleverd. Opmerkelijk is het dat juist in 1850/51 eene niet te miskennen verandering hierin plaats greep. Er kwam wezenlijk eenige belangstelling voor den vervlogen tijd, die gaande gehouden werd door een jong en goed aangeschreven maandblad en op de archieven werd de aandacht gevestigd, door sommige bepalingen der pas ingevoerde gemeentewet, waar van de bewaring en verzorging dier bescheiden sprake is.

Ook in Haarlem bleef het een en ander niet zonder uitwerking. Het Gemeentebestuur begreep, dat het raadzaam was, van de kwaliteiten van den jongen talentvollen Haarlemmer partij te

trekken en benoemde den 25 Maart 1857 Mr. A. J. ENSCHEDÉ tot zijn archivaris. De nieuwe ambtenaar ontving, op zijn verzoek, geene geldelijke belooning, maar hem werd de vrije hand gelaten, de zaken naar eigen inzicht en opvatting te regelen en dat was zeer verstandig, want het Haarlemsche archief bevond zich destijds in een staat, overeenkomende met dien in andere gemeenten op de helft dezer eeuw, aan de lezers van dit blad genoegzaam bekend en waarover dus niet behoeft te worden uitgeweid.

Men behielp zich met een geschreven inventaris van het jaar 1772. Er bestond eene in 1850 door Mr. J. L. DE BRUIJN KOPS samengestelde lijst tot titel dragende: Stukken der Grafelijke tijden uit het archief der Stad Haarlem, en hier zij opgemerkt, dat men zelfs nog lang na dien tijd, hier en daar meende dat een archief enkel bestond in de charters, en al het overige werd, zoo niet als waardeloos beschouwd, dan toch onvermeld gelaten.

Het eerste werk van ENSCHEDÉ was, zich op de hoogte te stellen van de inrichting van het Gemeentebestuur in vorige eeuwen; welke ambtenaren, gestichten, instellingen enz. enz. er van afhankelijk of er aan rekenplichtig waren en eenmaal daarin doorgedrongen, de alom verspreide archieven bijeen te brengen, te ordenen en te beschrijven.

Ik sta hier even bij stil, omdat, hetgeen in onze dagen, nu wij ons voordeel kunnen doen met de ervaring van anderen, als van zelf spreekt, voor veertig, vijftig jaren, zoo goed als onbekend en een weg was, welke gezocht moest worden.

In overleg met zijn vriend BAKHUIZEN VAN DEN BRINK werd het plan vastgesteld voor den „Inventaris van het archief der Stad Haarlem", welke na een onverdroten arbeid van eenige jaren gereed kwam en van 1866—1867 in drie deelen in het licht verscheen.

Aan dezen arbeid was echter een andere voorafgegaan, die van den destijds nog weinig ervaren archivaris eene groote inspanning vorderde, met glans echter volbracht werd en de vruchten gedragen heeft, die men er van verwachtte.

Den nog kort aangestelden ambtenaar werd namelijk reeds in

1857 door het Gemeentebestuur opgedragen, een onderzoek in te stellen naar de geschiedenis van het St. Elizabeth's Gasthuis, een der voornaamste gestichten in Haarlem. Daaraan werd voldaan en in 1860 verscheen in druk het:

VERSLAG VAN DE GESCHIEDENIS EN DEN EIGENDOM VAN HET ST. ELIZABETH'S OF GROOTE GASTHUIS,

dat de grondslag is geweest, waarop geheel gewijzigde verhoudingen tusschen de burgerlijke gemeente en regenten van het gesticht zijn tot stand gekomen en ook de eerste oorzaak, dat in Haarlem eene betere ziekenverpleging gaandeweg is ingevoerd.

Te nauwernood had het Gemeentebestuur met dit verslag kennis gemaakt, of de archivaris ontving de opdracht, in gelijken trant de geschiedenis te schrijven van vele andere gestichten en hofjes, in vroegere tijden aan de stad rekenplichtig of van haar afhankelijk. Ten gevolge daarvan werd in 1861 in het licht gegeven:

VERSLAG OVER DE GESCHIEDENIS EN DEN EIGENDOM VAN EENIGE GODSHUIZEN,

dat eene reglementeering van een aantal kleinere stichtingen in Haarlem, als practische uitkomst heeft gehad en waaruit ook dadingen zijn voortgevloeid, welke het tot dien tijd vage eigendomsrecht van sommige weeshuizen hebben verzekerd.

Middelerwijl vond ENSCHEDÉ nog de gelegenheid, in de Kroniek van het Historisch Genootschap van 1866, uit te geven het verhaal van

„De blijde incompste van Vrouw MARGRIETE VAN „YORCK, trouwende met Hertoghe CAREL VAN BOUR„GONDIEN, Grave van Vlaendren, met de bruloft„spelen en tournoyen binnen de stadt van Brugghe, „Anno 1468",

naar een handschrift van ANTHONIE DE ROOVERE, in de toen nog bestaande bibliotheek zijner firma.

Daarop volgde in 1867 eene: Notice sur les anciens caractères de la Maison JEAN ENSCHEDÉ ET FILS à Harlem, waarin hij de geschiedenis leverde der oude in Nederland bestaan hebbende lettergieterijen (allen geleidelijk door zijne voorvaderen aangekocht) en tot inleiding strekkende van een:

Specimen de caractères typographiques anciens qui se trouvent dans la collection typographique de JOH. ENSCHEDÉ ET FILS imprimeurs à Harlem. 8°. (1867.)

In hetzelfde jaar nog bezorgde hij eene: Levensschets van Mr. JOHANNES ENSCHEDÉ, het hoofd der firma J. E. & Z., een merkwaardig en lofwaardig man, wiens lotgevallen in een lang en welbesteed leven, ten volle verdienden door de pen van den Haarlemschen archivaris voor de handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden te worden te boek gesteld.

ENSCHEDÉ bezat de gaaf vlug te kunnen arbeiden, hij moest uit den aard zijner maatschappelijke betrekking zijne aandacht over velerlei zaken verdeelen, kon dat zonder merkbare inspanning en zonder moeite doen en had gewoonlijk, gelijk men het noemt, velerlei werk tegelijk op het getouw.

Er konden niet anders dan eenige avonden per week voor het archief beschikbaar worden gesteld, maar daar ging dan ook niets van verloren en op die wijze jaar aan jaar onvermoeid voortgaande, is het hem mogelijk geweest dat archief in behoorlijk geordenden staat te brengen en op menigerlei wijze de vruchten van zijne nasporingen in de oude stedelijke bescheiden, openbaar te maken.

In het a°. 1869 aangevangen geschrift „De Oude Tijd", verschenen al spoedig van zijne hand de zeer lezenswaardige opstellen: De Haarlemsche bleekerijen, en: Haarlemsche rechtspleging in de 16e eeuw. De „Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem" door den Hr. F. ALLAN, werd bedacht met een uitgebreid opstel tot titel voerende „het Sparen" en met eene „Bijdrage tot de geschiedenis van den Grafelijkheidstol te Sparendam" en uit denzelfden tijd dagteekent eene verklaring van: De Wapens der Choorbanken in de Groote of St. Bavo-kerk te Haarlem, een arbeid, die veel inspanning en hoofdbreken gekost heeft en waarvoor, behalve de medewerking van Mr. A. J. ENSCHEDÉ, ook de hulp is noodig geweest van de H.H. J. A. ALBERDINCK THIJM, Mr. H. GERLINGS Cz. en J. J. GRAAF.

Als jurist had ENSCHEDÉ zich altijd aangetrokken gevoeld tot de studie der oude stedelijke wetgeving en meermalen heeft hij

zich beklaagd, eene kritische beschouwing dier keuren niet tot onderwerp van zijn akademisch proefschrift te hebben kunnen kiezen. Doch hij heeft, tot op zekere hoogte, niet verzuimd, die neiging te volgen en op schitterende wijze goedgemaakt, waartoe hem voorheen de gelegenheid niet was gegeven. Als inleiding en voorbereiding van het plan op welks uitvoering hij zon, gaf hij in 1875 uit den: Index op de keur- en gebodregisters van de Stad Haarlem van 1490 tot 1694. Aangevuld tot 1785; ongelukkigerwijze slechts een bladwijzer, niemand meer dan hij was er meê begaan dat het daarbij moest blijven, maar het werk zelf was sedert jaren uit het Gemeente-archief verdwenen, en alle nasporingen door den archivaris ingesteld, bleken ijdel en te vergeefs; de codex was weg en bleef weg.

Terwijl dit boek gedrukt werd, was Enschedé bezig, uit verschillende handschriften welke hij tot zijne beschikking vond, de oudste keuren der stad af te schrijven en voor de pers gereed te maken. Het kon hem echter niet bekoren, een dergelijk werk op de gewone wijze in het licht te doen verschijnen en veeleer begeerde hij daaraan den vorm te geven van een ouden wiegedruk. Een wensch, die niet onvervuld behoefde te blijven waar hij op zijne drukkerij alles voorhanden had, wat tot de uitvoering van soortgelijk plan vereischt werd. In 1878 was „Der Stede Kuerboeck van Haerlem", ver genoeg gereed om het in te zenden op de Wereldtentoonstelling te Parijs, maar het werd 1887 eer het (wegens vertraging van verschillenden aard) in den handel kon worden gebracht. Dit merkwaardig boek, het schoonste in uitvoering, wat in deze richting in Nederland is verschenen, bevat de Stedelijke keuren van Haarlem tot het jaar 1497 en zou door een tweede deel gevolgd zijn, als de goede voornemens dienaangaande hadden kunnen verwezenlijkt worden. Maar zoo ver is het niet gekomen.

In 1878 kwam gereed, eene door Enschedé samengestelde: Geschiedenis der Walsche Kerk en der Dames-Sociëteit te Haarlem, bestemd voor- en ook opgenomen in de Stedebeschrijving door F. Allan. Met nauwkeurigheid en warmte werden hier de lotgevallen verhaald van de kerkelijke gemeente, waartoe de

schrijver behoorde en de onderzoekingen, die hij verplicht was geweest voor deze monografie te doen, leidden langzamerhand de aandacht van den archivaris van Haarlem, tot een geheel ander veld van arbeid, dan hetgeen hij tot nu toe had ontgonnen. Van nu af aan richtte hij bijna uitsluitend het oog, op de gevolgen, welke de herroeping van het edict van Nantes, ook voor ons vaderland gehad heeft en begon hij zelf de grondslagen te leggen voor de Archives des églises Wallonnes, welke in weinig jaren verzameld zijn en thans te Leiden bewaard worden. Met grenzeloozen ijver schreef hij op losse briefjes af de doop-, trouw- en begrafenisboeken der nog bestaande of vroeger gebloeid hebbende Fransche Kerken, spoorde de verstrooide, soms verborgen archieven dier gemeenten op, wist alom in Nederland de lieden te vinden, die hem daarin behulpzaam wilden zijn en haalde hen tot gelijken arbeid over, handelde in gelijken zin met de kerkelijke gemeenten in Duitschland, België en Frankrijk, die voorheen tot het kerkverband der Waalsche Synode in Nederland behoord hadden, deed daarvoor talrijke reizen in die verschillende landstreken en had de voldoening op deze wijze een genealogisch archief der Waalsche kerken bijeen te brengen, dat thans anderhalf millioen briefjes (fiches) bevat. Ik moet zwijgen van menigen anderen arbeid, die hiermede samenhing, en maak slechts gewag, dat de Bibliothèque Wallonne te Leiden in gelijker voege als het pas besproken archief, deelde in de warme liefde van den veelvermogenden begunstiger, die ook den stoot gaf tot de stichting van het sedert 1885 verschijnende Bulletin de la Commission pour l'histoire des églises Wallonnes en er tot aan zijn dood een voorname medewerker van bleef.

Als eerste vrucht van deze nieuwe studiën kan beschouwd worden het lijvige en ongemeen kostbaar uitgevoerde boek

> „Des Villattes en France et aux Pays-Bas. Notes généa-
> „logiques recueillies par deux arrière-neveux le comte L.
> „DE LA BOUTETIÈRE et Mre. A. J. ENSCHEDÉ, Archiviste-
> „Bibliothécaire de Haarlem. 8°. Haarlem. JEAN ENSCHEDÉ
> „ET FILS 1881."

Voorts vond hij in het gaandeweg zich vormende archief der

Waalsche kerken de bouwstoffen voor de volgende door hem samengestelde geslachtsregisters en opstellen:

Généalogie de la famille CERTON.

Généalogie de la famille DE FERRIÈRES.

Généalogie de la famille LALAUSE.

Généalogie de la famille DE POMMARES.

Généalogie de la famille GUÉPIN.

JEAN, Baron DE BEARN, D'ABÈRE ET D'USSEAU.

JEAN CAVALLIER et ANTOINE DE GUISCARD.

Résolutions prises par les Etats-Généraux, les Etats de Hollande et de West-Frise, la Commission permanente de ces Etats, ainsi que par le conseil d'Etat en faveur des réfugiés.

Liste supplémentaire de pasteurs réfugiés et autres.

Médaille commémorative d'un réfugié.

Livre Synodal contenant les articles résolus dans les Synodes des Eglises Wallonnes des Pays-Bas. Publié par la commission de l'histoire des Eglises Wallonnes. Tome premier 1563—1685. 8°. La Haye. MARTINUS NIJHOFF 1896, (bijna geheel zijn werk.)

Eene genealogie van het geslacht THURET is onvoltooid gebleven.

Ziedaar eene dorre en misschien nog niet volledige opgaaf van hetgeen Mr. A. J. ENSCHEDÉ voor de geschiedenis werkte en heeft te boek gesteld. Doch hiermede is nog niet genomen een eenigszins getrouw overzicht van zijn arbeidzaam leven, evenmin herinnerd, wat hij ten bate van kunst en wetenschap heeft verricht of helpen tot stand brengen. En dit was, buiten zijne betrekking van Archivaris, waaraan in 1874 nog door den Raad de functie van Bibliothecaris der gemeente was toegevoegd, niet gering. Van der jeugd af een ernstig numismaat, zag hij zich met Jhr. Dr. J. P. SIX VAN HILLEGOM voor een goede dertig jaren de beschrijving der munten en penningen van de Koninklijke Academie opgedragen, van welken last zich kwijtende, door de beide Heeren in 1863 werd geleverd den in druk verschenen

„Catalogue du Cabinet de Monnaies et Médailles de „l'Académie royale des Sciences à Amsterdam." 8°.

Zijne eigen penningverzameling, het zij ter loops hier aangestipt, bezorgde hem jaar in jaar uit altijd werk, want met niet ver-

flauwende liefde er voor, was hij steeds op vermeerdering en aanvulling bedacht; tot de laatste dagen zijns levens ging hij daarmee voort en bezat een kabinet gelijk schaars bij particulieren wordt aangetroffen.

Waar hij kon en kans zag van slagen, al was het ten koste van groote inspanning en taaie volharding, breidde hij gaarne zijne bemoeiing uit tot behoud en herstelling van de oude monumenten in zijne omgeving. Zoo was het op zijn aanhouden, dat de Regeering des lands zich, vele jaren geleden, het lot ging aantrekken van de destijds zeer verwaarloosde en tot jammerlijk vervallen gekomen Ruïne van Brederode. Onder de leiding van Enschedé, die daartoe door de Regeering was aangezocht, is met oordeel en naar een vast plan, de herstelling aangevangen en het behoud van deze merkwaardige, veel bezongen en nog meer afgebeelde ruïne, voor volgende geslachten verzekerd. Een grooter arbeidsveld in deze richting vond hij in zijne benoeming tot Rijksadviseur voor de gedenkteekenen van Vaderlandsche geschiedenis en kunst, van welk collegie hij van het begin tot einde (25 Maart 1874—26 Februari 1879) lid is geweest, steeds zich bevond aan de zijde der Regeering en de hand gehad en medegewerkt heeft bij het tot stand brengen van veel lofwaardigs, waartoe de adviseurs het initiatief hebben genomen.

Daartoe behoorde ook de restauratie van de Groote Kerk te Haarlem. Met groote opoffering van zijne zijde, had hij reeds, vele jaren geleden, menige gewenschte herstelling van het inwendige van dit overschoone gebouw uitgevoerd weten te krijgen, maar voor gewone krachten was het niet mogelijk verder te gaan. Door eene allergelukkigste omstandigheid, schreef het Collegie van adviseurs de restauratie van monumenten in haar programma, juist ten tijde dat in Haarlem de bewijzen waren geleverd van den goeden wil en van de waardeering jegens de St. Bavokerk; en om in een kort woord alles samen te vatten, de wenschen van Mr. A. J. Enschedé en van allen die zijne meeningen deelden, werden vervuld. Jaar aan jaar heeft hij het herstellingswerk gadeslagen en het vorderen van den arbeid met vreugde en voldoening opgemerkt. En al heeft hij de eindelijke voltooiing niet

mogen beleven, hij was genoegzaam verzekerd, dat die eenmaal zal komen.

Van geheel anderen aard was een maatregel door de Regeering in 1879, ook op zijn voorstel en raadgeving, genomen, namelijk het bijeenbrengen der oude rechterlijke archieven, eene trouwe afspiegeling gevende van het leven en bedrijf van ons voorgeslacht, en toch destijds ongeacht, verwaarloosd, vergeten, schuilende op plaatsen die voor een goed gedeelte eerst opgespoord moesten worden. Enschedé was toevalligerwijze met den droevigen staat dier archieven bekend geraakt, ook met de zeer gebrekkige en onlogische administratieve bepalingen welke hun beheer regelden en het deel is niet gering te achten, dat hem toekomt in het voorbereiden van het Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879 waarbij deze zaak op een vasten en zekeren grondslag is gebracht.

Het is ook bekend, dat op het initiatief van hem en van een paar andere archiefbeheerders, in 1883 een algemeen petitionement der archivarissen aan de bevoegde macht is in het leven geroepen, om de oude notarieele protocollen te brengen onder de bewaring der Rijksarchivarissen in de provinciën en zoodoende de raadpleging er van, voor geschiedkundige doeleinden mogelijk te maken. Deze pogingen, hoewel vereerd met den steun van eenige geleerde genootschappen in Nederland, hebben nog niet het gevolg gehad dat men hoopte, maar de aandacht der Regeering is met klem van redenen op de zaak gevestigd en het punt wordt zeker vooreerst niet afgevoerd van de agenda der Vereeniging van Archivarissen.

Het ligt in den aard der zaak, dat Enschedé geroepen werd in het bestuur van velerlei instellingen tot bevordering van nijverheid, wetenschap, kunst enz. Men verwachte niet, dat ik hier eene opsomming geven zal van al die eereambten maar vergenoege zich met de mededeeling, dat hij o. a. een der oprichters was van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, medebestuurder van de vereeniging Rembrandt en langen tijd ook van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, dat hij hielp vestigen en 18 Juli 1877 plechtig opende. Vooral echter ging hem ter harte het Stedelijk Museum te Haarlem. Hij had tot de stich-

ting er van den krachtigsten stoot gegeven en was eerst voldaan toen hij bij de opening op 30 Juni 1862 de voorheen verspreide, kostbare en talrijke schilderijen der gemeente daar vergaderd zag. Hij wist, dat ze thans in eene behouden en veilige haven waren binnengebracht, want niets zou men meer gegriefd hebben, dan dat de oude Regenten- en Schuttersstukken, hunne en zijne geboortestad gingen verlaten. Bijeenbrengen, samenhouden, niets los laten, was altijd het wachtwoord.

Eene andere verzameling, die eene ruime plaats in zijne genegenheid innam, was de Atlas van Haarlem, berustende op het gemeente-archief, opgegroeid uit eene kleine en niet veel beduidende collectie teekeningen en prenten, in 1863 ontvangen. Van den beginne af had hij daar veel hart voor en zette altijd tot vermeerdering aan, met het gevolg, dat onder zijne leiding en door de welkome ondersteuning van zijne nooit gesloten milde hand, die atlas een omvang en beteekenis heeft bekomen, welke hem maakt tot een nimmer vermoeiend diorama van de loffelijke stad Haarlem en hare bekoorlijke omstreken.

Voor die stad heeft hij geleefd en gearbeid, veel goeds tot stand gebracht, meermalen afgeweerd wat niet dienstig was. Bovenal heeft hij een goed voorbeeld gegeven en dikwijls de voldoening gehad, dat het werd nagevolgd en naar zijne stem gehoord. Zijne gedachtenis zal dus in Haarlem niet spoedig vergaan, maar blijven leven.

In memoria aeterna erit Justus. (Ps. 111.)

Haarlem. C. J. GONNET.
15 April 1896.

Berichten enz.

Tot gemeente-archivaris te Goes is benoemd de heer L. VAN BRUGGEN, leeraar aan de hoogere burgerschool aldaar.

De heer J. HOLLESTELLE, benoemd tot gemeente-archivaris te Tholen, heeft voor deze betrekking moeten bedanken, omdat de Minister van Waterstaat ze niet vereenigbaar achtte met een door hem bekleed wordende rijksbetrekking.

Wat de archieven-quaestie te Roermond betreft, valt ten eerste te vermelden, dat de Historische Vereeniging voor Geldern en omstreken zich in het laatst van het vorige jaar per adres heeft gericht tot den Kon. Reg. president te Dusseldorf, Freiherr VON DER RÜCKE VON DER HORST, sinds Minister van Binnenlandsche Zaken in Pruisen geworden, met het verzoek om daartoe mede te werken, dat het archief van het Geldersch Overkwartier wederom naar Roermond worde teruggebracht, om voor goed daar te blijven bewaard, ook voor de leden der Vereeniging, die er zoo veel belang bij hebben. Van deze zaak werd sinds niet meer gehoord.

In het begin van Maart is voor den Hoogen Raad gepleit over de te Roermond bewaarde archieven, tegen welker overbrenging naar Maastricht het gemeentebestuur van Roermond zich verzet heeft.

De pleidooien bepaalden zich tot de twee, namens den rijksarchivaris te Maastricht, voorgestelde excepties, n.l.: 1°. dat die rijksarchivaris is gedagvaard voor den president van de rechtbank te Roermond, terwijl hij gedagvaard zou moeten zijn voor den president der rechbank zijner woonplaats (Maastricht); en 2°. dat verkeerdelijk de lasthebber van den Staat (de rijksarchivaris) in plaats van den lastgever was gedagvaard; welke excepties door het Hof te 's-Hertogenbosch zijn verworpen.

Van groote historische waarde is een oorspronkelijk document, dat op een auctie te Amsterdam voor het Rijksarchief te 's-Gravenhage werd verkregen. Het is de acte van inbezitneming voor den Staat der Vereenigde Nederlanden van het eiland Sint-Helena door JACQUES SPECA, oud-gouverneur-generaal, en den breeden raad van de retourvloot der Oost-Indische Compagnie van 15 April 1633. Vreemd is het, dat van die inbezitneming door de Nederlanders tot nog toe niets bekend was en nog vreemder, dat de archieven van dien tijd en het gedrukte journaal van de reis, waarop die handeling plaats had, van de zaak geen melding maken.

Het oud-archief der gemeente 's-Gravenhage heeft een belangrijke aanwinst gedaan in een net bewerkt handschrift uit het midden der 18e

eeuw, van de hand van JOHAN FRIEDERICH LIERNUR, sergeant en schrijver van de compagnie van den kolonel DE PESTERS. Het geeft niet alleen een volledig overzicht van de militaire organisatie dier dagen, maar bevat ook tal van gegevens omtrent den maatschappelijken toestand in Den Haag. Verder zijn er in opgenomen plans van ordre de bataille en kampeeringen enz.

Legesheffing voor het gebruik der oude kerkregisters.

De behartigenswaardige opmerkingen van Mr. BONDAM in den vorigen jaargang van het *Archievenblad* hebben mij aanleiding gegeven den toestand onzer archieven in dit opzicht wat nader te onderzoeken. Ik heb mij gewend tot iemand, die zich sinds jaren bezig houdt met genealogische onderzoekingen in de oude kerkregisters, en hem gevraagd, welke zijne ervaringen waren. Die bevindingen bleken uiterst bevredigend. In 19 gemeenten van ons vaderland was het onderzoek volkomen onbelast, ook zelfs in kleine plaatsen. Daarentegen had hij te Dordrecht een bedrag van *f* 0.50 betaald voor het recht, om een enkel jaar der oude kerkregisters te mogen inzien, te Amersfoort *f* 0.15 per jaar [1]), te Zwijndrecht *f* 0.50 per uur werken. Er schijnt echter neiging te bestaan tot reactie [2]); immers 's Hertogenbosch en Deventer werden door mijn berichtgever nog onder de vrije archieven gerangschikt, terwijl Mr. BONDAM ze reeds noemt onder de legesheffende.

Doch een zeer ernstig feit berichtte hij mij van Amsterdam: daar zou thans voor het recht, om persoonlijk nasporingen in de oude kerkregisters in te stellen, worden geëischt eene retributie van *f* 3.— per jaar. Hoewel mijn berichtgever mij verzekerde, dat de gemeente-archivaris zelf hem dit, onder betuiging van zijn leedwezen, had medegedeeld, kon ik mijne ooren niet gelooven; ik was niet overtuigd, voordat ik in mijn bezit had een exemplaar der Verordening op de heffing en invordering van secretarie-leges te Amsterdam dd. 21 Mei 1895, waar ik tot mijne verbazing inderdaad moest lezen, dat „ten behoeve der gemeente geheven wordt . . . . . voor nasporingen in de ten archieve berustende doop-, ondertrouw-, afkondiging-, trouw-, dood- en begrafenisregisters uit het tijdvak, voorafgaande aan de invoering van den Burgerlijken Stand, voor elke nasporing per jaar, waarover het onderzoek wordt ver-

[1]) Hoe dit te rijmen is met de opgave in den vorigen jaargang, is mij niet recht duidelijk.

[2]) Aanleiding tot dergelijke reactie kan ook de overdreven welwillendheid der gemeentebesturen geven. Zoo verhaalde mij mijn berichtgever van eene gemeente, waar men hem vooraf opgave had gevraagd, welke registers hij verlangde in te zien. Bij zijne aankomst had hij de stukken gereed vinden liggen in eene afzonderlijke, verwarmde kamer, waar een bode tot zijne beschikking gesteld was en waar hij tot 's avonds laat mocht doorwerken. Ik kan mij begrijpen, dat eene gemeente, die de zaak zoo opvat, er langzamerhand toe komt om leges voor het gebruik te gaan heffen.

langd, *f* 3.—" (zegge *drie gulden*). Nu luidt de redactie vrij onschuldig: de uitkeering wordt verlangd „voor *nasporingen* in de registers"; het is te begrijpen, wanneer men weet, hoevele genealogen er bestaan en hoe veeleischend zij kunnen zijn, dat de gemeente haren ambtenaar, wiens tijd kostbaar is, op afdoende wijze tegen overlast heeft willen beveiligen, — het is te begrijpen en het is ook billijk, dat, als de ambtenaar in ambtelijken tijd voor partikulieren werkzaam is, de gemeente daarvan voordeel trekt. Maar neen, zóó is het niet bedoeld: het recht wordt geheven *niet* voor nasporingen, maar voor het recht om *zelf* nasporingen te doen. Ook zulk eene heffing kan in bepaalde omstandigheden te verdedigen zijn. Iemand, die in eene kleine gemeente genealogische nasporingen had verricht, heeft zich eens bij mij beklaagd, dat de gemeente-secretaris een boer tegenover hem geplaatst had om hem op de vingers te kijken, en dat hij zich bovendien verplicht had gezien dezen ongewenschten bewaker uit eigen zak te bekostigen. Ik vond den toestand uitermate koddig, maar ik moest mijn verbitterden genealoog, die zich bij Gedeputeerde Staten wilde beklagen, toch antwoorden, dat de gemeente-secretaris naar mijne overtuiging volkomen gelijk had gehad. Van zoodanig speciaal toezicht kan echter te Amsterdam, waar men een algemeen toegankelijk gemeente-archief bezit, evenmin sprake zijn als van eene expresselijk voor dit doel verwarmde kamer. De retributie wordt derhalve uitsluitend geheven voor het recht, om gebruik te maken van een gemeente-eigendom. Nu ben ik het met Mr. Bondam niet eens, dat de gemeente onbehoorlijk doet, dergelijke betaling te heffen, omdat ieder ingezetene evenveel recht heeft om het archief te gebruiken als de gemeente zelve. Elke gemeente heft van hare ingezetenen betaling voor het gebruik harer eigendommen: voor het gas, dat zij levert, voor de vischbanken, die zij ten gebruike afstaat, enz. Eene koopstad eerder dan eene andere stad. Wanneer de gemeente Amsterdam, consequent op den ingeslagen weg voortgaande, hare Universiteits-bibliotheek inricht tot leesbibliotheek en de boekdeelen dier verzameling uitleent tegen een dubbeltje per week, zal men wellicht van oordeel zijn, dat dit eene zonderlinge wijze is om de belangen der wetenschap te bevorderen, maar men zal niet mogen zeggen, dat zij onrecht doet. Wat mij in de bepaling over het archief het meest in het oog valt, is dan ook niet hare onrechtvaardigheid, maar hare volkomene ondoelmatigheid. Natuurlijk hoopt de gemeente Amsterdam door den maatregel iets te verdienen. Maar ik betwijfel ten zeerste, of deze speculatie goede vruchten zal dragen. Men stelle zich toch eens voor, wat eene dergelijke heffing wel beteekent. Wanneer men de geboorte van één persoon wenscht na te sporen, is het geen ongewoon en geen bijzonder ongunstig geval, dat men daarvoor twintig jaren moet nazoeken. De kennis van iemands geboorte alleen zal dus den belangstellenden onderzoeker eventjes *f* 60.— kosten! Wil men den tijd van zijn huwelijk en

dood er nog bij vernemen, dan betaalt men *f* 180.—, wellicht meer, want het tijdstip van iemands dood is dikwijls op geen vijftig jaren na te bepalen. De Amsterdamsche belastingschuldigen schijnen dus inderdaad eene gulden toekomst tegemoet te gaan! Zoo schijnt het, maar het is niets dan schijn. Of is men inderdaad naïef genoeg om te meenen, dat velen zich aan de betaling van dergelijke sommen zullen onderwerpen? Een zéér enkele, voor wien de kennis der gezochte feiten noodig kan zijn voor het winnen van een belangrijk proces, zal door den zuren appel heenbijten; misschien zal de een of andere rijk bezoldigde genealoog van beroep hem navolgen, maar de anderen zullen zich niet daaraan wagen. Onze genealogen zullen wanhopig zijn: met hunne onschadelijke liefhebberij is het gedaan. En (wat erger is!) de mannen der wetenschap zullen zich schouderophalend van het doorzoeken der Amsterdamsche registers verschoonen. Volgens *mijne* overtuiging is dit verlies grooter dan de winst van zeer enkele guldens, die de nieuwe maatregel voor de gemeente belooft.

Mr. Bondam spreekt van eene andere bedoeling, die dergelijke maatregelen kunnen hebben: de beheerende ambtenaar van het archief wordt daardoor geprivilegiëerd; tegen hem, die onbelast werkt, zal voortaan niemand kunnen concurreeren. Ik vermeld deze beschouwing als eene curiositeit; want ik kan mij nauwelijks voorstellen, dat eene gemeente, die zich zelve respecteert, zal trachten hare ambtenaren, indien zij ze te laag bezoldigt, op dergelijke wijze schadeloos te stellen! Te Amsterdam althans is *daarvan* geen sprake: daarvoor is ons borg het feit, dat de gemeente-archivaris zelf het tarief verklaart te betreuren.

S. Muller Fz.

NASCHRIFT.

Het bovenstaande was reeds verzonden voordat het laatste nommer van dit blad mij bereikte. Een bericht, dat ik daarin las, geeft mij een ander inzicht in de zaak. „*Het* (*Amsterdamsche*) *oud-archief werd*, *evenals in* 1873, *wederom toegankelijk gesteld slechts* 3 *maal 's weeks van* 10—12 *uur*." Waarschijnlijk omdat er toch niemand kwam? Integendeel: zoodoende „kon nog iets worden gedaan voor eene betere regeling van het oud-archief"! Dus opdat de ambtenaars door den grooten toevloed van het publiek niet gehinderd zouden worden! Het is inderdaad fraai! „Evenals in 1873", dus meer dan 20 jaren terug! Driemaal 2 uren, en juist in den tijd, dat iedereen te Amsterdam op zijn kantoor is! Wat moet dat gemakkelijk zijn! En vooral als men van buiten komt, of van buiten 's lands! (*Er komen buitenlanders.*)

In het licht van deze mededeeling beschouwd, verkrijgt het heffen van leges eene andere beteekenis. Het is wellicht niet te doen om de luttele voordeelen, maar juist om de talrijke bezoekers te weren! En dit geschiedt in de hoofdstad des rijks, 40 jaren nadat het Koninklijk besluit

van 1856 de openbaarheid der archieven heeft gedecreteerd! Consequent voortgaande, zal men eerlang overgaan tot sluiting van het archief en ontslag van den archivaris. Een fraai vooruitzicht voor onzen ambtgenoot! Waarschijnlijk is het stedelijk bestuur van oordeel, dat dit alles zoo behoort, aangezien volgens het hoofd der gemeente „wel niemand zal kunnen beweren, dat het Amsterdamsch archief kan gerekend worden onder de archieven, welke door belangrijke, weinig gekende bescheiden uitmunten en in dat opzicht gelijkstaat met de Utrechtsche en Leidsche archieven". Maar dan zou ik toch met alle bescheidenheid antwoorden, dat ik dit zéér zeker beweer. Zonder nauwkeurige kennis van de Amsterdamsche en Leidsche archieven in bijzonderheden durf ik niet met beslistheid zeggen, welk van de drie archieven het belangrijkste is; maar vooralsnog houd ik het er voor, dat het Amsterdamsche het niet alleen in omvang, maar ook in belang van de beide andere wint. Met meer grond kan ik stellen, dat althans het Utrechtsche archief reeds van ouds veel meer doorzocht is dan het Amsterdamsche en dus zeker *minder* onbekende bescheiden bevat. En ik sta in mijne bewering geenszins alleen. Of zouden de Amsterdammers zelven, die zoo druk blijken toe te stroomen, dat den ambtenaars het werk moeielijk gemaakt wordt, inderdaad komen om onbelangrijke en bekende bescheiden in te zien? Geloove het wie wil! ik voor mij heb van de burgers der hoofdstad betere gedachten. S. M.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1896 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VI^de^ AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 157. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 17750.

Volgens den genoemden staat valt onder dezen post:

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen	„ 6000.—
c.	commiezen	„ 2000.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 3200.—
e.	een klerk	„ 400.—
f.	concierge en verdere bedienden . . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1895 was op dezen post uitgetrokken *f* 17050; het verschil wordt aldus toegelicht: In verband met het verzamelen, ordenen en inventariseeren van de oude rechterlijke archieven in Zuid-Holland is eene

mutatie in het personeel en de aanstelling van een klerk noodig. Daartoe is het artikel met *f* 700 verhoogd.

Art. 158. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 7175.—

Voor 1895 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 159. Kosten van den bouw en inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . *f* 100000.—

Voor 1895 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 160. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 30450 —

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a.	archivaris in Noord-Brabant	*f* 2000.—
b.	„ „ Gelderland	„ 2000.—
c.	„ „ Noord-Holland	„ 1600.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „ Utrecht	„ 2500.—
f.	„ „ Friesland	„ 1500.—
g.	„ „ Overijsel	„ 2000.—
h.	„ „ Groningen	„ 2000.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „ Limburg	„ 2000.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	„ 9850.—

Voor 1895 was een bedrag van *f* 29450 op dezen post uitgetrokken; het verschil wordt aldus toegelicht: Gerekend is op de aanstelling van een adjunct-archivaris voor het Rijksarchief in Zeeland, waarvan de toestand ook in verband met de verzameling, ordening en inventarisatie der oude rechterlijke archieven een vermeerdering van werkkrachten dringend noodig maakt.

Art. 161. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 67000.—

Voor 1895 was op dezen post een bedrag van *f* 62500 uitgetrokken.

Bij dezen post vinden wij de volgende toelichting: In dit artikel zijn begrepen *f* 10000 voor de voortzetting van de inrichting der vleeschhal te Haarlem tot archiefgebouw, *f* 12000 voor soortgelijke werken aan de Sassepoort te Zwolle, waaraan in het loopend jaar slechts *f* 8500 verwerkt wordt, *f* 6600 voor de inrichting van lokalen ten behoeve van het oudarchief in Zeeland te Middelburg, *f* 2100 voor de inrichting van een

conciergewoning bij het archiefgebouw te 's Hertogenbosch, en *f* 6000 voor den aanmaak van kasten in de archiefgebouwen te Leeuwarden en te Maastricht.

Recapitulatie:

		1895.		1896.
Personeel				
art. 157	*f*	17050.—	*f*	17750.—
art. 160	„	29450.—	„	30450.—
	f	46500.—	*f*	48200.—
Materieel [1])				
art. 158	*f*	7175.—	*f*	7175.—
art. 159	„	100000.—	„	100000.—
art. 161	„	62500.—	„	67000.—
	f	169675.—	*f*	174175.—
Geheel totaal	„	216175.—	„	222375.—

Uit hetgeen aan de vaststelling der begrooting voor 1896 voorafging deelen wij nog het volgende mede:

Naar aanleiding van art. 159 antwoordde de Regeering op een desbetreffende vraag in het voorloopig verslag gedaan: „De meening dat het nieuwe gebouw (Algemeen Rijksarchief) geheel van ijzer en glas zal worden opgetrokken is niet juist; zoowel het dienstgebouw als de buitenbouw van het depot zullen in baksteen worden opgetrokken. De binnenbouw en de kasten in laatstgenoemd gebouw zijn van ijzer ontworpen. Tot voorkoming van brandgevaar worden de gebouwen vrijstaande geplaatst, brandbare materialen uitgesloten, de lokalen van het dienstgebouw overwelfd, de openingen van het depot van ijzeren luiken voorzien en de noodige brandkranen aangebracht."

De aanbesteding van een gedeelte van den bouw der nieuwe centraalarchieflokalen van het Bleijenburg heeft in het laatst van het vorige jaar plaats gehad.

Aan het zoogenaamde „Huis van Amsterdam", waarin nu 's Rijksarchieven worden bewaard is nog geen bestemming gegeven. Het zal echter geheel vrij komen.

In verband met art. 160 werd in ééne afdeeling de vraag gesteld: „of er geene termen zouden zijn om eene nieuwe regeling tot stand te brengen van de jaarwedden der ambtenaren bij de Rijksarchieven in de provinciën. Op welken grondslag steunt de thans geldende regeling van die traktementen?"

In zijne memorie van antwoord, erkent de Minister dat „de traktementen van de ambtenaren bij 's Rijksarchieven zeer onvolledig zijn geregeld." Als grondslag kan slechts worden opgegeven een Kon. Besluit

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

van 31 Dec. 1872, en dit betreft nog maar alleen de jaarwedden van den commies-chartermeester, van den adjunct-commies en van de klerken bij 's Rijksarchief. Z. Exc. voegt er bij, dat hij „er op bedacht is in die leemte te voorzien en daarbij tevens te overwegen, welke verbetering in de vooruitzichten dier ambtenaren ware te brengen."

Wij kunnen niet nalaten den wensch uit te spreken, dat de resultaten van 's Ministers overwegingen spoedig — want ook in dezen wordt door uitstel voor de betrokken personen een onbillijke, althans in verhouding tot andere ambtenaren zeer ongunstige, toestand bestendigd — in buiten het Ministerie waarneembare feiten mogen worden omgezet, en vermelden ten slotte, dat bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer, door den heer WILLINGE, afgevaardigde voor het district Assen, op bespoediging van den bouw van nieuwe archieflocalen te Assen werd aangedrongen, welke door de Regeering werd toegezegd.

Boekbespreking.

HET VERSLAG VAN Dr. BRUGMANS AAN DE REGEERING OVER ZIJNE ENGELSCHE REIS.

De verschijning van dit verslag, dat eindelijk (drie volle jaren na de reis!!!) de bureaux verlaten heeft, is een evenement voor de beoefenaars onzer geschiedenis. Het maakt ons bekend met een schat, welks bestaan voor ons geen geheim was, doch die nu vele malen grooter blijkt dan wij ooit hadden durven vermoeden. Want de overvloed van documenten betreffende onze geschiedenis, die de Engelsche archieven en bibliotheken bevatten, is, blijkens de hier daarover gegevene aanduidingen, waarlijk verbazend groot. Er is nagenoeg geen tijdperk onzer geschiedenis, dat door de hier opgenoemde bescheiden niet belangrijk wordt toegelicht. Dat wij over onzen worstelstrijd met Spanje en over de 17e en 18e eeuwen uit de Engelsche verzamelingen veel nieuws zouden kunnen leeren, wisten wij, en al wordt onze verwachting zéer verre overtroffen, er is voor ons meer reden tot vreugde dan tot verrassing. Maar in hooge mate trekt onze aandacht de aanwezigheid van veel wat wij *niet* hadden durven hopen: tal van bescheiden over onze middeleeuwsche geschiedenis, bepaaldelijk eene allermerkwaardigste serie rekeningen van Engelsche gezanten naar onze gewesten, loopende van 1296 tot 1464. (Zie de uitvoerige lijst in het verslag p. 228—234.) Het geheele verslag is een goudmijn voor onze historici: geen man van het vak kan het dikke deel (516 bladzijden), voorzien van zeer praktische (trouwens onmisbare) en uitvoerige registers, voortaan bij zijn werk missen. De hulde, door Dr. BRUGMANS in zijne voorrede gebracht aan Prof. BLOK, die het voorstel tot de zending deed, en aan Jhr. DE STUERS, die het plan krachtig

steunde, is wèl verdiend. Wij voegen er gaarne bij een woord van hartelijken dank aan Dr. Brugmans zelf, die in niet langen tijd een waarlijk kolossalen arbeid verricht heeft. De Nederlandsche geschiedenis is aan dit drietal véél verplicht.

Mogen wij evenwel aan deze uiting van welgemeende dankbaarheid eene even oprechte betuiging van voldaanheid paren? Ik veroorloof mij dit eenigszins te betwijfelen. Heeft Dr. Brugmans aan deze onvoldaanheid schuld, dan wel zij, die hem de opdracht deden? Men heeft Dr. B. geprezen over zijne zelfbeheersching, omdat hij zich streng onthouden heeft van het geven van bijzonderheden over de opgenoemde stukken. Volkomen terecht, indien zijne instructie hem dit voorschreef: maar was dit het geval? De heer B. zelf beroept zich daarop niet: hij verontschuldigt zich over zijne beknoptheid door de verklaring, dat hij „slechts als voortrekker heeft gearbeid." Overweegt men echter, dat zijne reis ten vervolge strekte op een „voorloopig onderzoek", door prof. Blok zelf in opdracht der regeering in 1890 ingesteld, dan schijnt de vraag mij geoorloofd, of het onbescheiden is aan te dringen op eene lichte versnelling van pas. Goede hemel! wij bezitten nu een „voorloopig onderzoek" en het werk van een „voortrekker": zullen wij nu nog een „voorafgaand" rapport en eene „voorbereidende" missie krijgen, voordat wij weten, wat wij eigenlijk aan de Engelsche verzamelingen hebben? Want, niemand kan het betwijfelen, dit weten wij na de lezing van het verslag, hoe rijk ook aan aanwijzingen, nog niet. Ook thans nog zal de historicus, die de Engelsche documenten wil gebruiken, zich genoodzaakt zien zelf naar Engeland te reizen om ze te onderzoeken. En mij dunkt deze moeite, die slechts van een enkelen bevoorrechte gevergd kan worden, had hem in vele gevallen behooren bespaard te worden, en had hem ook, vergis ik mij niet, kunnen bespaard worden. Het ware mogelijk geweest hem zoover te brengen, dat hij met het aanvragen van kopiën van sommige bepaald aangewezene stukken des noods had kunnen volstaan.

De heer Brugmans deelt in zijne voorrede mede, dat hem aanvankelijk opgedragen was vele stukken te kopiëeren, doch dat hij zich noode daarvan onthouden heeft, om zich te bepalen tot het „catalogiseeren van de voorhanden stukken"; zóo meende hij het doel van de regeering en van prof. Blok het best te bereiken, nam. het geven van „een algemeen overzicht van het voorhandene, zoo mogelijk van alles", geene „ingaande bespreking van het belangrijkste." Dit alles schijnt mij volkomen correct; het plan is uitnemend. Doch als er inderdaad zóó en niet anders is voorgeschreven, dan schijnt mij dit program niet zeer gelukkig uitgevoerd: immers Dr. B. geeft ons hier noch een algemeen overzicht noch een catalogus. Voor een catalogus zijn de beschrijvingen dikwijls veel te kort: somtijds kunnen wij daaruit weinig of niets opmaken. Of wat hebben wij

aan de mededeelingen (ik citeer al bladerende), dat een handschrift bevat een stuk getiteld „Comté de Flandre", een ander een „Staat der Nederlandsche vloot zonder datum", een derde „Iets over Curacao, 1636"? Wat aan de *tallooze* mededeelingen, dat BODLEY den 11en Mei 1589 een brief schreef aan WALSINGHAM, CAVAIGNE den 13en Juli 1569 aan HERLLE enz. enz.? Wanneer men een catalogus maakt, dient kortelijk vermeld te worden, *waarover* de genoemde stukken handelen; anders is die catalogus onbruikbaar [1]).

De heer BRUGMANS zal antwoorden, dat zeer vele nommers van zijn rapport aan dit vereischte voldoen, en dat, wanneer hij alles behandeld had zooals ik wensch, een *veel* langer verblijf in Engeland noodig geweest ware. Ik wil daarop antwoorden, 1°. dat ik volmondig erken, dat de beschrijving van zeer vele stukken voor het doel alleszins voldoende is, dat ik daarvoor zeer dankbaar ben en alleen beweer, dat ik gaarne *alle* beschrijvingen voldoende had gezien, 2°. dat het mij nuttiger geschenen had, wanneer $^2/_3$ of zelfs $^1/_2$ der verzamelingen goed beschreven was, dan de geheele massa op niet geheel voldoende wijze. 3°. dat ik niet geheel zeker ben, dat veel meer tijd noodig zou geweest zijn voor eene behandeling in mijnen geest.

Deze laatste bewering is gewaagd voor mij, die de beschrevene stukken niet ken. Inderdaad is het niet zonder eenige aarzeling, dat ik verklaar, dat op vele plaatsen (of althans hier en daar) gevoegelijk veel tijd had kunnen bespaard worden, indien de verslaggever meer gedacht had aan de opdracht, om een „algemeen overzicht" van het voorhandene te geven. De grootste verdienste van een archief-catalogus bestaat m. i. in het ontdekken en kort wêergeven van den band, die eene verzameling stukken verbindt, — van het gezichtspunt, dat aanleiding gegeven heeft tot het bijeenbrengen eener verzameling. Zoo schijnt het mij bepaaldelijk nutteloos, dat niet minder dan 70 bladzijden (p. 48—118) van het verslag gevuld zijn met de opsomming van alle brieven uit de jaren 1577—1587 (zonder aanduiding van den inhoud). Wanneer men weet, dat de 750 door de heeren BLOK en BRUGMANS vermelde portefeuilles de correspondentie van de Engelsche regeering met de republiek der Vereenigde Nederlanden bevatten,

---

[1]) Zelfs dan, wanneer aan mijn verlangen voldaan is en de stukken beschreven zijn, schijnt die beschrijving soms onnoodig onduidelijk. Een voorbeeld. Ik heb natuurlijk alle plaatsen in het register, die over het in Leycester's tijd zoo belangrijke Utrecht handelen, opgezocht. Niet minder dan 74 nommers. Daaronder waren er 72, die òf zóó kort beschreven waren dat er niets van den inhoud van het stuk bleek, òf blijkens de beschrijving mij niet interesseerden. Bij de 2 overige gaf de beschrijving mij echter aanleiding te vermoeden, dat zij wellicht van eenig belang kunnen zijn. *Wellicht*, want het eene, een plan van regeeringsverandering der provincie, was wel „blijkbaar van Leycester afkomstig", maar de hoofdzaak blijft onzeker, nam of L. „blijkbaar" de ontwerper dan wel de bezitter van het stuk geweest is; het andere, „een plan van Utrecht in kleuren", zeer belangrijk als het geteekend is, is denkelijk waardeloos, als het eene gekleurde prent is. Dus ook zelfs in deze beide gevallen — de eenige, waar ik genoeg zekerheid kreeg, om eene kopie te wenschen — moet ik beginnen met verdere inlichtingen te vragen! Het blijft mogelijk, dat deze nommers voor mij waardeloos zijn, doch dat onder de 72 andere 30 à 40 belangrijke schuilen. En hoe zal ik dit ontdekken?

